

**Інститут правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України**

**ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції*

м. Київ, 28 квітня 2026 року

Видавництво
«Юридика»
2026

УДК 340.134+340.135/.136(477):341(4ЄС)(062.552)

П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
28 травня 2026 року, протокол № 6*

Редакційна колегія:

Кот О. О., Гриняк А. Б., Міловська Н. В.

Відповідальний редактор:

Міловська Н. В.

П 68 **Правотворча діяльність та євроінтеграційний напрям розвитку законодавства України** : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 квітня 2026 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2026. 152 с.

ISBN 978-617-8804-18-3

28 квітня 2026 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Правотворча діяльність та євроінтеграційний напрям розвитку законодавства України».

У рамках конференції обговорено пріоритети розвитку правотворчої діяльності в Україні та подальшого вдосконалення національного законодавства в умовах євроінтеграційних процесів.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, аспірантам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями правотворчої діяльності.

УДК 340.134+340.135/.136(477):341(4ЄС)(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2026
© Автори, 2026

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО 7

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ПРОЕКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН: ДОСВІД ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ Атаманчук Н. І.	9
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В АСПЕКТІ ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ Бобровник С. В.	13
ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ Колодій А. М., Лапко А. Г.	16
ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА Косович В. М.	22
МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ВІД МИСТЕЦТВА ДО ТЕХНОЛОГІЇ Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В.	26
ЄС ЯК ФУНДАТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ Мельник Я. Я.	29
ВЗАЄМОДІЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС Міловська Н. В.	33
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ВПРОВАДЖЕННЯ E-PARLIAMENT ТА E-CONSULTATIONS ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ СТАНДАРТАМ ЄС Нашинець-Наумова А. Ю.	37
УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ВПРОВАДЖЕННЯ ACQUIS SCHENGEN Нікіфоренко В. С.	41
ВПЛИВ РАДИ ЄВРОПИ НА ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ Оніщик Ю. В.	44

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА В УМОВАХ «ТУРБОРЕЖИМУ»: ЯК ПРИСКОРИТИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ БЕЗ ВТРАТИ ЯКОСТІ Предместніков О. Г., Тіхонов А. М.	47
ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНІ РОЗДУМИ ПРО УЧАСТЬ ІНДИВІДА В УКРАЇНСЬКІЙ ЗВИЧАЄВІЙ ПРАВОТВОРЧОСТІ Бедрій М. М.	51
СИСТЕМА РІВНІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ, МІЖНАРОДНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВІ ВИМІРИ Бодюл Є. М., Перевертун О. В.	54
КОРПОРАТИВНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ: НАРІЖНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ Томкіна О. О.	57
ЛОБІВАННЯ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ЗАІНТЕРЕСОВАНИХ ОСІБ У ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Хальота А. І.	60
РОЗВИТОК НОРМОТВОРЧОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ Петрук Я. А.	65
ВПЛИВ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ Резнік А. Б.	68

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОГО НОРМОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ Дмитренко Е. С., Дмитренко Ю. П.	72
ПРАВО ОНУКІВ НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ: ГАРМОНІЗАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ДОСВІДОМ ЧИ ПОШУК ВЛАСНОЇ МОДЕЛІ? Заїка Ю. О.	75
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ІЗ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Зозуля І. В.	79

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БЕЗПЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН ДО ПРАВА ЄС	
Кузнецов В. В.	82
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОСННОМУ ВІДНОВЛЕННІ	
Легеза Ю. О.	88
ФОРМА ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕРЕЗПОДІЛ СПАДЩИНИ В ПОЛОЖЕННЯХ ОНОВЛЕНОГО ЦК УКРАЇНИ	
Лукаsevич-Крутник І. С.	90
НОВІ ВИКЛИКИ У ПРОВЕДЕННІ МИТНОЇ РЕФОРМИ ТА ОНОВЛЕННІ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЄС ТА УКРАЇНИ	
Монаснко А. О.	93
ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОТВОРЧИЙ АСПЕКТ У СВІТЛІ ДИРЕКТИВИ 2012/29/ЄС	
Пчеліна О. В.	95
МИГРАЦІЙНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
Токарчук О. В.	99
НОВЕЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	
Устименко В. А., Джабраїлов Р. А.	102
ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	
Федотова Г. В.	105
ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УСТАНОВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	
Щербина В. С.	108
ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ЗАСІБ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ	
Борисенко А. О.	112

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ СУДОВОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВИ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ	
Кравчук Д. В.	115
ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ БІОРИЗНОМАНІТТА ДО ACQUIS ЄС	
Красіліч Н. Д.	118
ПОЯВА ТА РОЗВИТОК МОДЕЛІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ	
Сеник Т. Б.	123
ЦИФРОВІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПРАВІ ЄС	
Січук Л. В.	126
АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ПАЦІЄНТА	
Сорока О. Я., Федосенко Н. В., Хомут У. В.	131
ВИЗНАЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
Хорольський Р. Б.	134
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
Букресва В. В.	138
РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
Гурба В. В.	141
КОНТРОЛЬ У СФЕРІ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ	
Каснер О. О.	145
РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
Якимець С. С.	148

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Сучасний етап розвитку української державності характеризується інтенсивною правотворчою діяльністю, спрямованою на системне оновлення національного законодавства. У цьому контексті правотворчість виступає складним, багаторівневим процесом формування, зміни та систематизації нормативно-правових актів задля забезпечення функціонування правової системи держави відповідно до сучасних викликів і міжнародно-правових зобов'язань України.

Визначальним у цьому питанні є імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що передбачає приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів, гармонізацію правозастосовної практики та забезпечення ефективності механізмів реалізації правових норм. Такий підхід вимагає якісно нового рівня правотворчої діяльності, що базується на науково обґрунтованих засадах, принципах юридичної техніки та прогнозуванні правових наслідків прийняття нормативно-правових актів.

Сьогодні особливого значення набуває наукове забезпечення правотворчої діяльності, адже наукова доктрина формує концептуальні засади розвитку законодавства, визначає пріоритети правової політики та сприяє підвищенню якості нормотворчих рішень. При цьому, належний науково-експертний супровід законотворчого процесу дозволяє мінімізувати правові колізії, забезпечити системність законодавства та підвищити рівень його ефективності.

З цією метою законодавцем на рівні Закону України «Про правотворчу діяльність» Національну академію наук України визначено головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також покладено завдання розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України.

Задля виконання цих завдань, постановою Президії Національної академії наук України від 15 травня 2024 р. № 221 було створено Науково-координаційну раду з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України, а Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України визначено базовою установою Науково-координаційної ради.

Забезпечуючи проведення фундаментальних і прикладних досліджень у сфері права, беручи участь у визначенні пріоритетних напрямів розвитку законодавства України, здійснюючи наукову експертизу законопроектів та формуючи аналітичні матеріали щодо

вдосконалення законодавства, наукові установи Національної академії наук України юридичного спрямування забезпечують науково обґрунтовані правотворчі рішення.

При цьому важливою платформою для професійного діалогу, обміну досвідом та вироблення узгоджених підходів до вирішення актуальних правових проблем виступають науково-практичні заходи. Власне організація та проведення цієї конференції є свідченням високого рівня наукової активності та зацікавленості правничої спільноти в обговоренні актуальних питань правотворчої діяльності та євроінтеграційного напрямку розвитку законодавства України.

Переконаний, що результати роботи конференції матимуть вагомое теоретичне та практичне значення, сприятимуть розвитку правової науки, удосконаленню законодавства та наближенню України до європейських правових стандартів.

Сергій Іванович ПИРОЖКОВ,

*голова Науково-координаційної ради з питань
правотворчої діяльності при Президії НАН України,
доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
заслужений діяч науки і техніки України*

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ПРОЕКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН: ДОСВІД ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Значна кількість нормативно-правових актів, а також наявність у чинному законодавстві численних недоліків та правових прогалин є однією із особливостей сучасної правової системи України.

Зауважимо, що правовою прогалиною, згідно ч. 1 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» [1] є повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Законом також визначено, що у разі виявлення правової прогалини відповідний суб'єкт правотворчої діяльності зобов'язаний прийняти (видати) нормативно-правовий акт, що її усуває, актом того самого виду, що містить прогалину.

Аналізуючи національний та європейський досвід усунення правових прогалин у процесі реалізації нормативно-правових актів» [2], було доведено, що у країнах ЄС важливе місце посідає попередження прогалин шляхом проведення оцінки впливу нормативних актів, залучення експертного середовища та широких консультацій із заінтересованими сторонами.

Зокрема, здійснення оцінка впливу (Impact Assessment, IA) є обов'язковою у багатьох країнах світу, таких як Естонія, Фінляндія, Італія, Велика Британія, Чехія, Франція, Німеччина, Греція, Польща, Угорщина, Латвія, Литва, Швеція тощо. Більш того, оцінка впливу є ключовим інструментом у процесі розробки законодавства в країнах ЄС, що дозволяє аналізувати потенційні наслідки запропонованих законопроектів та допомагає ухвалювати обґрунтовані рішення.

Вивчення досвіду країн ЄС щодо попередження правових прогалин як на рівні національного законодавства так і в межах загальноєвропейського правового простору має важливе значення для нашої держави, адже сприятиме вдосконаленню української правотворчої діяльності та правозастосовчої практики, а також наближенню національної правової системи до європейських стандартів.

У ЄС оцінка впливу проводиться відповідно до принципів, викладених у Керівництві з кращого регулювання (Better Regulation Guidelines) [3] та Рекомендацій щодо здійснення оцінки впливу (Impact Assessment Handbook) [4]. Варто зазначити, що оцінки впливу є ключовою частиною програми, яка спрямована на розробку та оцінку політики та законів ЄС таким чином, щоб вони досягали своїх цілей найбільш ефективним та дієвим способом. Керівні принципи кращого регулювання містять вказівки як проводити оцінки впливу.

Зокрема, оцінювання впливу збирає докази (включаючи результати оцінювання) для оцінки того, чи виправдані майбутні законодавчі або незаконодавчі дії ЄС, і якщо так, то як їх найкраще розробити для досягнення відповідних цілей політики. Вони повинні визначити та описати проблему, яку необхідно вирішити; встановити цілі для дій ЄС; сформулювати варіанти політики, оцінити їхній потенційний вплив та, де це доречно, визначити бажаний варіант; встановити, як очікувані результати будуть моніторитися та оцінюватися [3].

У тристоронній Міжінституційній угоді щодо вдосконалення законотворчості [5] Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу та Європейська Комісія визначили, що консультації з громадськістю та заінтересованими сторонами, оцінка існуючого законодавства та оцінка впливу нових ініціатив допоможуть досягти мети «кращої правотворчості» (better law-making). Оцінки впливу повинні містити альтернативні шляхи розв'язання проблеми, а за можливості, також спрогнозувати потенційні коротко- та довгострокові витрати та вигоди, оцінюючи економічні, екологічні та соціальні наслідки комплексно та збалансовано, використовуючи як якісний, так і кількісний аналіз.

В Україні «оцінку впливу» Законом України «Про правотворчу діяльність» визначено як аналітичний документ, що розробляється з урахуванням зеленої книги та проведених публічних консультацій, в якому визначаються варіанти вирішення проблеми, що існує у суспільних відносинах, та оцінюється вплив кожного з варіантів на суспільство та (або) на окремі соціальні групи, сектори чи галузі, а також соціальні, правові, політичні, економічні, екологічні, адміністративні та (або) інші можливі наслідки [1, ст. 21].

Стаття 30 Закону України «Про правотворчу діяльність» [1] зобов'язує суб'єкта правотворчої ініціативи здійснювати оцінку впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини та викладати

результати оцінки у пояснювальній записці, а саме: 1) актуальність та важливість проблеми, яка потребує врегулювання шляхом прийняття (видання) нормативно-правового акта; 2) альтернативні шляхи вирішення проблеми, яка потребує правового врегулювання, з визначенням економічних, соціальних, фінансових, бюджетних, екологічних, демографічних, регуляторних, інвестиційних, гендерних, дискримінаційних, корупційних та інших наслідків, а також стану виконання Україною міжнародних зобов'язань для кожного з альтернативних шляхів; 3) кількісні та якісні показники, за якими оцінюється прогнозований вплив на суспільні відносини кожного з альтернативних шляхів; 4) найбільш оптимальний шлях вирішення проблеми з поясненням причинно-наслідкового зв'язку між обраним шляхом та очікуваним впливом на суспільні відносини проекту нормативно-правового акта; 5) способи здійснення правового моніторингу та критерії (показники) його здійснення у разі прийняття проекту нормативно-правового акта; 6) критерії (показники), за якими здійснюватиметься правовий моніторинг у разі прийняття проекту нормативно-правового акта.

Зауважимо, що у відповідності до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про правотворчу діяльність» під час дії в Україні або в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану, правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання вимог Закону України «Про правотворчу діяльність» в повному обсязі, суб'єкти правотворчої діяльності можуть приймати (видавати) нормативно-правові акти без дотримання вимог п. 2, 4, 5 ч. 3 ст. 29 Закону України «Про правотворчу діяльність» щодо таких етапів розроблення проекту нормативно-правового акта, як: здійснення оцінки впливу проекту нормативно-правового акта на суспільні відносини з викладенням її результатів у пояснювальній записці; організаційно-технічне забезпечення підготовки проекту нормативно-правового акта; проведення публічних консультацій (крім випадків, передбачених законом) [1].

На сьогодні, здійснюється лише аналіз регулятивного впливу проектів регуляторних актів відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [6]. Водночас, він застосовується обмежено, часто має формальний характер та не охоплює усіх видів нормативних актів.

З урахуванням досвіду ЄС доцільним вважаємо розширення сфери застосування оцінювання впливу, включивши всі законопроекти, а не лише регуляторні акти, інституціоналізувавши незалежний контроль, запровадивши обов'язкові консультації із громадськістю, бізнесом, експертами, інтегрувавши оцінку прав людини, забезпечивши ранній етап оцінки до прийняття політичного рішення та цифровізувавши процес шляхом створення єдиної платформи для обговорення проектів нормативно-правових актів.

Вважаємо, що впровадження в Україні механізму оцінки впливу проекту нормативно-правового акта здатне функціонувати як ефективний інструмент запобігання правовим прогалинам, підвищення якості законодавства та забезпечення результативності правотворчої діяльності. Зазначений підхід передбачає виявлення недоліків правового регулювання на ранніх етапах, сприяє узгодженості нормативно-правової бази та підвищенню якості нормативних актів загалом. Досвід ЄС свідчить, що ефективність такого механізму характеризується системністю його застосування, наявністю незалежного контролю, залученням заінтересованих сторін (стейкхолдерів), використанням належної доказової бази, а також якісним методологічним забезпеченням і належною імплементацією. У цьому контексті впровадження в Україні повноцінної системи оцінки впливу проекту нормативно-правового акта необхідно розглядати як важливий крок на шляху європейської інтеграції та покращення якості національного законодавства.

Література:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n59>.
2. Атаманчук Н.І. Усунення правових прогалин у процесі реалізації нормативно-правових актів: національний та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2026. Випуск 93: частина 1. С. 23–28. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.3>
3. Better regulation: guidelines and toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en.
4. Impact Assessment Handbook 12 September 2017. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/IA_Handbook_12_September_2017.pdf
5. Interinstitutional Agreement between the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on Better Law-Making of 13 April 2016. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016Q0512\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016Q0512(01)).
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закону України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В АСПЕКТІ ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Бобровник С. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Одним із стратегічних напрямків забезпечення національної безпеки України є вступ держави до ЄС та НАТО. Особливої актуальності це завдання набрало в умовах протидії масштабній збройній агресії рф. Інтеграція до Європейського Союзу має багатоаспектний характер та торкається економічної, ідеологічної, політичної, соціальної, правової сфер. У цих умовах суттєвого значення має гармонізація законодавства України до законодавства ЄС, оскільки реформування суспільних відносин повинно забезпечуватись на солідній правовій основі, більше того, нормативний характер мають і відносини України та ЄС, які здійснюються на основі міжнародних угод.

Процес євроінтеграції потребує правового опосередкування та нормативного закріплення європейських стандартів у процеси державного управління, владні відносини, правову систему, сферу захисту фундаментальних прав та свобод. Значна увага приділяється також гармонізації національного законодавства з нормами права ЄС, нормативному відображенню та впровадженню принципів верховенства права, правової законності, рівності, недискримінації.

Зміст та динаміку процесу євроінтеграції характеризують три форми приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС, які відображають змістові на організаційні аспекти цього процесу. Мова іде про гармонізацію, що передбачає приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів та принципів права ЄС; імплементацію, пов'язану із впровадженням норм права ЄС до національного законодавства на основі виконання міжнародних договорів та рецепції нормативно-правових актів ЄС та адаптації, обумовлену необхідністю комплексного реформування системи законодавства та правової системи держави до положень *acquis communautaire*.

Процес євроінтеграції зумовлює необхідність вдосконалення національного законодавства з точки зору якісного забезпечення процесів правового регулювання. На нашу думку, основними тенденціями його розвитку в аспекті євроінтеграції є наступні.

Важливого значення має характеристика соціальної основи законодавства, обумовленої його дією в межах суспільних відносин та значенням для закріплення, гарантування та охорони прав і свобод

людини. Соціально орієнтоване законодавство набирає вирішального значення у закріпленні базових суспільних цінностей, партнерських відносин держави та суспільства та забезпечення соціального компромісу.

На нашу думку, підвищення соціальної значимості законодавства пов'язується із закріпленням та захистом загальнолюдських цінностей, що сприяють формуванню сприятливого середовища для розвитку науки і культурного середовища; накопиченням правової інформації як інтелектуальної та соціокультурної цінності; визначенні механізмів захисту інтелектуальної власності; нормативному забезпеченні основ правової держави і громадянського суспільства.

Важливою тенденцією розвитку законодавства в аспекті євроінтеграційних процесів є впровадження принципу верховенства права, що виявляється у його спроможності забезпечити відповідність правотворчості, правоінтерпретації та правозастосування вимогам права, спрямованість на становлення держави як правової. Його значимість для функціонування системи законодавства полягає у наступному:

- забезпечення верховенства конституції над всіма нормативними актами, які складають законодавство;
- втілення у законодавстві пріоритету прав і свобод людини;
- гарантування відповідності праву приписів закону, що забезпечує панування правового закону;
- регулювання ключових сфер життєдіяльності суспільства за допомогою права, що трансформується у зміст закону конкретизованого у підзаконних нормативно-правових актах, реалізованих у правозастосовних актах та роз'яснених у інтерпретаційних актах;
- втілення у законодавстві справедливості, свободи, рівності та гуманізму;
- реалізація і вдосконалення законодавства у нерозривному зв'язку із правами людини;
- визначення ролі законодавства як засобу обмеження авторитарного впливу держави на суспільство.

Одним із важливих завдань сучасної юридичної науки, що має як наукове так і практичне значення, є забезпечення непротиворічності системи законодавства як необхідної складової нормативної основи правової системи. Це пов'язується із необхідності означення такого важливого напрямку вдосконалення законодавства як подолання протирічності правових приписів та юридичних колізій. У цьому аспекті важливо враховувати різний ступінь «старіння» актів, прийнятих в один час, що обумовлюється нерівномірністю розвитку суспільних відносин, регульованих правом; стабільність законодавства та неможливість внесення змін у спрощеному порядку; випереджаючий розвиток підзаконного регулювання, що часто вступає у протиріччя із законодавчими актами; непродумане запозичення національним

законодавством іноземних правових інститутів та норм без врахування особливостей національного законодавства та менталітету обумовлює необхідність реалізації вимог відповідності права об'єктивним умовам; моніторингу нормативного матеріалу, що діє впродовж тривалого періоду і не відповідає сучасним потребам юридичної практики; заснованості підзаконного регулювання на основі, на виконання і у відповідності до прийнятих законів; неможливості шляхом законодавства «нав'язувати» певну політичну волю суспільству; врахування в процесі приведення законодавства до міжнародних стандартів та права ЄС особливостей національного характеру; подолання можливості законодавства та вилучення декларативних норм. Саме ці заходи будуть сприяти подоланню протирічності діючого законодавства [1, с. 115–117].

Нормативного закріплення потребують механізми реалізації демократичних інститутів, гарантії захисту та відновлення порав і свобод людини, юридичної відповідальності посадових осіб, у тому числі і вищих посадових осіб. Законодавчого опосередкування потребують також шляхи стабілізації та розвитку економічних та політичних процесів, ефективні методи боротьби з корупцією, гарантії незалежності суддів, підвищення ролі інститутів громадянського суспільства та відображення громадянських ініціатив щодо євроінтеграції. Законодавчого закріплення потребують також проблеми захисту довкілля, збереження енергетики, співпраця з країнами ЄС та стратегічні питання післявоєнної відбудови держави.

Реалізація означених завдань буде запорукою не лише успішної адаптації національного законодавства до законодавства ЄС та членства України у Європейській родині, а і важливим фактором вдосконалення законодавства і, як результат, формуванню громадянського суспільства та правової соціальної держави.

Література:

1. Бобровник С. В. Тенденції розвитку сучасного законодавства України. *Альманах права*. 2023. Випуск 14. С. 114–121.

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Колодій А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Лапко А. Г.

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Для того щоб з'ясувати сутність та перспективи розвитку законодавства про євроінтеграцію необхідно дослідити його аналоги у зарубіжних країнах та Україні і на ґрунті цього спрогнозувати можливості подальшого формування та удосконалення. Беззаперечно, що відхідними мають бути конституції та законодавство зарубіжних країн, які уже є членами ЄС.

Отже, *Основний Закон ФРН* від 23 травня 1949 року у Преамбулі визначає прагнення Німеччини служити справі миру як повноправного члена об'єднаної Європи. Стаття 24 передбачила можливість передачі суверенних прав міждержавним установам, а 23, яка називається «Європейський Союз – Захист основоположних прав – Принцип субсидіарності» регламентувала, що «Для побудови об'єднаної Європи Федеративна Республіка Німеччина бере участь у розбудові Європейського Союзу, відданого принципам демократичної, правової, соціальної і федеративної держави, а також принципу субсидіарності, що забезпечує захист основоположних прав, по суті порівнянних із цим Основним Законом». Далі, у зазначеній статті, передбачаються повноваження Бундестагу і Бундесрату у відносинах із Судом Європейського Союзу, їх участь у розробці правових актів Європейського Союзу, законодавчі повноваження земель. Стаття 25 називається «Примат міжнародного права» і врегульовує, що норми міжнародного права мають пріоритет перед законами і створюють права та обов'язки безпосередньо для осіб, які мешкають на території

Федерації. Особливо значущими є положення статті 79(3) Основного Закону, так звана «вічна клаузула», відповідно до якого зміни, що зачіпають основні принципи державного устрою, є недопустимими [1].

Конституція Французької Республіки від 04 жовтня 1958 року містить Розділ XV «Про Європейський Союз» (статті 88-1 – 88-7), які передбачають, що Республіка приймає участь в Європейському Союзі, створеним із держав, які на підставі вільного вибору прийняли рішення про спільне здійснення деяких із своїх повноважень в силу Договору про Європейський Союз і договору про функціонування Європейського Союзу. У подальших зазначених статтях викладаються норми, які стосуються: європейського ордеру на арешт для виконання актів; права обирати і бути обраним на муніципальних виборах; проєктів європейських законодавчих актів та інших проєктів і пропозицій Європейського Союзу; розгляд їх у Національних зборах і Сенаті; порядок ратифікації договору про вступ якої-небудь держави до Європейського Союзу; право Національних зборів або Сенату приймати мотивовані закінчення про відповідність якого-небудь проєкту європейського законодавчого акту принципу субсидіарності та їх можливості не погоджуватися із цим актом [2].

Конституція Королівства Іспанії від 27 грудня 1978 року регламентувала наступний механізм євроінтеграції: а) конституційний дозвіл на передачу здійснення компетенцій міжнародній організації через органічний закон (ст.93). Реалізацією статті 93 став Органічний закон Іспанії «Про дозвіл на приєднання Іспанії до Європейських співтовариств» від 02 серпня 1985 року № 10/1985 [3]; б) включення міжнародних договорів у внутрішній правопорядок після опублікування (ст. 96); в) точкові конституційні зміни у зв'язку з поглибленням інтеграції (зміна ст. 13.2 у 1992 році); г) обов'язок Генеральних кортесів або Уряду, залежно від випадку, гарантувати виконання таких договорів та рішень відповідних міжнародних та/або наднаціональних органів [4].

Конституція Італійської Республіки від 27 грудня 1947 року передбачила наступну модель участі в ЄС: а) конституційний дозвіл на обмеження суверенітету (ст. 11); б) відсутність прямого закріплення примату міжнародних договорів в тексті Конституції; в) визнання автономності права ЄС за умови збереження фундаментальних конституційних принципів [5].

Конституції Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року [6], *Словацької Республіки* від 1 вересня 1992 року [7], *Республіки Польща* від 02 квітня 1997 року [8], *Угорської Республіки* від 18 квітня 2011 року [9], *Республіки Болгарія* від 13 липня 1991 року [10], *Республіки Румунії* від 21 листопада 1991 року [11], дозволяють стверджувати, що: а) конституційні зміни здійснювалися безпосередньо перед вступом або в процесі ратифікації установчих договорів; б) основним інструментом

була норма про передачу частини суверенних повноважень; в) закріплювався примат міжнародного права або актів ЄС над національними законами; г) зберігався національний конституційний контроль і верховенство Конституції, зазначених держав; д) відсутня конституційна норма-мета про стратегічний курс на членство.

Конституції Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 року [12], *Литовської Республіки* від 25 жовтня 1992 року [13] та *конституційний акт «Про членство Литовської Республіки в Європейському Союзі»* від 13 липня 2004 року [14], *Естонської Республіки* від 28 червня 1992 року [15], закріплює: а) обов'язкове схвалення на референдумі вступу до ЄС; б) закріплення механізму передачі частини компетенції; в) підвищений рівень процедурних гарантій; г) у випадку Литви передбачено пряме закріплення примату права ЄС; д) відсутність превентивної норми про стратегічний курс до вступу.

На відміну від більшості держав-членів, Україна: а) закріпила мету членства до його досягнення, на рівні Основного Закону; б) надала інтеграційному курсу статусу конституційної норми, а не лише політичної декларації; в) передбачила обов'язок відповідних органів державної влади (Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України) забезпечувати реалізацію стратегічного курсу. Це дозволяє охарактеризувати українську модель як *випереджальну* модель конституційного закріплення інтеграційного курсу, тобто таку, що випереджає фактичне членство.

З'ясовуючи сутність та перспективи розвитку законодавства про євроінтеграцію в Україні необхідно визнати, що саме на реалізацію зазначеного законодавства спрямовані: 1) Преамбула, статті 85, 102 та 116 Конституції України [16]; 2) Закони України: «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII [17]; 3) «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» затверджена Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV [18] та багато інших нормативно-правових актів.

Найбільш детально передбачає законодавство країн Європейського Союзу Договір про функціонування Європейського Союзу від 25 березня 1957 року у якому глава 2 розділу 1 частини шостої називається «Правові акти Союзу, процедури ухвалення та інші положення». Зокрема у статті 288 врегульовується, що «Для виконання повноважень Союзу установи ухвалюють регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки. Регламент має загальне застосування. Він є обов'язковим у повному обсязі та повинен прямо застосовуватися в усіх державах-членах. Директива є обов'язковою щодо результату, якого

необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, проте залишає національним органам влади вибір форми та засобів. Рішення є обов'язковим у повному обсязі. Якщо рішення визначає тих, кому воно адресовано, воно є обов'язковим лише для них. Рекомендації та висновки не є зобов'язальними» [19].

Попередній аналіз зарубіжного євроінтеграційного законодавства свідчить, що для того щоб регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки ЄС реалізовувались в Україні ми повинні окрім зазначеного внести зміни до статті 1 та 5 Конституції України встановивши, що «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи ЄС». У такий чи інших спосіб але ми маємо надати конституційний дозвіл на обмеження народного та державного вітчизняного суверенітету та, насамперед, установчих повноважень Українського народу.

До того ж, на жаль, стаття 9 Конституції України не містить норми про пріоритет міжнародних договорів або актів ЄС. Вона розглядає їх лише як частину національного законодавства України [16], що вимагає внесення змін до цієї статті Конституції України.

Верховна Рада України має отримати повноваження не тільки відносно реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (пункт 5 статті 85 Конституції України) [16], але й стосовно здійснення парламентського контролю за відповідністю законодавства ЄС Конституції України, недопустимості порушень конституційного ладу України законодавством ЄС.

Враховуючи, що регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки ЄС можуть стосуватися різних сфер життєдіяльності України відповідно до частини першої статті 3 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV вони можуть укладатися: «Президентом України або за його дорученням – від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів» [20], що вимагає прийняття спеціального Закону України, який би передбачив: 1) чітке визначення суб'єктів, їх повноважень у сфері євроінтеграції; 2) порядок подання проєктів нормативно-правових актів спрямованих на євроінтеграцію; 3) особливості організації розгляду законопроєктів з адаптації; 4) особливості внесення, розгляду та прийняття регламентів, директив, рішень, рекомендацій та висновків ЄС; 5) попереднє їх опрацювання в уповноважених органах; 6) проходження регламентами, директивами, рішеннями, рекомендаціями та висновками ЄС основної та

додаткової експертизи; 7) прийняття регламентів, директив, рішень, рекомендацій та висновків ЄС за прискороною процедурою тощо.

До того ж, ми нарешті маємо прийти до спільної думки, що євроінтеграційний законопроект – це законопроект, який спрямований на виконання Україною зобов'язань у сфері європейської інтеграції з метою набуття повноправного членства у Європейському Союзі або передбачає імплементацію в національне законодавство акту (актів) права Європейського Союзу (*acquis* ЄС), розроблення та прийняття якого закріплено в Національній програмі адаптації або інших документах в рамках переговорного процесу з Європейським Союзом.

Література:

1. Конституція Федеративної Республіки Німеччина від 23 травн. 1949 р. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

2. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.): станом на 30 серпня 2015 р.: пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Харків: Право, 2015. 68 с.

3. Ley Orgánica 10/1985, de 2 de agosto, por la que se autoriza la adhesión de España a las Comunidades Europeas. *Boletín Oficial del Estado*. 1985. Num 182. P. 24378-24382. URL: <https://www.boe.es/boe/dias/1985/07/31/pdfs/A24378-24382.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).

4. Constitución Española de 1978 (modificada al 27 de septiembre de 2011). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16338> (дата звернення: 02.04.2026).

5. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. Київ: Москаленко О.М., 2018. 62 с.

6. Ústava České republiky z dne 16. prosince 1992. *Parlament České republiky*. 1992. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (дата звернення: 02.04.2026).

7. Конституція Словачької Республіки від 1 вересня 1992 р. URL: https://cms-service.slov-lex.sk/dam/jcr:4ef43c20-c652-4550-a048b512198aad5/460_1992_1.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

8. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. Київ: Москаленко О.М., 2018. 84 с.

9. Magyarország Alaptörvénye, elfogadott 2011 Ápr. 20. URL: <https://www.parlament.hu/irom39/02627/02627-0187.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).

10. Конституція Республіки Болгарии, принята 13 июл. 1991 г. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/bgr_constitut.html (дата звернення: 02.04.2026).

11. Constitutia Romaniei, adoptat la 21 noiembrie 1991. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/3589> (дата звернення: 02.04.2026).

12. Конституция Латвийской Республики, принята 15 февр. 1922 г. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/latv_constitut.html (дата звернення: 02.04.2026).

13. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/7067> (дата звернення: 02.04.2026).

14. Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu "Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas : ĮSTATYMAS 2004 m. liepos 13 d. Nr. IX-2343. *Žin.* 2004. Nr. 111-4123. URL: <https://www.infolex.lt/ta/18257> (дата звернення: 02.04.2026).

15. Eesti Vabariigi põhiseadus, Vastu võetud 28.06.1992. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1992/14783?lang=et> (дата звернення: 02.04.2026).

16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

17. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07 лютого 2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 9. Ст.50.

18. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 29. Ст. 367.

19. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз від 07 лютого 1992 року та Договору про функціонування Європейського Союзу від 25 березня 1957 року. *Офіційний вісник Європейського Союзу.* 2010. С. 83. Стор. 1.

20. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 50. Ст. 540.

ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Косович В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Серед стратегічних напрямків зовнішньої політики сучасної України – вступ до Європейського Союзу. «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», підписана сторонами 21 березня 2014 року, окреслила для нашої держави низку важливих завдань. Поміж інших нормативно-правове наближення через адаптацію вітчизняного законодавства до стандартів права ЄС, що визначило ідеологію правотворчої діяльності в Україні на наступні роки.

Питання приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм і принципів *acquis communautaire* є предметом всебічного вивчення українських науковців і практиків, вагомим спектром діяльності державних та громадських інституцій. Для прикладу можна згадати конструктивну роль у процесі створення та удосконалення євроорієнтованого законодавства Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України. Водночас доцільно звернути увагу на окремі юридико-технічні аспекти механізму нормативної адаптації. Чому? Частина 2 статті 31 Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» [2] встановлює, що проекти нормативно-правових актів розробляються з дотриманням правил техніки нормопроекування, встановлених цим Законом.

Вітчизняна правова база стосовно нормативно-правового наближення права України та ЄС охоплює формальні та регулятивні складові. Формальні – це закріплені правовими нормами вимоги обов'язкового використання при створенні нормативно-правових актів *acquis communautaire*. Регулятивні – це правила використання засобів нормопроектної техніки під час проектування нових нормативно-правових актів чи для внесення змін до чинного законодавства із врахування норм і принципів *acquis*.

Щодо формальної складової, на нашу думку, в Україні усе як найкраще. Методологічний характер у цьому плані мала ще затверджена Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Сьогодні у цілій низці правових джерел

закріплено обов'язковість використання норм та принципів *acquis communautaire* у процесі розробки законів та підзаконних нормативно-правових актів¹.

Стосовно форм, методів, способів і засобів регулятивного наближення постають питання². Насамперед, що означає така відповідність – текстуальна чи змістовна? Текстуальна передбачає термінологічну тотожність вітчизняних нормативно-правових актів із правовими актами ЄС у випадку регулювання однакових суспільних відносин. Основний метод її досягнення – копіювання. Позитив такого наближення є стовідсоткова формальна відповідність. На скільки дієвий такий спосіб? Конвергенція правових систем сучасного світу ілюструє важливість змістовної, а не формальної відповідності.

На нашу думку більш правильним є підхід, відповідно до якого під час опрацювання проекту законодавчого акта, спрямованого на адаптацію законодавства України до права ЄС варто враховувати, що наближення законодавства не означає «переписати» текст акта ЄС у національний закон та включити його в національну правову систему. Ідеться про ефективне впровадження положень права ЄС, що включає визначення такого законодавчого механізму, який дозволить ефективну реалізацію положень на практиці, тобто адаптацію національної правової системи [3, с. 60]. Саме таким чином досягається змістовна відповідність: не словесний повтор, а єдність підходів, принципів, методів юридичної регламентації певних однорідних груп відносин у європейському та українському соціумах. Реалізується через оперування єдиним інструментарієм нормопроектної техніки.

У літературі можна зустріти дещо відмінні пропозиції стосовно використання техніки нормопроекткування для імплементації міжнародних правових стандартів та адаптації до них нашої правової системи. Це було обумовлено плюралізмом щодо визначення поняття «нормопроектна техніка» та його співвідношенням із поняттям «нормотворчий процес». Закон України «Про правотворчу діяльність» поклав край різній інтерпретації цих правових явищ. Стаття 31 цього

¹ Див. наприклад: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI, Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалені постановою Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41; Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України, затверджене Указом Президента України від 15.11.2006 р. № 970/2006; Регламент Кабінету Міністрів України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950; Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 731.

² Це тема окремого наукового дослідження, що проводиться на нашій кафедрі, тому розглянемо лише деякі аспекти даної проблеми.

закону встановлює, що техніка нормопроекування – це сукупність техніко-правових засобів, способів, прийомів та методів, за допомогою яких створюється проект нормативно-правового акта, а розділ V «Загальні засади техніки нормопроекування» чітко окреслює її інструментарій.

Ефективне оперування правилами нормопроекування під час імплементації приписів права ЄС в проєктовані вітчизняні нормативно-правові акти на практиці викликає певні труднощі. Відсутня послідовність у використанні прийомів юридичної техніки, які мають на меті встановлення юридичного зв'язку між конкретним національним нормативно-правовим актом і правовим актом ЄС, норми якого підлягають урахуванню у правовій системі України [4, с. 22]. На нашу думку дієвим кроком для виправлення такої ситуації може бути реалізація у вітчизняній правотворчій практиці правил нормопроекування у ЄС, визначених правовими актами ЄС. До таких базових актів належать Резолюція про якість нормопроекування законодавства Спільноти від 8 червня 1993 р. [5] та Міжінституційна угода про спільні настанови щодо якості проєкування законодавства Спільноти від 22 грудня 1998 р. [6]. Аналіз цих документів та механізму їх реалізації в Україні потребує комплексного наукового дослідження. Тому, для прикладу розглянемо лише одну із вимог.

Як відомо однією із складових принципу верховенства права є юридична визначеність, що забезпечується поміж іншого і ясністю та недвозначністю приписів нормативно-правових актів. Така загальна та універсальна вимога сформульована у пунктах перших наведених вище актів ЄС. Вона закріплена і частиною першою ст. 34 Закону України «Про правотворчу діяльність». Наведемо приклад. Сьогодні в Україні активно дискутується питання про рекодифікацію цивільного законодавства України. Новий цивільний кодекс – це крок до адаптації цивільних правовідносин до стандартів приватного права ЄС. Юридико-технічна оцінка цього наближення ілюструє в окремих випадках недотримання вище вказаної вимоги. Так, експерти Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України мали зауваження до наявного у проєкті Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» (законопроект № 14056 від 21.09.2025 р.) – поняття «доброзвичайність» (*boni mores*) (ст. ст. 15, 26, 103 тощо), зазначаючи, що без визначення змісту його використання не узгоджується з принципом правової визначеності [1]. У ч. 1 ст. 6 проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р. цей недолік виправлено і доброзвичайність визначено як сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки

та загальноновизнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві³.

Сьогодні в Україні багато робиться для створення методологічного підґрунтя для створення нормативно-правових актів, що відповідають *acquis communautaire*. Вагому роль у цьому відіграє Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України. На конференціях та круглих столах пропонується механізм наближення проєктованого законодавства до стандартів права ЄС. Водночас, видається, доцільно було б при розробці проєктів нормативно-правових актів та їх експертуванні крізь призму *acquis* поєднувати зусилля фахівців з відповідної галузі законодавства та науковців й практиків, які володіють навиками оперування інструментарієм нормопроектної техніки.

Література:

1. Науково-експертний висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/35792689-9899-4598-80a4-b5d06b546836>.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
3. Путівник із адаптації законодавства України до права ЄС: теоретичні та практичні аспекти /дослідницька служба Верховної Ради України. Київ. 2023. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32597.pdf>.
4. Устименко В. А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія / Володимир Устименко; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. 452 с. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/256/Ustymenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
5. Council Resolution of 8 June 1993 on the quality of drafting of Community legislation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993Y0617%2801%29>.
6. Interinstitutional Agreement of 22 December 1998 on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31999Y0317%2801%29>.

³ Наявність у вказаній інтерпретації формально не визначених понять (зокрема: «моральні норми», «стандарти етичної поведінки», «загальноновизнані уявлення», «належна поведінка», «усталені у суспільстві») завдання правової визначеності терміну «доброброзвичайність», на нашу думку, не вирішує.

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ВІД МИСТЕЦТВА ДО ТЕХНОЛОГІЇ

Костицький М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України, почесний академік НАПрН
України, заслужений юрист України, головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації
законодавства України до права ЄС
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Кушакова-Костицька Н. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Сучасне правотворення перестає бути інтуїтивним «мистецтвом законодавця». Воно трансформується у строго організовану, раціональну діяльність, керовану системою методологічних принципів. Ці принципи забезпечують перехід від політичної волі до якісних, ефективних та системно інтегрованих правових норм. Методологія правотворчості – це інструментарій, що реалізує філософсько-правові ідеали у законодавчій техніці.

Фундаментальним методологічним імперативом правотворчості є системний підхід. Його зміст розкривається в наступному:

1. Внутрішня системність правотворчості полягає в тому, що нова норма має розглядатися не ізольовано, а як елемент галузі права та всієї правової системи. Ключовими вимогами є логічна узгодженість, відсутність колізій з вищими за юридичною силою актами та непротиворіччя суміжним інститутам.

2. Зовнішньою системністю є те, що в процесі правотворчості необхідно враховувати взаємодію права з іншими соціальними системами – економікою, політикою, мораллю, технологіями. Це запобігає створенню недієвих, «мертвих» норм, відірваних від соціальної реальності.

Іншим методологічним підходом, який слід застосовувати в правотворчості, є прогностично-ефективістський, який полягає в переході від реактивного до проактивного правового моделювання.

До основних методологічних інструментів правотворчості належить також оцінка регуляторного впливу (*Regulatory Impact Assessment – RIA*). Це систематичний, заснований на фактичних даних процес, який використовується урядами задля чіткого визначення проблеми та цілей регулювання; аналізу альтернативних шляхів її вирішення (включаючи нерегуляторні); кількісної та якісної оцінки витрат та переваг для держави, бізнесу та громадян; прогнозування соціальних, економічних, екологічних наслідків. Мета оцінки RIA – мінімізація небажаних побічних ефектів, підвищення ефективності та економічної обґрунтованості законодавства.

Підкреслимо, що міждисциплінарність та експертне забезпечення правотворчості виглядає як подолання юридичного монолітизму. Розробка складних норм (IT-сфера, біоетика, фінансові ринки) вимагає знань економіки, соціології, психології, природничих наук.

Ще одним методологічним аспектом є інституалізація експертизи у правотворчості, яка вимагає впровадження обов'язкових процедур залучення незалежних наукових установ, аналітичних центрів, професійних асоціацій до підготовки законопроектів.

Слід зазначити також, що в правотворчості реалізуються принципи законодавчої техніки як методологічні інструменти ясності та точності. Це, зокрема, мовна та логічна ясність: використання однозначної термінології, уникнення оціночних та емоційних категорій, простота та зрозумілість мови.

Важливою є і структурна цілісність нормативно-правового акта – його логічна побудова (преамбула, загальні та особливі положення, перехідні норми), послідовність викладу.

Крім того, методологічно необхідною є економія правових засобів, тобто вирішення питання найменш обтяжливим та найбільш ефективним способом, уникнення надмірного деталізування та дублювання.

Безальтернативною в правотворчості є процедурно-комунікативна методологія, яка вимагає забезпечення прозорості та участі суб'єктів громадянського суспільства. При цьому прозорість повинна забезпечуватись на всіх етапах і передбачати обов'язкове публічне обговорення проектів, доступ до текстів та експертних висновків, відкритість пленарних та комітетських засідань.

Громадська участь інституалізується через механізми публічних слухань, електронних петицій, консультативних рад, що переводять вимогу демократичності в конкретні процедурні форми.

Обов'язковим є постійний моніторинг та оцінка дії результатів правотворчості, який полягає у систематичному зборі даних про застосування правових норм і дозволяє оперативно виявляти прогалини, колізії та неефективні рішення для подальшого вдосконалення.

Новелою в методології правотворчості в умовах євроінтеграції є принцип сумісності та узгодженого тлумачення. Така «європеїзація» методології має включати в процесі правотворення етап перевірки на відповідність праву ЄС (*compliance check*).

Імплементация європейського підходу щодо правотворчості полягає в тому, що замість механічного копіювання повинна відбуватися адаптація *acquis communautaire* внаслідок творчого засвоєння його ключових принципів (пропорційності, недискримінації, ефективності) та їх інтеграції у національну законодавчу методологію.

У процесі правотворчості безумовно важливою є орієнтація на практику Суду ЄС. Сьогодні врахування прецедентів та підходів Суду ЄС в національному судочинстві стає невід'ємною частиною методики тлумачення та застосування національних норм, що мають європейське походження.

Резюмуючи, зазначимо, що сучасна методологія правотворчості – це інтегрована система підходів та інструментів, спрямованих на забезпечення якості права. Вона поєднує внутрішню логіку системності, раціональність прогностичних оцінок, точність законодавчої техніки та відкритість комунікативних процедур. Умови глобалізації та євроінтеграції додають до цієї методології вимогу зовнішньої сумісності з наднаціональними стандартами. Тільки свідоме застосування цієї комплексної методології може перетворити правотворчість з політичного інструменту на науково обґрунтований механізм стабільного соціального розвитку.

ЄС ЯК ФУНДАТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Мельник Я. Я.

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна*

Європейський Союз наскрізно покликаний модерувати правотворчий процес в Україні щодо євроінтеграції. Беручи участь у цьому процесі, ЄС забезпечує євроінтеграційну політику суб'єктів правотворчого процесу в Україні.

Однак в ході євроінтеграції виникають ряд проблем, стосовно правотворчої діяльності по забезпеченню євроінтеграційної політики суб'єктами правотворчої діяльності в Україні.

Так, у ст.4 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-ІХ (надалі – Закон № 3354-ІХ від 24 серпня 2023 р.) [2], до учасників правотворчої діяльності віднесено: (1) суб'єкти правотворчої діяльності; (2) суб'єкти правотворчої ініціативи; (3) суб'єкти забезпечення правотворчої діяльності; (4) заінтересовані особи [2].

Частиною 4 ст. 4 Закону № 3354-ІХ від 24 серпня 2023 р. також визначено, що суб'єктами забезпечення правотворчої діяльності для цілей цього Закону є допоміжні органи суб'єктів правотворчої діяльності та особи, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу [2]. А вже в ч. 5 зазначено, що окрім інших, заінтересованими особами для цілей цього Закону є фізичні та юридичні особи, на яких вплине прийняття (видання) відповідного нормативно-правового акта, а саме: іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (пп.2); інші особи, прав, свобод, інтересів чи обов'язків яких стосується відповідний нормативно-правовий акт (п. 6) [2].

Натомість у п. 6 ч. 4 ст. 27 Закону № 3354-ІХ від 24 серпня 2023 р. визначено, що у концепції проекту нормативно-правового акта викладаються результати проведених суб'єктом правотворчої ініціативи необхідних аналітичних досліджень, а саме: «... оцінка відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України, а саме двостороннім та багатостороннім угодам, міжнародним договорам України у сфері європейської інтеграції та

праву Європейського Союзу (acquis EC), а також щодо приєднання до міжнародних організацій, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у тому числі, але не виключно, положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколів до неї та практиці Європейського суду з прав людини...» [2]. Очевидно, що така частина правотворчого процесу має бути реалізована на стадії підготовки проекту нормативно-правового акта Законом № 3354-IX від 24 серпня 2023 р.

Однак ЄС, як фундатор євроінтеграційної політики правотворчої діяльності не визнається та не закріплюється Законом № 3354-IX від 24 серпня 2023 р.

Проте, тут варто звернути увагу на те, що у Розділі II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (*надалі* – Угода про асоціацію між Україною та ЄС) визначено «Цілі політичного діалогу» (ст. 4), «Форуми проведення політичного діалогу» (ст. 5), «Діалог і співробітництво з питань внутрішніх реформ» (ст. 6), «Зовнішня та безпекова політика» (ст. 7), «Міжнародний кримінальний суд» (ст. 8), «Регіональна стабільність» (ст. 9), «Попередження конфліктів, антикризове управління та військово-технічне співробітництво» (ст. 10), «Нерозповсюдження зброї масового знищення» (ст. 11), «Роззброєння, контроль над озброєннями, експортний контроль та боротьба з незаконною торгівлею зброєю» (ст. 12), «Боротьба з тероризмом» (ст. 13) [5].

У ст. 4 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначено, що цілями політичного діалогу є: (a) поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико-безпекової конвергенції та ефективності; (b) сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності; © посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози; (d) пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між Сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на Європейському континенті; (e) зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ; (f) розвиток діалогу та поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та

оборони; (g) сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів [5].

Таким чином, очевидно, що євроінтеграційна політика суб'єктів правотворчого процесу в Україні щонайменше повинна відповідати не тільки «правотворчим орієнтирам» Закону № 3354-IX від 24 серпня 2023 р. [2], але й враховувати вимоги євроінтеграційної політики ЄС.

У правовій доктрині піднімалося неодноразово питання як правотворчості та її політики, так і правотворчої політики ЄС. Проте питання ЄС як суб'єкта правотворчої діяльності майже не досліджувалось.

Так, В. М. Тернавська, досліджуючи проблеми правотворчої політики України, у висновках, цілком слушно зазначає про те, що політика держави у сфері правотворчості, тобто правотворча політика, має бути спрямована на продукацію початково якісного й ефективного законодавства та, відповідно, оптимальних шляхів удосконалення самого правотворчого процесу. Натомість, зазначає вчена, слабка доктринальна розробка правотворчої політики, відсутність системного характеру та чітко визначених пріоритетів у правотворчості, має своїм наслідком неефективну законодавчу базу [4, с. 116].

У таких міркуваннях звісно стає можливим углядіти важливе раціональне зерно стосовно того, що проблема правотворчої політики в Україні лежить у площині потреби затребуваності ефективного правотворчого процесу, його оптимізації. Вочевидь, питання права ЄС, якраз і фокусує потребу в раціональному, пізнавальному. Проте питання ЄС як суб'єкта та фундатора правотворчого процесу не розглядається.

Натомість, І. В. Яковюк у дисертаційному дослідженні приходить до одного із таких висновків, звертаючи увагу на те, що успішний розвиток інтеграції привів до формування єдиного правового простору. Він, на думку вченого, виступає середовищем для формування на його основі регіональної правової системи ЄС, яка утворює його ядро. Правова система ЄС, під якою розуміють сформовану в результаті європейської інтеграції сукупність правових явищ, які завдяки їх взаємодії забезпечують регулювання суспільних відносин у межах ЄС, є відносно автономною як щодо національних правових систем, так і системи міжнародного права. Для правової системи ЄС характерний механізм детермінації, який існує у національних правових системах. Внутрішній взаємозв'язок і взаємообумовленість її елементів визначається не зовнішніми факторами, а потребами інтеграційного процесу, взаємообумовленістю її компонентів [6, с. 386–387].

Отже, ЄС все таки дійсно відіграє роль фундатора євроінтеграційної політики суб'єктів правотворчого процесу, зокрема і в Україні. Проте така засновницька роль носить лише рекомендаційний, експертний характер.

Варто й звернути увагу на те, первинне право ЄС має найвищу позицію в ієрархії норм правової системи ЄС та визначає основні елементи існування ЄС: його організацію, членство, функціонування, інституційну структуру, компетенцію, внутрішні відносини всередині організації та всі інші питання, що мають відношення до досягнення цілей, заради яких організація була створена [3, с. 31]. Воно також забезпечує правову базу для формування та впровадження політик Союзу [3, с. 32]. Зокрема й з поміж інших – договорів про приєднання [3, с. 32]. Це означає, що правотворча діяльність може носити перманентно змінний характер та відображатися у корегуванні політики щодо євроінтеграції для України.

На сьогодні, питання правотворчої політики, які закладені в Національній програмі адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) дещо деталізовані. Так, дана Програма затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2026р. № 438. У ній зокрема визначаються 7 тематичних кластерів. До прикладу, Кластер 1 має назву «Основи процесу вступу до ЄС» містить Розділ 5 «Публічні закупівлі», що складається із 1. Вступу; 2. Огляду поточного стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС); 3. Стислого опису цілей та завдань Національної програми [1, с. 1–3]. Таким чином, очевидно, що у цій Програмі та її кластерах диференційована політика по секторах економіки в межах забезпечення правотворчого процесу в євроінтеграційних умовах.

У межах висновків варто констатувати, що Європейський Союз є засновником європейської політики щодо євроінтеграції України до права ЄС. Модель правотворчої політики ЄС по відношенню до України окреслюється євроінтеграційними документами. Проте на сьогодні, на нашу думку, залишається відкритим одне із фундаментальних питань, яке вказує на методологічну неузгодженість національного законодавства України щодо ЄС як суб'єкта та фундатора правотворчої діяльності в Україні в євроінтеграційних напрямках. Вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 4 Закону № 3354-IX від 24 серпня 2023 р.

Література:

1. Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2026 р. № 438. 1091 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/69cfd1b31/69cfd1b313b93001891731.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 03.06.2026).

3. Путівник з адаптації законодавства України до права ЄС: теоретичні та практичні аспекти. Дослідницька служба Верховної Ради України, 2023. 120 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32597.pdf>.

4. Тернавська В. М. Правотворча політика України: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 120 с.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

6. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис.... д-ра юрид. наук; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2013. 474 с.

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Євроінтеграційний курс України ставить перед національною правовою системою завдання адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Відповідно основні напрямки і пріоритети правотворчості сьогодні диктуються сучасними умовами й об'єктивними потребами забезпечення євроінтеграційного вектора розвитку України та реалізації її національних інтересів, адаптації вітчизняного законодавства до права Європейського Союзу (далі – ЄС). Результатом відповідної адаптації має стати забезпечення верховенства права та правового характеру законодавства, заповнення прогалин в правовому регулюванні, оновлення правових норм та забезпечення їх відповідності реаліям сьогодення, скасування застарілих норм, створення системи нормативно-правових актів, які за своїм змістом і юридико-технічним рівнем відповідають загальноєвропейським стандартам [1, с. 18].

Таким чином, правотворча діяльність у контексті євроінтеграції має особливий характер, оскільки спрямована на імплементацію *acquis* ЄС як сукупності правових актів, принципів та стандартів Європейського Союзу, у національну правову систему. При цьому ефективність імплементації норм права ЄС залежить не лише від їх формального закріплення у національному законодавстві, але й від врахування цілей, принципів та особливостей застосування відповідних норм на практиці.

Правозастосування виступає завершальним етапом реалізації правових норм, на якому перевіряється їх ефективність. Так, у праві ЄС важливе значення має саме принцип ефективності (*effet utile*), який передбачає, що норми права повинні забезпечувати реальне досягнення їх цілей. Це означає, що правотворчість повинна враховувати практику застосування норм, а правозастосування має здійснюватися з урахуванням цілей правового регулювання.

У процесі адаптації законодавства до права ЄС саме правозастосування відіграє вирішальну роль у забезпеченні досягнення цілей правового регулювання. У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія правотворчості та правозастосування, що має двосторонній характер. Так, з одного боку, правотворчість формує якість і зміст законодавства, встановлює межі застосування правових норм. Від якості нормативного матеріалу залежить можливість його ефективної реалізації. У свою чергу, правозастосування перевіряє ефективність і практичну дієвість законодавства, виявляє недоліки законодавства, прогалини, колізії та проблеми реалізації норм, формує підходи до тлумачення норм, а також сприяє їх подальшому вдосконаленню. Тісний зв'язок цих двох процесів є ключовою умовою успішної адаптації національного законодавства до права ЄС, що вимагає їх узгодженості та системності.

Сьогодні важливим питанням є вдосконалення процедур адаптації законодавства, які мають забезпечити не лише формальне узгодження норм, а й їх практичну реалізацію. У цьому контексті слід відзначити низку законодавчих ініціатив. Йде мова про проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо внесення, розгляду та прийняття законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» (реєстр. № 8242 від 28 листопада 2022 р.) та проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis* ЄС)» (реєстр. № 13653 від 17 серпня 2025 р.).

Відповідними законодавчими ініціативами пропонується комплексний підхід до удосконалення механізму адаптації законодавства, шляхом:

- запровадження чіткої процедурної моделі адаптації законодавства з визначенням окремих етапів (аналіз відповідності, планування, імплементація, моніторинг);
- посилення координації між органами державної влади, відповідальними за євроінтеграційний напрям;
- вдосконалення планування адаптаційних заходів, зокрема через розроблення стратегічних документів;
- запровадження механізмів моніторингу та оцінки ефективності імплементації норм права ЄС тощо.

Особливу увагу приділено необхідності інтеграції європейських стандартів у процес нормотворення ще на стадії розробки нормативно-правових актів. Крім того, важливим є питання забезпечення належного контролю за виконанням адаптаційних заходів.

Важливо зазначити, що питання адаптації законодавства України до права ЄС проходить крізь призму положень Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX [2], що підтверджує пріоритетність цього питання. Це, власне, положення щодо планування правотворчої діяльності, підготовки концепції проєкту нормативно-правового акта, проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів тощо. Так, Розділом III Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачено, що планування правотворчої діяльності має здійснюватися відповідно до визначених програмними правовими актами та міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції напрямків, пріоритетів та цілей, на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства України.

Важливим є також контроль проєктів нормативно-правових актів на предмет дотримання права ЄС. Так, відповідно до частини четвертої статті 43 Закону України «Про правотворчу діяльність» проєкт нормативно-правового акта, спрямований на виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), вноситься з інформацією про його відповідність (постатейною таблицею відповідності) зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС).

У свою чергу, згідно зі статтею 44 Закону України «Про правотворчу діяльність», проєкт нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС). У процесі проведення такої експертизи важлива роль відведена Національній

академії наук України, яку Законом України «Про правотворчу діяльність» (стаття 44) визначено головною експертною установою та поставлено завдання з проведення незалежної правової (юридичної) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта. Оцінка впливу проекту нормативно-правового акта (частина перша статті 30 Закону України «Про правотворчу діяльність») також має здійснюватися на предмет дотримання праву ЄС.

01 квітня 2026 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), яка виступає системним планом адаптації законодавства, що охоплює всі сфери та чітко визначає конкретні кроки, що має виконати Україна для вступу в ЄС. Даний документ сформований за результатами скринінгових звітів та визначених Євросоюзом бенчмарків (умов успішного закриття переговорів) для України. Частинами Національної програми є: Дорожня карта з питань верховенства права, Дорожня карта з питань реформи державного управління, Дорожня карта з питань функціонування демократичних інституцій, План заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, Плани заходів з виконання рекомендацій Єврокомісії. Національна програма структурована на основі розподілу на переговорні кластери та розділи права ЄС, охоплює 1068 цілей, що деталізовані у конкретних завданнях, що передбачають імплементацію майже 1700 актів права ЄС, які ще не впроваджені в українське законодавство і щодо яких є відповідні рекомендації Єврокомісії.

Таким чином, адаптація національного законодавства до права ЄС як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність із acquis ЄС в контексті євроінтеграційних процесів є ключовим напрямом правотворчої діяльності, який потребує належного правового, інституційного, методичного, організаційного забезпечення. Водночас ефективність правотворчої діяльності безпосередньо залежить від належного правозастосування. Взаємодія правотворчості та правозастосування є ключовою умовою ефективної адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, оскільки забезпечує не лише формальне впровадження правових норм, але й їх реальне функціонування у правовій системі. Імплементація норм права ЄС повинні здійснюватися комплексно, з урахуванням як нормативного змісту, так і практики застосування відповідних норм.

Для підвищення ефективності адаптації законодавства України до права ЄС вбачається доцільним: забезпечення системності і цілісності

правотворчої діяльності; врахування результатів правозастосування при розробці нормативних актів; удосконалення юридичної техніки; здійснення моніторингу та оцінки ефективності імплементації норм. Такий підхід сприятиме забезпеченню реальної дієвості адаптованого законодавства.

Література:

1. Правотворча діяльність в Україні: європейський вектор розвитку законодавства: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2025. 284 с.

2. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ВПРОВАДЖЕННЯ E-PARLIAMENT ТА E-CONSULTATIONS ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ СТАНДАРТАМ ЄС

Нашинець-Наумова А. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
академік Академії адміністративно-правових наук,
заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Сучасний етап розвитку України як демократичної та правової держави, безперечно, характеризується активною трансформацією публічного управління під впливом цифрових технологій. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання цифровізації правотворчої діяльності, яка, з одного боку, є складовою внутрішніх реформ, а з іншого – виступає важливим елементом євроінтеграційного курсу держави [1, с. 223]. Водночас впровадження електронних інструментів у законодавчий процес має відбуватися з урахуванням стандартів Європейського Союзу, що ґрунтуються на принципах верховенства права, відкритості, прозорості та участі громадян.

Насамперед слід зазначити, що цифровізація правотворчості є складовою ширшого явища – електронної демократії, яка передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення ефективної взаємодії між державою та суспільством. Як свідчать наукові дослідження, зокрема праці вітчизняних і зарубіжних учених, впровадження ІКТ у парламентську діяльність сприяє

оптимізації законодавчого процесу, підвищенню якості нормативно-правових актів та розширенню можливостей участі громадян у прийнятті рішень [2, с. 20]. При цьому важливо підкреслити, що цифрові інструменти не є самоціллю, а виконують функцію засобу забезпечення більш ефективного та інклюзивного врядування [3].

У цьому зв'язку окремої уваги заслуговує концепція електронного парламенту (e-parliament), яка передбачає комплексне використання цифрових технологій у діяльності законодавчого органу. В Україні впровадження елементів електронного парламенту розпочалося відносно нещодавно, однак уже сьогодні можна говорити про формування відповідної інституційної бази. По-перше, було запроваджено системи електронного документообігу [4], що дозволяють автоматизувати процеси підготовки та обігу законопроектів. По-друге, функціонують електронні системи голосування, які забезпечують оперативність і точність прийняття рішень, зокрема автоматизована система голосування «Рада» та її модернізована версія «Рада-4», які забезпечують електронну фіксацію волевиявлення народних депутатів України та підвищують прозорість парламентських процедур. По-третє, важливим елементом є відкритість парламентських даних, що сприяє підвищенню прозорості діяльності Верховної Ради України.

Водночас слід зауважити, що розвиток e-parliament в Україні відбувається у тісній взаємодії з міжнародними партнерами, зокрема інституціями Європейського Союзу. Така співпраця спрямована на впровадження кращих європейських практик у сфері цифровізації парламентської діяльності, включаючи питання кібербезпеки, стандартизації інформаційних систем та забезпечення доступу до інформації [5]. Отже, можна стверджувати, що Україна поступово інтегрується у загальноєвропейський цифровий простір, адаптуючи свої інституційні механізми до відповідних стандартів.

Поряд із цим важливу роль у сучасному правотворчому процесі відіграють електронні консультації (e-consultations), які забезпечують залучення громадян до обговорення проектів нормативно-правових актів. У цьому контексті варто зазначити, що участь громадськості є невід'ємною ознакою демократичного врядування, а використання цифрових технологій значно розширює можливості такої участі. Зокрема, електронні платформи дозволяють громадянам подавати свої пропозиції, зауваження та рекомендації у зручній спосіб, що, безумовно, сприяє підвищенню якості законодавства [6, с. 337].

Разом з тим ефективність e-consultations залежить від низки факторів. По-перше, це рівень цифрової грамотності населення, оскільки без належних навичок користування цифровими інструментами участь громадян у таких процесах є обмеженою. По-друге, важливим є забезпечення доступності відповідних платформ, зокрема для соціально вразливих груп населення. По-третє, необхідною умовою є формування довіри до державних інституцій, адже без цього навіть найбільш

досконалі технологічні рішення не забезпечать належного рівня громадської участі.

У контексті євроінтеграції особливого значення набуває питання відповідності електронних інструментів правотворчості стандартам Європейського Союзу. Як відомо, правова система ЄС містить низку нормативних актів, що регулюють сферу цифрових технологій, зокрема електронної ідентифікації, захисту персональних даних та цифрових послуг. У цьому аспекті ключову роль відіграє eIDAS Regulation [5], який встановлює правові засади використання електронних підписів і довірчих послуг. Водночас важливим орієнтиром для України є GDPR, що визначає високі стандарти захисту персональних даних.

Крім того, слід звернути увагу на імплементацію європейських директив [7; 8] у сфері цифрових послуг, що передбачає гармонізацію національного законодавства з *acquis communautaire*. У цьому контексті Україна вже здійснила низку кроків, спрямованих на адаптацію законодавства до вимог ЄС, що, безумовно, позитивно впливає на розвиток електронних інструментів правотворчості. Водночас процес гармонізації є тривалим і потребує системного підходу.

Разом із тим впровадження e-parliament та e-consultations в Україні супроводжується певними викликами. По-перше, це технічні проблеми, пов'язані із забезпеченням належного рівня кібербезпеки та захисту інформації. По-друге, існує проблема фрагментарності інформаційних систем, що ускладнює їх інтеграцію та ефективне використання. По-третє, слід враховувати соціальні аспекти, зокрема нерівномірний доступ до цифрових технологій у різних регіонах країни.

Водночас необхідно підкреслити, що цифровізація правотворчості не повинна підміняти традиційні демократичні процедури, а має їх доповнювати. У цьому контексті важливо забезпечити баланс між технологічними інноваціями та дотриманням основоположних принципів права.

Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що цифровізація правотворчого процесу в Україні є об'єктивною необхідністю в умовах євроінтеграції. Впровадження електронних інструментів, таких як e-parliament та e-consultations, сприяє підвищенню ефективності законодавчої діяльності, забезпеченню прозорості влади та розширенню участі громадян у прийнятті рішень. Водночас відповідність цих інструментів стандартам ЄС виступає ключовою умовою їх ефективного функціонування.

Таким чином, подальший розвиток цифрових інструментів правотворчості в Україні має здійснюватися шляхом удосконалення нормативно-правової бази, розвитку цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності населення та забезпечення належного рівня кібербезпеки. Лише за таких умов можна досягти повноцінної інтеграції України до європейського правового простору та забезпечити ефективне функціонування сучасної правової держави.

Література:

1. Олюха В. Г. Окремі напрями цифровізації законодавчої процедури з урахуванням досвіду ЄС. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електрон. наук. вид. 2025. Вип. 6. Ч. 1. С. 222–227.
2. Пирожкова А. С., Домріна М. К., Ковтун М. С. Електронне врядування в Україні: інновації, виклики та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 17–22.
3. Практики інклюзивного врядування та адвокатури задля вирішення правових проблем громади. URL: <https://www.stepngo.in.ua/pravova-dopomoha-vriaduvannia/> (дата звернення: 26.03.2026).
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2026).
5. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng> (дата звернення: 07.04.2026).
6. Ковач Я. В. Організація та проведення електронних консультацій органів державної влади з громадськістю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 336–342.
7. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj> (дата звернення: 10.04.2026).
8. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj> (дата звернення: 10.04.2026).

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ВПРОВАДЖЕННЯ ACQUIS SCHENGEN

Нікіфоренко В. С.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
керівник Центрального регіонального відділення
Наукового центру Української державності
імені професора Володимира Кульчицького НАПрН України,
професор кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ, Україна*

Перебіг подій, що пов'язані з Революцією гідності та протистояння військовій агресії з боку російської федерації яскраво підтвердили прагнення переважної більшості громадян України бути невід'ємною частиною європейської демократичної спільноти. Європейська ідентичність Українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, її прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу знайшли своє відображення в преамбулі Конституції України.

Отримання Україною статусу кандидата для вступу до ЄС надало поштовх і зумовлює прискорення реформ. Однією з амбітних цілей України є впровадження європейських стандартів *Acquis Schengen*, що значно розширюють права та свободи громадян України під час їх перебування на території держав членів ЄС та Шенгенської зони.

Актуальність впровадження цих стандартів обумовлена тим, що це крім додаткових пільг громадянам України під час їх закордонних подорожей також сприяє виконанню зобов'язань держави та прискоренню переговорів у сфері «Юстиція, свобода та безпека». Крім того, впровадження повноцінно діючої національної системи шенгенського управління є ключовою умовою щодо вступу України до Європейського Союзу.

Шенгенський простір був створений задля впровадження сприятливих умов для функціонування ринку праці Європейського Союзу та запобігання незаконній міграції. При цьому суттєву увагу акцентовано на забезпеченні свободи, безпеки та правосуддя. Зокрема, це стосується: прикордонного контролю, надання притулку й врегульованої міграції та співпраці державних органів у цій сфері.

Не випадково одними з перших досягнень України на шляху впровадження європейських стандартів в охорону державного кордону були: створення тривірневої системи перевірки паспортних документів; удосконалення порядку перетинання державного кордону, в тому числі з використанням електронних карток; використання в ході прикордонного контролю попередньої інформації про пасажирів і

вантажів від авіаперевізників; поступове впровадження біометричного контролю в пунктах пропуску через державний кордон України тощо.

Аналізуючи досвід приєднання держав до Шенгенської зони, показав низку позитивних аспектів, до яких можна віднести те, що громадяни по справжньому відчули себе повноцінною спільнотою об'єднаної Європи; відкриття кордонів значно скоротило час на здійснення подорожей. Активізувалася прикордонна торгівля між прикордонними регіонами Республіки Польщі та сусідніх країн-членів Європейського Союзу. Підвищився транзитний потенціал та інвестиційна привабливість держави. Відбулась активізація співпраці між правоохоронними органами, що вплинуло на зміцнення стану безпеки та боротьби із злочинністю.

Основою правового регулювання зазначеної сфери закладена система інтегрованого управління кордонами, що заснована на відповідних регламентах і директивах ЄС, що в цілому дало змогу створити та підтримувати в сфері прикордонного менеджменту України необхідний баланс між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують.

Зокрема, важливим було прийняття Закону України «Про прикордонний контроль», обумовлене виконанням Україною зобов'язань з питань адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та Кодексу Шенгенських кордонів (регламент Ради (ЄС) № 562/2006). Разом з тим для вступу України до Європейського Союзу залишається багато не вирішених завдань щодо забезпечення свободи, безпеки та правосуддя.

Слід зазначити, що Україна має створити повноцінну систему шенгенського управління, застосовувати Шенгенські правила в'їзду та виїзду на державному кордоні, який в перспективі має стати зовнішнім кордоном ЄС, навіть до того, як положення Шенгенського законодавства будуть застосовані в повному обсязі. Це вимагає включення до плану впровадження в Україні системи шенгенського управління наступних підсистем:

- прикордонний контроль (комплекс норм права, процедур щодо забезпечення пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та необхідна інфраструктура пунктів пропуску через державний кордон);
- візова політика (документальне підтвердження згоди держави на перебування на її території іноземної особи);
- міграція та притулок (система контролю, впорядкування міграційних процесів, профілактики та протидії незаконній міграції);
- правоохоронна співпраця (співпраця суб'єктів інтегрованого управління державним кордоном України та відповідних інституцій Європейського Союзу);
- судове співробітництво;

– Шенгенська інформаційна система (SIS); захист персональних даних.

Всі зазначені компоненти, що поступово мають впроваджуватися Україною мають відповідати стандартам Європейського Союзу та нормам Кодексу Шенгенських кордонів.

Так, приведення процедур прикордонного контролю до стандартів ЄС як ключового компонента *Acquis Schengen* є запорукою забезпечення належного контролю осіб та транспортних засобів, захисту національної та європейської безпеки, а також створення передумов для поступової ліквідації внутрішніх кордонів. Система шенгенського управління в Україні має базуватися на принципах: повної гармонізації з Кодексом Шенгенських кордонів; інтеграції в спільну систему управління кордонами Європейського Союзу; поступового розвитку співробітництва з агенцією FRONTEX як стратегічним партнером.

Впровадження в Україні єдиної візової політики держав-членів ЄС та Шенгенської зони потребує приведення процедур обробки заяв, видачі віз та здійснення обміну інформацією відповідно до вимог *Acquis Schengen*. Це потребуватиме подальшого розвитку консульської співпраці з третіми країнами, укладення угод щодо передачі та отримання заяв осіб на оформлення віз, виявлення зловживань, організації передачі даних про осіб, яким може бути відмовлено в оформленні віз, впровадження технологій біометричного підтвердження особистості, уніфікації та забезпечення прозорості процедур оформлення віз.

Так само є невід’ємною частиною *Acquis Schengen* політика держави у сфері міграції та притулку, а також управління простором свободи, безпеки та правосуддя. Україна має забезпечити відповідність національної політики вимогам Європейського Союзу щодо в’їзду, перебування, повернення та міжнародного захисту осіб, які тимчасово перебувають на її території.

Наступним ключовим інструментом для гарантування безпеки в Шенгенському просторі має бути плідна співпраця правоохоронних органів України, держав-членів Європейського Союзу та Шенгенської зони. Вона має включати механізми запобігання, виявлення та розслідування транскордонних злочинів. Судове ж співробітництво у кримінальних справах також дає змогу забезпечити взаємодію правоохоронних органів держав – членів ЄС та Шенгенської зони в боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Окремим завданням кожного з розділів плану впровадження системи шенгенського управління має бути підтримання співробітництва з міжнародними організаціями в яких Україна бере членство, зокрема: Радою Європи, Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол), Євразійською групою з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, Міжнародною організацією з міграції, Всесвітньою митною організацією, Організацією

Чорноморського економічного співробітництва, Дунайською комісією, Міжнародною комісією по захисту ріки Дунай Конвенції про співробітництво по охороні та сталому використанню ріки Дунай, Міжнародною організацією цивільної авіації, Європейською організацією з безпеки аеронавігації, Європейської конференції цивільної авіації, Світовою асоціацією автомобільних магістралей, Міжнародною морською організацією, Комісією Конвенції про захист Чорного моря від забруднення та відповідними інституціями Європейського Союзу.

Отже, імплементація в Україні системи шенгенського управління потребує залучення представників профільних міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та експертного середовища. Для визначення стратегічного бачення, основних принципів, цілей, інституційних механізмів має бути затверджена Рамкова основа Шенгенського плану дій для України.

Крім того, доцільно організувати роботу міжвідомчих експертних робочих груп за сферами регулювання *Acquis Schengen* (прикордонний контроль, візова політика, міграція та притулок, поліцейська співпраця, судове співробітництво, Шенгенська інформаційна система, захист персональних даних), із обов'язковим залученням експертів від інституцій Європейського Союзу.

ВПЛИВ РАДИ ЄВРОПИ НА ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Оніщик Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Ефективне забезпечення здійснення правотворчої діяльності є своєрідним індикатором сталості й зрілості сучасної держави. Важливу роль у правотворчій діяльності відіграють міжнародні інституції. Однією з найвпливовіших міжнародних організацій є Рада Європи.

Метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладення угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях,

а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав і основних свобод людини [1].

У структурі Ради Європи функціонують органи, діяльність яких спрямована на правотворчу діяльність: 1) статутні органи (Комітет міністрів Ради Європи, Парламентська асамблея Ради Європи); 2) судові органи (Європейський суд з прав людини); 3) консультативні органи (Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія); 4) моніторингові органи (Комісар з прав людини, Група держав проти корупції, Європейський комітет із запобігання тортурам і нелюдському або принижуючому гідність стягненню або покаранню, Група експертів з боротьби з торгівлею людьми, Європейська комісія з ефективності правосуддя, Європейський комітет із соціальних прав). Ці органи Ради Європи впроваджують на міждержавному рівні заходи, які визначають та скеровують напрями діяльності національних органів публічної влади, здійснюють нагляд за їх виконанням, а також моніторинг діяльності та офіційних рішень держав-учасниць Ради Європи.

У рамках Ради Європи прийнято ряд міжнародних договорів, положення яких впроваджені в законодавство України (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; Конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та протоколів до неї; Європейська соціальна хартія; Рамкова конвенція про захист національних меншин; Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї тощо).

Одним із ключових органів у структурі Ради Європи є Комітет міністрів, який наділено повноваженнями контролю за виконанням державами статутних обов'язків та зобов'язань, що були взяті на себе під час вступу до Ради Європи, а також рішень, ухвалених Європейським Судом з прав людини. Рішення Комітету міністрів адресуються урядам держав-учасниць Ради Європи (наприклад, Рекомендація Rec (2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права, Рекомендація Rec (2004) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту). Значний вплив на правотворчу діяльність в Україні мають правові акти, що приймаються Парламентською Асамблеєю Ради Європи, яка є ініціатором низки конвенцій, угод, резолюцій, рекомендацій та відіграє важливу роль у визначенні напрямків діяльності Комітету Міністрів та міжурядового співробітництва в рамках Ради Європи (наприклад, Резолюція 1862 (2012) «Функціонування демократичних інститутів в Україні», Резолюція 1988

(2014) «Останній розвиток подій в Україні: загроза функціонуванню демократичних інститутів»). Ці документи створюють конкретні права та обов'язки для України та забезпечують в подальшому можливість їх інтеграції до національного правопорядку.

Серед інших органів Ради Європи у сфері правотворчої діяльності, насамперед, доцільно виокремити Європейську комісію «За демократію через право» (надає висновки про відповідність проектів законодавчих актів національних органів публічної влади європейським стандартам) та Європейський суд з прав людини (судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції, в тому числі міждержавні справи і звернення окремих осіб), рішення якого є обов'язковими і впливають на правотворчу діяльність в Україні.

Про значимість впливу Ради Європи на правотворчу діяльність в Україні свідчить і постійне ухвалення Комітетом Міністрів Ради Європи відповідних планів дій для України на певний період, які реалізуються з 2005 року, – це стратегічні програмні документи, метою яких є підтримка України у виконанні своїх зобов'язань як держави-члена РЄ та сприяння імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Така підтримка спрямована на задоволення невідкладних і середньострокових потреб країни у сферах, у яких Рада Європи має досвід, зокрема щодо узгодження законодавства, інституційної спроможності та практики з найкращими європейськими стандартами у сфері прав людини, верховенства права та демократії [2]. Сьогодні діє План дій для України «Стійкість. Відновлення. Відбудова» на 2023-2026 роки [3].

Таким чином, Рада Європи відіграє важливу роль в правотворчій діяльності України. Завдяки міжнародним документам Ради Європи в Україні було проведено ряд реформ та прийнято значну кількість нормативно-правових актів у різних сферах. Впровадження європейських правових стандартів у правову систему України є запорукою розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права і закону, забезпечення ефективного захисту прав людини і громадянина.

Література:

1. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001 (дата звернення: 12.04.2026).

2. Плани дій Ради Європи для України. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/plani-dij-radi-yevropi-dlya-ukrayini> (дата звернення: 12.04.2026).

3. План дій для України «Стійкість. Відновлення. Відбудова» на 2023-2026 роки. URL: <https://tm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282> (дата звернення: 12.04.2026).

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА В УМОВАХ «ТУРБОРЕЖИМУ»: ЯК ПРИСКОРИТИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ БЕЗ ВТРАТИ ЯКОСТІ

Предместніков О. Г.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри права
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Тіхонов А. М.

*здобувач спеціальності D8 «Право»,
експерт – здобувач НАЗЯВО,
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
м. Запоріжжя, Україна*

Коли держава воює і водночас вступає до Європейського Союзу, законодавець змушений робити дві несумісні речі одразу: писати швидко і писати правильно. Упродовж 2022 – 2025 років Верховна Рада України ухвалила сотні законів у «турборежимі», нерідко за одне засідання. У цієї практики є своє виправдання: ні воєнний стан, ні Брюссель не готові чекати. Однак право, написане нашвидкуруч, залишає сліди у вигляді колізій, прогалин і термінологічного хаосу, які потім роками «лікує» судова практика. Питання не в тому, чи треба законодавцю поспішати. Питання в тому, як поспішати так, щоб не зруйнувати те, що будувеш.

Традиційний законодавчий процес – це довгий шлях: концепція, наукова експертиза, кілька читань, громадське обговорення. У турборежимі цей шлях скорочується до коридору між кабінетом і залом голосування [3, с. 38–39]. Те, що мало б тижнями відлежуватися на столах науковців, проходить за день. Результат передбачуваний: норми, що суперечать одна одній у межах одного закону; терміни, які позначають різні речі в різних актах; перехідні положення, написані так, наче час не існує. Для бізнесу це не абстрактна проблема – це прямі втрати: кожна правова невизначеність коштує грошей і нервів [4, с. 28].

За прискоренням законотворення стоять два різних тиски, і обидва цілком реальні. Перший – внутрішній: воєнний стан щодня ставить перед державою питання, на яке право, ще не має відповіді. Другий – зовнішній: міжнародні партнери та ЄС вимагають швидкого наближення права до своїх стандартів [5, с. 6–7]: саме Угода про асоціацію між Україною та ЄС [8] є первинним правовим підґрунтям цього зобов'язання. Коли обидва тиски діють одночасно, стадії законодавчого процесу від концептуального розроблення до фахового обговорення, перетворюються на формальність [3, с. 40–41]. Закон ухвалюється. Але чи він вписується в систему права, це з'ясується пізніше, вже в суді. Дослідники наголошують: апроксимація, це не механічне перенесення директив у текст закону, а системна методологічна робота, яка включає аналіз *acquis*, практики Суду справедливості ЄС та оцінку відповідності національних правових механізмів і саме нехтування цим алгоритмом породжує більшість колізій [7].

Помилки у «швидкому» законодавстві мають наступні головні джерела. По-перше, це ігнорування наукової експертизи. Висновки науковців сприймаються як рекомендація, від якої можна відмахнутись, хоча саме вони виявляють приховані колізії з Конституцією, ще до голосування. По-друге, порушення формальної логіки: норми в різних статтях одного закону можуть прямо суперечити одна одній, і ніхто цього не помічає, бо часу перечитати немає. І останнє найбільш підступне, це термінологічний хаос при перекладі актів *acquis*. Р. Хорольський фіксує характерний приклад: термін «*approximation*» у різних офіційних документах перекладається то як «зближення», то як «наближення», то як «адаптація» хоча в Угоді про асоціацію давно закріплений єдиний термін «наближення законодавства» [6]. Н. Расторгуєва підтверджує, що ця плутанина не випадкова, вона є системною і потребує нормативного вирішення [2, с. 624–625].

Кожна з цих помилок має власний «хвіст» у правозастосуванні. Відсутність другого читання і технічна помилка залишається в тексті закону на роки. Логічне протиріччя між статтями – і суд не може виконати норму, не порушивши іншу. Термінологічний різнобій у перекладах *acquis* і два суди в аналогічних справах ухвалюють протилежні рішення [2, с. 627]. Це не теоретичні ризики, це щоденна реальність українського правозастосування. А для підприємців кожна така колізія означає додатковий адміністративний тиск, якого і без того вдосталь [4, с. 28].

Особливо небезпечними є недоліки у прикінцевих та перехідних положеннях закону, саме вони визначають момент набрання чинності нормою та її дію в часі. Недбалість у їх формулюванні здатна порушити принцип незворотності дії закону в часі, закріплений статтею 58 Конституції України [9].

Юридична техніка є не суто формальним аспектом правотворчості, а фундаментальною гарантією правової визначеності. Першочерговим інструментом виступає термінологічна уніфікація: використання офіційних глосаріїв ЄС є обов'язковою умовою запобігання розбіжностям між національним та європейським правом. Чітке розмежування таких категорій, як «адаптація», «апроксимація» та «гармонізація», дозволяє уникнути плутанини у тлумаченні міжнародних зобов'язань [2, с. 627–628]. Потреба у такій уніфікації визнана ще Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України 2004 році, яка серед першочергових завдань визначила розробку глосарію термінів *acquis communautaire* та єдиних вимог до їх перекладу [1, с. 10]. Другим напрямом є вдосконалення структури законопроектів: якісно написані прикінцеві та перехідні положення усувають темпоральні конфлікти між нормами і запобігають порушенню принципу правової визначеності.

Науково-правова експертиза має стати фільтром, що відсікає техніко-юридичний брак до моменту голосування. В умовах «швидких» ініціатив роль НАН України та її профільних інститутів стає критичною [1, с. 60]. Закон України «Про правотворчу діяльність» визначає правову експертизу як обов'язкову складову процесу. Утім аналіз 2024–2025 років виявляє системну фрагментацію: різні органи проводять паралельні експертизи за різними критеріями. Міністерство юстиції України зосереджується на антикорупційній і гендерно-правовій перевірці, але лише щодо урядових проектів; комітети Верховної Ради України аналізують бюджетні та євроінтеграційні аспекти, однак їхні висновки зазнають політичного впливу [3, с. 46]; НАН України досліджує доктринальну відповідність, але стикається з нерегулярністю звернень від парламенту. У підсумку той самий законопроект отримує суперечливі оцінки від різних інституцій і законодавець обирає той висновок, що зручніший. Це не координація, а імітація координації.

«Турборежим» не зникне доки триває війна і доки Україна рухається до ЄС, швидкість залишатиметься умовою виживання. Але швидкість без якості, це не реформа, це накопичення боргу. Правового боргу, який потім сплачують суди, бізнес і громадяни. Юридична техніка – це єдиний інструмент, який дозволяє писати швидко і не помилятися системно: не тому, що вона чарівна, а тому, що вона дисциплінує та змушує думати про наслідки норми до того, як вона набрала чинності. Термінологічна уніфікація, якісні перехідні положення, інтегрована наукова експертиза, це кожен із цих інструментів окремо дає ефект; разом вони утворюють систему, здатну витримати темп євроінтеграції без жертви правовою якістю. Саме така система є умовою того, щоб Україна увійшла до ЄС не лише на мапі, а й у праві.

Література:

1. Устименко В. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості : монографія / НАН України, ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. 452 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.534.452>.
2. Расторгуєва Н. О. Поняття «апроксимація» в євроінтеграційній термінології. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 624–634. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.49>.
3. Ляшук Р. М., Вичавка В. І. Завдання експертиз проєктів нормативно-правових актів. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 4 (36). С. 38–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.6>.
4. Гарагонич О. В. Конституційне право на підприємницьку діяльність: теоретико-правовий аспект. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 3. С. 27–40. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kpas-3_2020_0.pdf
5. Bysaga Yu. Medicines: constitutional and legal regulation on restriction of the property right concerning technology transfer subjects and the right to conduct entrepreneurship on import of medicinal products in conditions of conflict and temporary occupation. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 3. С. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2020.3.01>.
6. Хорольський Р. Б. Чи можна усунути плутанину в євроінтеграційній термінології? Центр «Нова Європа» (New Europe Center). 2019. URL: <https://neweurope.org.ua/analytics/nablyzhennya-adaptatsiya-aproksymatsiya-garmonizatsiya-zakonodavstva-chy-mozhna-usunuty-plutanynu-vyevrointegratsijnij-terminologiyi/> (дата звернення: 17.04.2026).
7. Туляков В. О. Апроксимація кримінального законодавства України до права ЄС (методологія питання). Одеса: НУ «ОЮА», 2023. 23 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/9cf1294b-3292-4e94-b9ba-37cf87ealc75>.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 17.04.2026).
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 17.04.2026).

ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНІ РОЗДУМИ ПРО УЧАСТЬ ІНДИВІДА В УКРАЇНСЬКІЙ ЗВИЧАЄВІЙ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Бедрій М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри історії держави,
права та політико-правових учень*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Свою доповідь вважаю доцільним розпочати з цитати академіка М. В. Костицького: «... коли мова йде про правотворення, то від возвеличення ролі держави в цьому процесі слід відмовитися. Право творить не держава, а соціум. Власне, в останньому народжуються і визрівають суспільні відносини, які потребують врегулювання правом» [1, с. 38]. Вказана думка, яка викликає в автора цих рядків цілковите схвалення, спонукає звернутися до вивчення звичасвої правотворчості – діяльності широкого кола суб'єктів щодо формування, санкціонування, фіксації, систематизації, зміни, припинення чинності, міграції та відродження правових звичаїв [2, с. 204].

У цілому, індивід, який не займає владної посади, володіє вкрай обмеженими можливостями у створенні права. У демократичних країнах він має суб'єктивне виборче право – обирати парламент, главу держави тощо. А вони, своєю чергою, формують право. Індивід також може брати участь у референдумі про затвердження певного законопроекту, і в такий спосіб формувати право безпосередньо. У деяких державах є ще й право народної законодавчої ініціативи. В інших – громадяни обирають суддів, а ті можуть творити право правозастосовною практикою. На цьому, загалом, усе.

На перший погляд, цього не так уже й мало. Проте варто зауважити, що люди в переважній більшості не сприймають право, створене їхніми обранцями, як право, створене ними самими. Вони здебільшого не поділяють їхньої відповідальності, дистанціюються від прийнятих рішень і часто критикують правотворчу роботу. Ще менше цей зв'язок відчувається при формуванні права виконавчою владою – «обранцями обранців». До підзаконних нормативно-правових актів і увага суспільства менша, і розуміння тексту, і бажання їх виконувати.

Однак ці спостереження обмежуються класичним позитивним правом (законодавством) і не висвітлюють повного візерунку участі індивіда у правотворенні. Поза увагою цих спостережень опинився, зокрема, правовий звичай. Він твориться, як правило, не державою та її органами, а самим суспільством, тому кожен учасник такої спільноти (суспільства чи його частини) може брати свідому чи несвідому участь у формуванні звичасевого права та отриманні ним фактичної чинності.

В якомусь сенсі це можна порівняти з референдумом, але голосування відбувається не бюлетенями, а конкретними діями чи бездіяльністю. Давньоримський юрист Юліан (повне ім'я – Луцій

Октавій Корнелій Публій Сальвій Юліан Еміліан; бл. 115-170 рр. н. е.) з цього приводу зазначав: «Колишній звичай, який укоренився, заслужено застосовується як закон, і таке право є звичаєвим правом. Адже якщо самі закони зобов'язують нас тільки в силу того, що вони прийняті за рішенням народу, то справедливо зобов'язує всіх і те, що народ схвалив, але не записав. Бо як же ж має значення, чи народ виявив свою волю шляхом голосування, чи шляхом справ і дій...» [3].

За вказаних умов ставлення суспільства до результатів правотворення є кардинально іншим – у таких правових норм присутнє визнання, адже без нього вони не могли би утворитися. Індивіди, як правило, не відчують відчуження від актуальних (а отже й чинних) правових звичаїв. У них формується відчуття співпричетності, а відтак повага до звичаєвого права. Це відчуття має здатність транслюватися крізь покоління, що підтверджує народна приказка «як діди й батьки наші робили, так і ми будемо» [4, с. 2]. Якщо з певних причин індивіди переставали виконувати правовий звичай, то він втрачав чинність і «відмирав». Тому його не було потреби скасовувати жодним актом. Якщо індивіди не виконували чи не дотримувалися правового звичаю, його існування припинялося.

Але чи все зазначене здатний зробити конкретний індивід? Ця широко відома «проста людина» без владних повноважень і особливого статусу? Чи це можливість виключно групова, колективна, всезагальна? На перший погляд, відповідь здається очевидною – правові звичаї творяться суспільством або його частинами, але аж ніяк не конкретними людьми. Та я все ж таки не погоджуюся з цим, і моя відповідь буде іншою – так, конкретні індивіди можуть і творять звичаєве право.

Здалося б дивним і незрозумілим у разі, якщо би велика чи навіть менша кількість людей вмиг почала поводити себе однаково, так як вони себе ніколи не вели раніше. Ще й при цьому така поведінка стала би одразу для них стандартом, отримала загальне визнання, а відтак набула статусу звичаю. Чи не викликала би описана ситуація підозри? Чи не сплутали б таких людей з групою роботів, яким дали команду з пульта дистанційного керування? Саме тому цього майже ніколи не відбувається. А формування правового звичаю проходить цілком іншим шлях. То яким же є його початок?

У моїх попередніх публікаціях йшлося про те, що правовий звичай виникає із усталеності [5, с. 27], а та, своєю чергою, із потреби. Уявімо, що у певній важливій сфері суспільних відносин існує потреба. Люди намагаються її вирішити – хтось по-одному, а хтось по-іншому. Інакше кажучи, індивіди під впливом потреби виробляють ідеї, а тоді апробують, втілюють і адаптують. Одні ідеї показують кращі результати, а інші – гірші. Практика відсіває невдалі рішення конкретних індивідів аж доки не залишить дієві способи. Таких «життєздатних» (придатних і зручних для використання) способів може бути один або декілька.

Якщо придатним виявився тільки один спосіб, тоді він стає правовим звичаєм, який пройшов апробацію, здобув визнання, а тому й чинність. Як правило, історія стирає ім'я творця тої ідеї, з якої практика

«виточила» звичай. Але це не міняє факту, що відповідний творець є завжди, навіть якщо їх декілька, навіть якщо вони придумали цю ідею незалежно одне від одного, навіть якщо це сталося водночас.

Чи можна стверджувати, що такий індивід створив правовий звичай? Так, адже він дав ідею вирішення потреби, що увінчалася успіхом. Інакше кажучи, він дав імпульс, увімкнув механізм звичаєвої правотворчості. Чи можна стверджувати, що він створив його самотужки? Ні, це не так. Самостійно створити правовий звичай може індивід з владними повноваженнями, а без них – ні. Індивід без владних повноважень творить правові звичаї завжди у співавторстві. Інші індивіди тестують звичай, уточнюють, доповнюють тощо. І так триває доти, доки звичай не набуде загальності та суспільного визнання.

Якщо способів вирішення потреби після численних випробувань суспільною практикою залишається кілька, а не один, існує два шляхи. У першому шляху вони конкурують між собою аж до перемоги одного з них. А в іншому – формується правовий звичай із диспозитивною нормою, яка дає можливість вибору конкретної моделі поведінки (способу вирішення потреби) учаснику суспільних відносин. За таких умов участь у формуванні звичаю беруть і всі творці конкуруючих ідей, і всі їхні прихильники, і всі, хто впливав на формування кінцевої версії відповідного правила.

Аналогічний порядок спостерігається і при змінах правового звичаю, і при втраті ним чинності. Людям загалом характерна діяльність, а тому вони постійно щось роблять. І це нормально – норма законодавства від цього не змінюється. Однак у звичаєвому праві згадані процеси відбуваються дещо інакше. Якщо спрацює правило «поганий приклад є заразним» (насправді приклад не обов'язково мусить бути поганим, а йдеться про нову модель поведінки, яка відрізняється від чинного звичаю), і відтак буде наслідуватися іншими й укорениться у практиці, існує велика ймовірність як зміни змісту правового звичаю, так і втрати ним чинності.

І знову потребує наголосу та обставина, що хтось повинен зробити це першим і в такий спосіб увімкнути механізм зміни чи припинення чинності правового звичаю. Так само він, не маючи владних повноважень, не може цього зробити самотужки – співавторами змін є всі, хто перестав дотримуватися звичаєвої норми чи почав виконувати її в новий спосіб.

З цього випливає ще один висновок: для того, щоб індивід взяв участь у звичаєвій правотворчості, йому не обов'язково бути автором звичаю, змін до нього чи тим, хто заперечить першим відповідну норму.

Література:

1. Костицький М. В. Правотворчість: деякі питання онтології. *Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні*: зб. матер. наук.-практ. круг. столу (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ: Інститут правотворчості та науково-практичних експертиз, 2024. С. 36–38.

2. Бедрій М. Українська звичаєва правотворчість як історико-правова проблема. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матер. XXV звіт. наук.-практ. конф. (7-8 лютого 2019 р.): у 2-х ч. Ч. 1. Львів, 2019. С. 202–204.

3. The Enactment of Justinian. The Digest or Pandects. URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D1_Scott.htm#1.

4. Яковлів А. Українські народні прикази і звичаєве право. *Життя і право*. Ч. 1 (32). Львів, 1935. С. 1–10.

5. Бедрій М. М. Основні та додаткові ознаки правового звичаю у контексті пошуків його дефініції. *Science Rise: Juridical Science*. 2018. № 1 (3). С. 25–33.

СИСТЕМА РІВНІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ, МІЖНАРОДНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВІ ВИМІРИ

Бодюл Є. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Перевертун О. В.

*науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У сучасних умовах система правового регулювання вже не може розглядатися виключно як формальна сукупність нормативно-правових актів, розташованих за критерієм їх юридичної сили. Такий підхід, безумовно, зберігає методологічне значення, однак уже не відображає повною мірою складності сучасного правового порядку. Йдеться не просто про «вертикаль актів», а про багаторівневу систему правового регулювання, у межах якої кожен рівень має власне джерело юридичної сили, сферу регулятивного впливу, механізми взаємодії з іншими рівнями та особливий порядок вирішення колізій.

Саме тому для характеристики сучасного системи правового регулювання доцільно використовувати ширшу категорію – система

рівнів правового регулювання, яка охоплює національний, міжнародний та європейський правові виміри. Такий підхід дає змогу відобразити не лише внутрішню організацію правової системи, а й ті зовнішні нормативні впливи, які дедалі активніше визначають зміст національного законодавства та практику його застосування.

Базовим і визначальним залишається національний рівень правового регулювання, оскільки саме в межах національної правової системи встановлюються засади організації публічної влади, порядок правотворчості, юридична сила актів, компетенція органів державної влади та місцевого самоврядування, а також форми судового контролю.

У цьому розумінні Конституція України виступає нормативним ядром усієї системи правового регулювання, оскільки вона закріплює засади конституційного ладу, принцип верховенства права, систему органів державної влади та вихідні правила співвідношення між різними видами нормативно-правових актів [1].

У межах національного рівня формується внутрішня ієрархія актів, до якої належать Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закони, нормативні постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [1; 2]. Водночас національний рівень не є однорідним. Його внутрішня будова визначається не лише юридичною силою акта, а й характером компетенції суб'єкта правотворчості, територією дії акта, сферою регулювання та ступенем нормативної конкретизації.

З огляду на це у межах національного рівня доцільно виокремлювати щонайменше три підрівні: установчий (конституційний), на якому закріплюються основи правопорядку; законодавчий, спрямований на регулювання найбільш важливих і стабільних суспільних відносин; а також підзаконний, призначений для деталізації, конкретизації та організаційного забезпечення реалізації Конституції і законів. Така багат шаровість свідчить, що національне правове регулювання є не механічною сукупністю актів, а цілісною, структурованою та внутрішньо диференційованою системою.

Поряд із цим сучасне правове регулювання вже не обмежується лише національним виміром. Важливе місце у ньому посідає міжнародний рівень правового регулювання, значення якого зумовлене тим, що міжнародні договори та інші міжнародно-правові зобов'язання держави дедалі активніше впливають на зміст національного законодавства, практику його застосування і саму побудову системи джерел права. У національному праві цей рівень виявляється насамперед через конституційне визнання чинних міжнародних договорів, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства [1; 2].

Водночас міжнародний рівень не зводиться лише до формального включення міжнародних договорів до системи національного права. Його значення є значно ширшим, оскільки він визначає зовнішні межі національної правотворчості, формує стандарти захисту прав людини, впливає на судову практику та забезпечує зближення національного права із загальновизнаними міжнародними стандартами. Особливе значення у цьому контексті мають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, застосування яких в Україні має нормативно визначений характер [3; 4].

Окремий вимір становить європейський рівень правового регулювання, який доцільно розглядати не лише як частину міжнародного правопорядку, а і як самостійний регулятивний пласт. Це зумовлено тим, що європейське право має власну інституційну природу, систему джерел, спеціальні механізми контролю та специфічні принципи дії. Для України європейський рівень має особливе значення, оскільки проявляється, по-перше, через участь у системі європейського публічного права, насамперед у межах Ради Європи та дії Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а по-друге, через виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і поступову адаптацію національного законодавства до права ЄС [3; 5].

За таких умов європейський рівень набуває для України не лише зовнішньополітичного, а й безпосереднього нормативного значення. Він реалізується через механізми імплементації міжнародних зобов'язань, урахування практики ЄСПЛ, законодавчу адаптацію та поступове наближення національного законодавства до європейських стандартів. У цьому сенсі європейський рівень виконує подвійну функцію: з одного боку, він є джерелом змістовних орієнтирів для національного права, а з іншого – виступає критерієм оцінки якості національного правового регулювання, його узгодженості, передбачуваності та інституційної спроможності.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text_
2. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text_
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text_
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text_

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text_

КОРПОРАТИВНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ: НАРІЖНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ

Томкіна О. О.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У багаторівневій системі національного права особливе місце посідають акти корпоративної правотворчості, які виконують регулятивні, охоронні та ін. функції права у площині корпоративних правовідносин, адаптуючи загальні норми до цілей, завдань, функцій, потреб та законних інтересів юридичних осіб.

Розуміння природи актів корпоративної правотворчості можливе через визначення її специфічних рис. Зокрема, виокремлюються наступні: це активна діяльність, що здійснюється в межах юридичної особи корпоративного типу; здійснюється виходячи із диспозитивних засад цивільного права або на реалізацію та в межах дозвільних приписів законодавства; спрямована на створення норм права, що мають корпоративний характер, тобто регулюють корпоративні відносини; локальні корпоративні норми, що створюються в результаті такої правотворчості, мають локальний характер, тобто поширюються на певне коло осіб; результатом локальної корпоративної правотворчості є правові норми, що визнаються державою як обов'язкові; створювані в процесі правотворчої діяльності норми застосовуються судами при вирішення спорів; це діяльність, що здійснюється в певному, визначеному законом та/або суб'єктами правотворчості, порядку [1, с. 190].

Тож акти корпоративної правотворчості є результатом автономного нормативно-правового регулювання, що здійснюється юридичними особами корпоративного типу в межах наданої їм правової свободи. Така автономія є інструментом реалізації принципу балансу приватних і публічних інтересів та означає можливість самостійного формування

юридичною особою внутрішніх норм і правил, які конкретизуючи приписи законів та підзаконних актів, але з урахуванням специфіки діяльності, організаційної структури та стратегічних цілей діяльності, регламентують корпоративні правовідносини.

В умовах євроінтеграції України та розширення економічної співпраці з державами ЄС актуальним стоїть питання гармонізації актів корпоративної правотворчості з європейськими принципами, стандартами і нормами, забезпечення їх реальної імплементації в корпоративному секторі економіки.

Розвиток економічних партнерських відносин із країнами ЄС демонструє, що об'єднання зусиль бізнесу, держави та громадянського суспільства дозволяє ефективніше вирішувати соціальні, економічні та екологічні виклики, залучати інвестиції та сприяти відродженню України.

Так, згідно з дослідженням Центру економічної стратегії після 2022 року економічна співпраця України з ЄС значно посилилася, сусідні країни стали основними транзитними пунктами між нашою державою та економікою ЄС, формуються спільні виробничі ланцюги у стратегічних секторах (металургія, оборонна промисловість, агропереробка тощо) [2].

Отже, за сучасних обставин та задля зміцнення довіри до України як економічного партнера у корпоративній правотворчості набуває наріжного значення концепція корпоративної соціальної відповідальності.

Принципи корпоративної соціальної відповідальності виростили із світових релігійних і моральних традицій щодо свободи, справедливості, гідності та економічної безпеки, і їх реалізація забезпечує людині громадянські, політичні, соціальні, культурні та економічні права [3, с. 73-74]. Тож в основі зазначеної концепції лежить ідея пріоритету не комерційних зисків, а людських цінностей. Відтак засади корпоративної соціальної відповідальності мають бути втіленням антикорупційних практик, доброчесності, прозорості, підзвітності, забезпечення гідних умов праці та гендерної рівності тощо.

З цього слідує, що принципи корпоративної соціальної відповідальності виступають не лише як ціннісні елементи корпоративної бізнес-стратегії, але і як важливий механізм реалізації цілей сталого розвитку. Не випадково Угода про асоціацію між Україною та ЄС (стаття 293) [4] розглядає корпоративну соціальну відповідальність у зазначеному контексті, підкреслюючи важливість зусиль для «чесної та етичної торгівлі». Тож імплементація засад корпоративної соціальної відповідальності на рівні локальних корпоративних актів має відповідати правовим стандартам прав людини.

Окрім того, стаття 422 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка закріплює, що сторони сприяють встановленню корпоративної

соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 року, Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, та Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року [4], зобов'язує Україну гармонізувати національне корпоративне право з фундаментальними принципами етичного ведення господарської діяльності. За цією нормою Угоди соціальна відповідальність бізнесу постає невід'ємною частиною національного правового порядку та передумовою сталого економічного розвитку в межах асоціації України з ЄС.

Таким чином, саме через систему корпоративних актів трансформуються загальні принципи корпоративної соціальної відповідальності у конкретні рішення та практики суб'єктів господарювання відповідно до сучасних світових та європейських стандартів ведення бізнесу.

Нормативний компонент, складовим якого виступають етичні кодекси, кодекси корпоративної поведінки тощо, є критерієм оцінки дотримання засад корпоративної соціальної відповідальності. Тож убачається цілком виправдано, що європейські корпорації більш схильні до нормування своєї відповідальності перед суспільством. Континентальна модель соціальної відповідальності бізнесу, як правило, регулюється нормами, стандартами та законами відповідних держав, тому що більшість соціальних проблем європейські компанії відносять до царини етичної відповідальності [5, с. 15].

Виходячи з наведеного, в контексті євроінтеграційного вектору розвитку національного законодавства України корпоративна правотворчість має спиратися на основоположні засади корпоративної соціальної відповідальності. Це є необхідним для розвитку гуманістичних стандартів корпоративного права.

Отже, дослідження ролі, природи, завдань, функцій та перспектив розвитку корпоративної правотворчості в умовах євроінтеграційних процесів, які проходить Україна, потребують подальшого наукового осмислення, а й системного оновлення національного законодавства, узгодження локальних норм із європейськими стандартами та розробки дієвих механізмів їх реалізації у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Література:

1. Сулима А. П. Диспозитивність в локальній корпоративній правотворчості: дис. ... д-ра філософії: спец. 081 Право. Івано-Франківськ, 2023. 222 с.

2. Як Україні досягти win-win партнерства з країнами ЄС? Погляд Центрально-Східної Європи: дослідження Центру економічної стратегії, 12 березня 2026 р. URL: <https://ces.org.ua/win-win-partnerships-with-eu-countries/>

3. Терещук А. А. Імплементация міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Запоріжжя, 2023. 218 с.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2004 р. *Офіційний вісник України* від 26 вересня 2014 р. № 75. Том 1. Стор. 83. Стаття 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

5. Корпоративна соціальна відповідальність: Конспект лекцій. URL: навч. посіб. для студентів спеціальності 075 «Маркетинг», освітньо-професійної програми «Промисловий маркетинг» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; укладач: М. О. Чупріна. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2023. 138 с.

ЛОБЮВАННЯ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ЗАІНТЕРЕСОВАНИХ ОСІБ У ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Хальота А. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Сучасна правотворча діяльність у демократичній державі об'єктивно виходить за межі вузького кола суб'єктів, наділених правом законодавчої ініціативи, і дедалі більше набуває рис відкритого процесу, в якому беруть участь різноманітні соціальні суб'єкти. Така трансформація зумовлена як розвитком концепції участі громадян у вирішенні державних справ, так і необхідністю підвищення якості нормативно-правових актів через врахування інтересів суб'єктів, на яких ці акти поширюються.

У цьому контексті особливого значення набуває інститут заінтересованих осіб, який отримав законодавче закріплення у Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. № 3354-ІХ. Відповідно до цього Закону, участь заінтересованих осіб у правотворчій

діяльності здійснюється, зокрема, відповідно до законів щодо публічних консультацій та лобізму [1].

Відповідно до п. 6 частини першої ст. 1 Закону України «Про лобіювання» від 23.02.2024 р. № 3606-IX лобіювання – діяльність, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об’єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання. Також цей Закон встановлює поняття «суб’єкт лобіювання» (лобіст), «договору лобіювання», «клієнта» та «бенефіціара», запроваджує реєстр прозорості (державний електронний реєстр лобістів), де фіксуються всі угоди та контакти. Ключовими принципами лобіювання є законність, прозорість, етичність, професійність і підзвітність. Також визначено, що лобіювання можуть здійснювати тільки зареєстровані особи, які внесені до Реєстру лобістів [2]. Таким чином, лобістська діяльність прямо інтегрується у систему форм правотворчої участі.

Разом з тим, незважаючи на нормативне закріплення, лобіювання як правове явище залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній науці, що обумовлює необхідність його комплексного аналізу з урахуванням зарубіжного досвіду та сучасних теоретичних підходів.

Проблема лобістської діяльності традиційно розглядається в межах теорії демократії та політичного представництва, де вона постає як форма інституціоналізованого впливу організованих інтересів на процес прийняття рішень. Зокрема, у працях Роберта Даля обґрунтовується, що сучасна демократія функціонує як поліархія – система, в якій різні групи інтересів мають можливість впливати на державну політику через конкуренцію і взаємодію [3, с. 3–10]. У цьому контексті лобістська діяльність виступає одним із механізмів забезпечення такого впливу.

Водночас Девід Трумен підкреслює, що групи інтересів є необхідним елементом політичної системи, оскільки вони виконують функцію посередництва між суспільством і державою, забезпечуючи передачу соціальних запитів у сферу державної політики [4, с. 33–45]. З огляду на це, лобіювання може розглядатися як інституційна форма такої посередницької діяльності.

Разом з тим, критичний аналіз лобістської діяльності пов’язаний із працями Мансура Олсона, який доводить, що не всі групи мають однакові можливості для організації та впливу, що призводить до асиметрії у представленні інтересів [5, с. 53–65]. Це означає, що лобіювання може не лише забезпечувати представництво інтересів, а й створювати передумови для їх викривлення.

У сучасній європейській правовій думці зазначені підходи інтегруються в концепцію належного врядування, відповідно до якої участь заінтересованих сторін є необхідною умовою ефективного правового регулювання. Зокрема, у рекомендаціях Організації

економічного співробітництва та розвитку (OECD) наголошується, що лобістська діяльність повинна здійснюватися на засадах прозорості, підзвітності та рівного доступу, що забезпечує баланс між приватними і публічними інтересами [6].

Отже, узагальнюючи наведені підходи, можна дійти висновку, що лобіювання має подвійний характер: з одного боку, вона є інструментом реалізації демократичного принципу участі громадян брати безпосередню або опосередковану участь у процесах прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, а з іншого – потенційним джерелом дисбалансу інтересів, що зумовлює необхідність її правового регулювання.

Правова природа лобіювання проявляється у кількох взаємопов'язаних аспектах.

По-перше, воно є формою реалізації конституційного принципу народовладдя, оскільки забезпечує участь громадян і їх об'єднань у формуванні державної політики. У цьому сенсі лобіювання виступає конкретизацією положень Конституції України щодо прямої чи опосередкованої участі громадян в управлінні державними справами.

По-друге, лобіювання має інструментальний характер, оскільки спрямована на досягнення конкретного правового результату. На відміну від загальних форм участі, вона передбачає активний і цілеспрямований вплив на зміст правового регулювання.

По-третє, вона є елементом правової політики, оскільки безпосередньо впливає на визначення напрямів розвитку законодавства. У цьому контексті лобіювання може розглядатися як один із каналів формування правотворчої волі держави.

Важливою характеристикою лобіювання є його комунікативна природа. Вона реалізується через взаємодію між заінтересованими особами та суб'єктами правотворення, що передбачає обмін інформацією, аргументацію та переконання. У цьому сенсі лобіювання виступає формою інституціоналізованого діалогу між державою і суспільством.

Разом з тим, принципово важливим є розмежування лобіювання та корупційних практик. На відміну від останніх, лобіювання у правовій державі здійснюється відкрито, на підставі закону та підлягає контролю. Саме тому його легалізація і регламентація є необхідною умовою запобігання зловживанням.

Участь заінтересованих осіб у правотворчій діяльності реалізується через систему форм, які охоплюють різні етапи правотворчого процесу. До таких форм належать публічні консультації, експертна участь, подання звернень і петицій, а також інші механізми взаємодії громадськості з органами влади, з метою прийняття ефективних нормативно-правових актів.

У цьому контексті лобіювання займає особливе місце, оскільки вона поєднує риси різних форм участі та водночас має власну специфіку.

На відміну від публічних консультацій, які мають відкритий характер і спрямовані на збирання думок, лобіювання передбачає цілеспрямований вплив на конкретні рішення. Це означає, що він орієнтований не лише на формування позиції, а й на досягнення результату.

Порівняно з експертною участю, яка має переважно аналітичний характер, лобіювання поєднує експертність із комунікацією та впливом. Воно включає підготовку аналітичних матеріалів, формування аргументів і взаємодію з суб'єктами правотворення. Таким чином, лобіювання виступає інтеграційною формою участі, що поєднує різні механізми впливу на правотворчий процес.

Лобіювання, незважаючи на її легітимний характер у демократичній державі, може справляти суттєвий негативний вплив на правотворчу діяльність за відсутності належного правового регулювання та ефективних механізмів контролю.

Передусім лобіювання здатне призводити до деформації публічного інтересу, коли у змісті нормативно-правових актів домінують інтереси окремих організованих груп, а не суспільства в цілому. Як обґрунтовує М. Олсон, невеликі, але добре організовані групи громадян мають значно більші можливості впливу на процес прийняття рішень, ніж широкі соціальні групи [3, с. 67].

Крім того, лобіювання об'єктивно породжує нерівність доступу до правотворчого процесу, оскільки рівень впливу залежить від фінансових, організаційних та експертних ресурсів суб'єктів. У результаті, як зазначає Д. Трумен, політична система може відобразити інтереси насамперед найбільш організованих груп [2, с. 156].

Суттєвим ризиком є також трансформація лобіювання у корупційні практики, особливо за умов недостатньої прозорості. С. Роуз-Аккерман підкреслює, що непрозорий вплив на державні рішення створює передумови для поєднання приватних інтересів із владними повноваженнями, що підриває легітимність державної політики [7, с. 87].

Окрім цього, активний лобістський вплив може спричинити фрагментацію та несистемність законодавства, оскільки різні групи інтересів просувають взаємовиключні або вузькоспрямовані норми права, що порушує узгодженість правової системи [3, с. 56].

Нарешті, лобіювання може негативно впливати на якість нормативно-правових актів, оскільки орієнтація на досягнення конкретного результату для окремих суб'єктів нерідко відбувається на шкоду науковій обґрунтованості та комплексності правового регулювання [6].

Таким чином, без належної інституціоналізації та контролю лобіювання може не лише спотворювати правотворчий процес, а й знижувати ефективність та легітимність законодавства.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що лобіювання є складним і багатовимірним явищем, яке відіграє важливу роль у сучасній правотворчості. Вона забезпечує участь заінтересованих осіб у прийнятті нормативно-правових актів, сприяє врахуванню різноманітних інтересів і підвищенню якості правового регулювання. Водночас її ефективність залежить від належного правового регулювання самого процесу лобіювання, забезпечення його прозорості та підзвітності, а також створення умов для рівного доступу усіх заінтересованих осіб до правотворчого процесу.

Література:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
2. Про лобіювання: Закон України від 23.02.2024 р. № 3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
3. Dahl R. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven and London: Yale University Press, 1971. 257 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=JcKz2249PQcC&oi=fnd&pg=PP9&dq=1.+Dahl+R.+Polyarchy:+Participation+and+Opposition.+Yale+University+Press,+1971.&ots=PF7GZUR6I3&sig=B2i-rNac9qvTe3e7H5V1a9PdI&redir_esc=y#v=onepage&q=1.%20Dahl%20R.%20Polyarchy%3A%20Participation%20and%20Opposition.%20Yale%20University%20Press%2C%201971.&f=false (дата звернення: 25.03.2026).
4. Truman D. The Governmental Process. New York: Knopf, 1951. 544 p. URL: https://ia801704.us.archive.org/19/items/in.ernet.dli.2015.110881/2015_110881.The-Governmental-Process.pdf (дата звернення: 25.03.2026).
5. Olson M. The Logic of Collective Action. Cambridge, London: Harvard University Press, 1965. 176 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=jzTeOLtf7_wC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 25.03.2026).
6. Recommendation on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. *OECD*. 2010. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379> (дата звернення: 25.03.2026).
7. Rose-Ackerman S. Corruption and Government: causes, consequences, and reform. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 266 p. URL: [https://institutes.abu.edu.ng/idr/public/assets/docs/Corruption%20and%20Government%20Causes,%20Consequences,%20and%20Reform%20\(%20PDFDrive%20\).pdf](https://institutes.abu.edu.ng/idr/public/assets/docs/Corruption%20and%20Government%20Causes,%20Consequences,%20and%20Reform%20(%20PDFDrive%20).pdf) (дата звернення: 25.03.2026).

РОЗВИТОК НОРМОТВОРЧОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Петрук Я. А.

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Розвиток нормотворчості Міністерства внутрішніх справ України в умовах європейської інтеграції виступає важливим напрямом модернізації правової системи держави. У контексті європейської інтеграції нормотворчість МВС України має відповідати праву Європейського Союзу, що в свою чергу, потребує приведення нормативно-правових актів МВС України до стандартів поліцейської діяльності, верховенства права, захисту прав людини та демократичних принципів.

Так, на думку науковців, європейська інтеграція України зобов'язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування усієї системи правоохоронних органів, яка гарантуватиме додержання прав і свобод людини [1, с. 85].

Дослідження європейського досвіду в сфері нормотворчості є актуальним, навіть в умовах воєнного стану, адже воно дозволяє оцінити ефективність реформ, визначити проблеми гармонізації та окреслити перспективи вдосконалення нормотворчості МВС України.

Удосконаленню саме відомчої нормотворчості України в умовах євроінтеграції приділяли увагу такі вчені як В. Б. Авер'янов, Р. А. Калюжний, О. В. Копан, які дійшли до спільного висновку, що саме комплексне вивчення відомчої нормотворчості європейських країн надасть можливість вибору шляхів удосконалення системи та порядку управління органами виконавчої влади України в умовах євроінтеграційного курсу [2, с. 87].

Окрім того, Є. А. Гетьман у своїх роботах досліджує та здійснює аналіз норм чинного законодавства іноземних держав щодо встановлення видів підзаконних НПА, з метою виявлення позитивного досвіду та доцільності запровадження його в Україні [3, с. 15–18].

Науковці підкреслюють необхідність комплексного вивчення європейського досвіду відомчої нормотворчості, в тому числі проведення порівняльно-правового аналізу іноземного законодавства, що слугуватиме основою для подальших реформ в Україні.

На думку Є. А. Черняковича, з 2014 року в Україні відбувається реформування правоохоронної системи з метою приведення її до вимог ЄС. За таких умов досвід країн Європи щодо нормотворчої діяльності правоохоронних органів є досить позитивним для України. Особливо у

сфері захищеності прав та свобод людини і громадянина, в тому числі шляхом нормотворчої діяльності МВС України [2, с. 87].

Варто зазначити, що значний вплив на нормотворчість в системі МВС України здійснює Національна поліція, яка відіграє важливу роль у реалізації державної політики у сфері забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також у впровадженні європейських стандартів правоохоронної діяльності. Вона виступає як учасник формування підзаконної нормативної бази через систему Міністерства внутрішніх справ України, а тому її діяльності повинна бути спрямована на гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, що сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної системи та зміцненню довіри суспільства до поліції.

На думку С. В. Хоркавого, Національна поліція України як суб'єкт євроінтеграції формувалася у чотирьох періодах. Перший період (2012 рік), характеризується зародженням конституційних ідей викладених у законопроекті (№ 10688 від 03.07.2012 р.), оновленням підходів до розуміння ролі міліції (поліції) у тогочасному суспільстві. Цю подію слід вважати складовою частиною нинішньої правової політики держави, реформування правоохоронних органів загалом, і МВС зокрема. Другий період (2014–2016) став комплексним проектом національного масштабу. Він анонсував початок реформування та поінформував про поетапне перетворення системи МВС України в правоохоронне відомство європейського зразка, головним критерієм оцінки діяльності якого передбачалося – дотримання основоположних прав і свобод людини і громадянина. Третій період (2017–2021) змінив структури поліції і став основою експериментів (продовжено реалізацію пілотних проектів), яка полягала у вдосконаленні діяльності поліції, упровадження європейських стандартів їх функціонування та зміцнення взаємодії з населенням. Четвертий період (2022 і по нині) характеризує поліцію як суб'єкта безпекового середовища і зміною адміністративно-правового статусу через покладені на неї завдання [4, с. 55].

Тобто, зазначена періодизація відображає еволюцію Національної поліції України та МВС України як суб'єктів євроінтеграції, від формування ідей реформ до їх становлення як ключового елементу безпекового сектору.

На думку С. В. Хоркавого, ключовими аспектами правоохоронної діяльності Національної поліції як суб'єкта євроінтеграції є: трансформація та адаптація (необхідність зміни правоохоронної функції відповідно до європейських моделей, включаючи її гуманізацію); зміна пріоритетів та філософії (перехід до сервісно-орієнтованої моделі, зміна суспільної місії та операційних пріоритетів під впливом європейських стандартів); інституційна взаємодія (активна співпраця та виконання функцій контактного пункту з Європолом); міжнародна співпраця (розширення участі в програмах ЄС (міграція, безпека, кібербезпека), проведення діалогів (кібердіалог); законодавче підґрунтя (попри

відсутність формального статусу «суб'єкта євроінтеграції» в законі, функціонал поліції (особливо у ст.ст. 4, 23, 25 Закону України «Про Національну поліцію») демонструє її глибоку інтеграцію в міжнародні, зокрема європейські, структури та процеси; розширення розуміння правоохоронної функції (євроінтеграційний контекст спонукає до розгляду правоохоронної функції поліції ширше, ніж традиційні внутрішні завдання) [5, с. 50].

У межах Міністерства внутрішніх справ України діяльність Національної поліції України як суб'єкта євроінтеграції набуває системного характеру. Вона реалізується через відомчу нормотворчість, стратегічне управління, міжнародну координацію. Євроінтеграція системи МВС України в тому числі Національної поліції спрямована на формування сучасної, ефективної моделі правоохоронної діяльності.

Таким чином, євроінтеграційний курс України обумовлює потребу забезпечення ефективного функціонування всієї системи правоохоронних органів, що має гарантувати належний рівень захисту прав людини. Адаптація нормативно-правових актів МВС України до стандартів ЄС зумовлює необхідність утвердження принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, а також впровадження демократичних засад у діяльність правоохоронних органів.

Література:

1. Адміністративно-правові методи діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції: навч. посіб. Боровик А.В. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 304 с.
2. Чернякович Є.А. Особливості нормотворчості загалом та Міністерства внутрішніх справ України в різні історичні періоди. *Юридична наука*. 2020/9 (111). С. 78–91.
3. Гетьман Є. А. Види підзаконних нормативно-правових актів органів виконавчої влади іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013/ 4. С. 15–18.
4. Хоркавий С.В. Реформування органів національної поліції України в умовах євроінтеграції. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024/ 2 (84). С. 51–56.
5. Хоркавий С.В. Трансформація правоохоронної функції національної поліції України в умовах європейської інтеграції. *Адміністративне та митне право. Правова позиція*. 2025/2 (47). С. 47–51.

ВПЛИВ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Резнік А. Б.

*аспірант кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Процеси євроінтеграції, що характеризують правову сферу сучасної України мають багатоаспектний вимір. Одним із них є приведення національного законодавства у відповідність до принципів та стандартів міжнародного і європейського права. Цей процес не означає технічної зміни діючого законодавства. Він пов'язаний із формуванням нової генерації професійно підготовлених юристів, впровадження економічно виважених правових змін, врахування та дотримання основних положень державного суверенітету, усвідомлення важливості входження України до Європейської сім'ї як важливий напрямок становлення України як правової соціальної держави.

Конституційне закріплення європейських цінностей, пов'язаних з повагою до людської гідності свободою, демократією, рівністю, верховенством права, повагою до прав людини як спільних для всіх держав-членів ЄС підтверджує європейський вектор розвитку України. Однак, нормативного декларування означених цінностей недостатньо для реалізації Угоди про асоціацію України та ЄС, що передбачає реальні кроки щодо практичного реформування системи законодавства, судової та правоохоронної системи.

Визначені Угодою завдання можуть бути реалізовані за умови їх сприйняття та підтримки з боку суспільства, з однієї сторони, та подолання нігілістичного ставлення до реформаційних процесів з боку представників влади різного рівня, з іншої. Саме про ці проблеми наголошено у Звіті Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення, представленого 4 листопада 2025 року. Таким чином, проблеми усвідомленого ставлення до європейських змін є важливою умовою реальності кроків України до Європейського Союзу. Це підтверджується і основною метою комунікаційної стратегії євроінтеграції, визначеної Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року [1], адже вона пов'язується із забезпеченням свідомої підтримки громадянами держави реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС та розумінням процесу реалізації державної

політики у сфері євроінтеграції, його впливу на життя кожного громадянина.

Визначаючи рівень правосвідомості як громадян, так і представників влади не можливо не зазначити на існуючих її деформаціях, найсуттєвішою серед яких є нігілістичне сприйняття здійснюваних реформ. Правовий нігілізм полягає у невизнанні цінності права, негативному ставленні до правової сфери та процесу її реформування, впевненості у можливості досягнення правової мети найбільш зручним протиправним шляхом [2, с. 430]. Його існування обумовлено сукупністю об'єктивних чинників економічного, політичного, соціального, морально-ідеологічного, соціально-правового характеру, а також суб'єктивним сприйняттям євроінтеграційних процесів та їх значимості для становлення демократичних інститутів, рівнем обізнаності з їх змістом, впливом оточуючих на формування ставлення до європейського курсу держави, спотвореним сприйняттям громадянами та посадовими особами змісту принципу верховенства права та підтримкою патерналістичного бачення ролі держави як «дарителя» прав і свобод. Саме під впливом системи чинників правовий нігілізм, на думку Р. П. Сухацького, як форма деформації правосвідомості, призводить не лише до ігнорування правових норм окремими суб'єктами, а і підриває основи легітимності державної влади, гальмує суспільний прогрес, формує підґрунтя для правового свавілля [3, с. 183].

Правовий нігілізм становить реальну загрозу утвердженню принципу верховенства права, адже охоплює когнітивний (відсутність знань про зміст принципу верховенства права), аксіологічний (заперечення цінності цього принципу) та поведінковий (порушення чи ігнорування вимог принципу верховенства права) рівні. Погоджуємося із визначеннями К. Бортняк та Н. Добрянською напрямками впливу правового нігілізму на принцип верховенства права, а, отже і на усвідомлення євроінтеграційних процесів. Вчені акцентують увагу на делегітимації правових норм, спотворенні правосвідомості, деформації принципу юридичної рівності, дискредитації інститутів правосуддя, розширенні сфери правового свавілля, інституційній нестабільності, соціально-правовій анемії [4, с. 68]. Запропоновані у літературі напрямки подолання негативного впливу правового нігілізму мають комплексний характер і можуть бути класифіковані на загальносоціальні, пов'язані з розвитком суспільства, основних сфер його життєдіяльності, та спеціально-правові, що включають вдосконалення правової системи, забезпечення незалежності судової влади, формування професійно підготовлених юристів, розвиток правової культури, формування громадянського суспільства.

Правовий нігілізм не лише ускладнює євроінтеграційні процеси, він призводить до зниження рівня довіри громадян до держави, зростання корупції, соціальної напруги та політичної нестабільності. Подолання цього негативного явища та успішний вступ України до Європейської сім'ї потребують реформування судової системи в аспекті забезпечення незалежності судів та прозорості судових процесів; підвищення рівня правової освіти шляхом впровадження програм правового виховання різних верств населення; реальної боротьби з корупцією, що сприятиме відновленню довіри до державних інститутів та законодавства; важливими є подальше вдосконалення законодавства в аспекті його відповідності інтересам, потребам суб'єктів та відповідності рівню розвитку суспільства; активізація інститутів громадянського суспільства як важливого засобу формування громадської думки [4, с. 14]. Важливого значення належить самоосвіті громадян, діяльності засобів масової інформації у формуванні свідомого ставлення суспільства до євроінтеграційних процесів.

Правовий нігілізм призводить до надмірної бюрократизації, корупції, непрофесіоналізму, які затягують реформи та знижують довіру суспільства до євроінтеграції. Тому важливим завданням, на думку Н. М. Пархоменко, є створення механізмів, які б дозволили одночасно дотримуватись європейських стандартів і зберігати гнучкість у прийнятті рішень, що враховують українські реалії [5, с. 65]. А вони, на нашу думку, пов'язуються не лише з подоланням правового нігілізму всередині країни, а і в державах-членах Євросоюзу. Адже зневіра у ролі міжнародних організацій та міжнародного права, постійна критика його положень, недовіра до України, недооцінка її ролі у забезпеченні європейського правопорядку є суттєвими перешкодами вступу нашої держави до ЄС та створюють умови формування міжнародного правового нігілізму.

Суттєвою для подолання євроінтеграційного правового нігілізму має соціальна адаптація до вступу в ЄС. І хоча такий термін відсутній в законодавстві, ми можемо визначити його як комплекс певних заходів, до яких належить інформування населення про зміст євроінтеграції, її переваги, нові можливості для громадян; формування позитивного ставлення до реформ і таких європейських цінностей, як верховенство права, недискримінація, толерантність; підготовка державних службовців до роботи в нових умовах; інтеграція антикорупційних модулів у навчальні програми по підготовці суддів, прокурорів, поліцейських, митників, держслужбовців; розробка програм, спрямованих на соціалізацію молоді в європейському контексті.

Таким чином, для євроінтеграції правовий нігілізм є критичним бар'єром, оскільки ЄС у своїй діяльності виходить з принципу верховенства права як базової умови членства: право має бути не

декларованим, а повинно стати реальною рамкою для політичних та економічних процесів. Відповідно, кожен прояв розриву між правом на папері та його фактичним сприйняттям і застосуванням безпосередньо впливає на оцінку спроможності держави досягти критеріїв вступу.

Сучасний правовий нігілізм виявляється також у спротиві частини суспільства проєвропейським реформам та новим цінностям, що суттєво гальмує реалізацію європейського курсу України.

Література:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. *Урядовий кур'єр* від 22.12.2022. № 270.

2. Резнік А. Б. Вплив правового нігілізму на реалізацію права. *Альманах права*. 2025. Випуск 16. С. 427–430.

3. Сухацький Р. П. Проблема правового нігілізму та його вплив на розвиток сучасного суспільства. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2025. №1(87). С.180–184.

4. Бортняк К., Добрянська Н. Правовий нігілізм як загроза верховенству права: причини та можливі наслідки. Електронне наукове видання *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5, частина 1. С. 65–70.

5. Сірант М. М. Вплив правового нігілізму на розвиток демократичних процесів у суспільстві. *Вчені записки НТУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2025. № 6. Том 36 (75). С. 11–15.

6. Пархоменко Н. Правовий режим євроінтеграції: окремі теоретичні аспекти виконання зобов'язань. *Український Часопис конституційного права*. 2025. № 4. С. 54–66

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОГО НОРМОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Дмитренко Е. С.

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

Дмитренко Ю. П.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри управління
та інформаційно-аналітичного забезпечення
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Питання реабілітації військовослужбовців є важливою складовою їх соціального захисту як у мирні часи, так і під час ведення воєнних дій. Основне її призначення – відновити боєздатність, зберегти фізичне та психологічне здоров'я ветеранів і військових, забезпечити їхню інтеграцію у цивільне життя. Особливого значення питання надання пораненим та травмованим військовослужбовцям реабілітаційної допомоги набувають в умовах російської збройної агресії проти України, що триває з 2014 року.

Правовою основою надання реабілітаційної допомоги військовим та ветеранам є Конституція України та відповідні міжнародні акти, ратифіковані Україною. Також ці питання регулюються Основами законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ, Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ (далі – Закон № 2011-ХІІ), «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», іншим законодавством.

У системі правового регулювання реабілітації військовослужбовців особливе місце належить Закону № 2011-ХІІ. Звертаючись до його

положень, зауважимо, що законодавець у нормі статті 1 соціальний захист військовослужбовців розглядає як діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, ... задоволення матеріальних потреб військовослужбовців [1, стаття 1]. Аналіз змісту цієї норми дає підстави вважати, що з урахуванням сучасних реалій вона потребує удосконалення через призму встановлення системи правових і соціальних гарантій для військовослужбовців як у мирний час, так і під час ведення воєнних дій. Така законодавча регламентація цього питання сприятиме уникненню низки проблем соціального захисту військовослужбовців.

Щодо питань реабілітації, то у Законі № 2011-ХІІ вони урегульовані у нормах статті 11. Законодавством передбачено, що військовослужбовці можуть проходити реабілітацію у різних закладах відповідно до висновку військово-лікарської комісії, в тому числі розташованих за межами України. Цією ж статтею визначено, що держава надає право на реабілітацію для військових безкоштовно за рахунок коштів державного бюджету [1, стаття 11]. Як бачимо, у цій статті не зазначено, що таке фінансування здійснюється через державні програми *Національної служби здоров'я України* та не визначено інше джерело фінансового забезпечення надання реабілітаційних послуг, а саме видатки на ці цілі з місцевих бюджетів, що є необхідним в умовах фінансової децентралізації. Тому з урахуванням обмеженого фінансування видатків на реабілітацію військовослужбовців з державного бюджету пропонуємо доповнити дану норму таким чином: держава, органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію права на реабілітацію військовослужбовців та ветеранів безкоштовно за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. *Окремо у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР доцільно розширити зазначені повноваження органів місцевого самоврядування.*

Норма статті 11 Закону № 2011-ХІІ містить істотну новелу про те, що військовослужбовці під час лікування та реабілітації у закладах охорони здоров'я всіх форм власності та підпорядкування забезпечуються за рахунок державного бюджету покращеним харчуванням. Важливо, що законодавством передбачено здійснення оплати витрат на покращене харчування військовослужбовців Міністерством оборони України за фактом надання послуги на підставі щомісячного звіту закладу охорони здоров'я, в якому військовослужбовці проходять лікування та реабілітацію) [2, стаття 11]. Однак, незважаючи на прийняті законодавчі новації, із урахуванням зазначеного вище залишаються законодавчо не визначеними інші джерела фінансування, які б покривали реальні потреби у покращеному харчування та спеціальному дієтичному

харчуванні (особливо для поранених). Тому, на нашу думку, зазначена норма потребує подальшого удосконалення у контексті джерел фінансування, а саме за рахунок коштів як місцевих бюджетів, так і юридичних та фізичних осіб.

Детальніше питання фінансового забезпечення надання медичної та реабілітаційної допомоги військовослужбовцям урегульовано у статті 11 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ та у статтях 3 і 30 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03 грудня 2020 року № 1053-ІХ (далі – Закон № 1053-ІХ) [2, ст. 11; 3, ст. 3]. Зокрема, у статті 30 Закону № 1053-ІХ визначено такі джерела фінансового забезпечення реабілітації у сфері охорони здоров'я: за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, а також з інших джерел, не заборонених законом. Однак ця норма створює певну правову невизначеність, а, отже, потребує законодавчих змін у частині регламентації механізму фінансування надання реабілітаційних послуг за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб, а також з інших джерел.

Аналіз законодавства з питань реабілітації військовослужбовців дає підстави звернути увагу й на проблеми фінансового забезпечення реабілітації військовослужбовців у приватних медичних закладах. Йдеться, зокрема, про високу вартість таких послуг, ускладнені процедури для направлення та отримання допомоги з реабілітації, недосконалий є механізм можливої компенсації за самостійно оплаченими реабілітаційні послуги. Вважаємо, що зазначені та інші проблеми можна вирішити шляхом внесення до Закону № 1053-ІХ окремої статті про особливості надання реабілітаційних послуг у приватних медичних закладах, зокрема через державні програми *Національної служби здоров'я України та* механізм компенсації військовослужбовцям самостійно оплачених послуг із реабілітації у таких медичних закладах.

Узагальнюючи, зазначимо, що запропонованими нами змінами та доповненнями до Закону № 2011-ХІІ та Закону № 1053-ІХ можна вирішити окремі проблеми щодо фінансового забезпечення реабілітації військовослужбовців, а, отже, відновити їх боєздатність, зберегти фізичне та психологічне здоров'я та забезпечити інтеграцію у цивільне життя.

Література:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

ПРАВО ОНУКІВ НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ: ГАРМОНІЗАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ДОСВІДОМ ЧИ ПОШУК ВЛАСНОЇ МОДЕЛІ?

Заїка Ю. О.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Рекодифікація Цивільного кодексу України має відбуватися в руслі євроінтеграції, що безпосередньо стосується і сфери спадкування. Зокрема, у Проекті ЦК пропонується розширити коло спадкоємців за законом. Однією з ключових новел є виокремлення онуків спадкодавця у самостійну другу чергу.

Варто зауважити, що подібні ідеї висловлювалися ще під час попередньої кодифікації. Так, З. Ромовська називала невключення онуків до переліку прямих спадкоємців «явною несправедливістю» і пропонувала включити їх до другої черги як самостійних фігурантів і відповідну відсеунення усіх черг [3, с. 186–187]. Ця концепція наразі відображена у ст. 1758 Проекту ЦК. Згідно з нею, до другої черги належать онуки спадкодавця, чії батьки є живими на момент відкриття спадщини [2].

Включення онуків до окремої черги спадкоємців за законом за наявності живих батьків порушує логіку спадкового правонаступництва, згідно з якою майно передається послідовно: від батьків до дітей, а від них – до онуків. Така пропозиція суперечить принципу «справедливої близькості» («родинної солідарності»), що ґрунтується на ступені споріднення та припущенні про волю спадкодавця передати майно найближчим особам.

Надання онукам (які зазвичай є пращездатними) права другої черги за наявності живих батьків фактично означає «перескакування» через покоління. Це руйнує традиційну модель поступового переходу майна в межах однієї родини та позбавляє літніх людей (діда та бабу) соціального захисту, оскільки онуки стають «привілейованою» групою другого ступеня споріднення без вагомих на те соціальних чи економічних причин.

Високо цінуючи титанічну роботу розробників проекту, водночас необхідне звернути увагу на певну невідповідність пропонованої норми із вітчизняними правовим традиціями і загальноєвропейським вектором розвитком що потребує її суттєвого перегляду та доопрацювання.

Невід'ємною частиною української історико-правової спадщини є Цивільний кодекс Галичини 1797 року (*Codex civilis pro Galicia Orientali*), перша в Європі повна кодифікація природного права, що стала фундаментом для Австрійського кодексу 1811 року, він тривалий час визначав правове поле на значній частині українських територій. Проявом такої логіки є побудова черг спадкоємців за законом. Зокрема, у § 537 Другої частини Кодексу *закладено принцип, згідно з яким онуки не мають самостійного права на спадкування*. Їхнє право є лише похідним і реалізується за принципом представлення: онуки лише «заступають» місце померлого батька чи матері, а § 534 прямо зазначалося: «онуки дітей, які ще живуть, не мають права на спадкову чергу» [4].

Така наступність зберігалась у законодавстві і надалі. Спадкування онуків за правом представлення було передбачено у § 223 Зібрання малоросійських прав (1807 р.). Аналогічна позиція щодо відсутності в онуків самостійного права на спадкування за законом містилася і у ст. 1127 Зводу законів Російської імперії (1835 р.), дія якого поширювалася на Лівобережну Україну. У документі зазначалося: «у разі смерті дітей їхнє місце за правом представлення заступають онуки обох статей» [1, с. 131].

Ця ж історична традиція зберіглася і у новітніх кодифікаціях цивільного законодавства 1923 р, 1963 р. та у чинному ЦК України 2003 р.

Оновлення ЦК України має відбуватися в руслі євроінтеграції. Більшість європейських країн використовують систему парантел (ліній), де онуки спадкують лише за правом представлення (якщо їхні батьки померли).

Французький цивільний кодекс відносить онуків до першого розряду спадкоємців. Проте вони не набувають спадщину, поки є живими їх батьки, тобто, живі батьки усувають від спадкування свої дітей (онуків померлого). Онуки не утворюють окрему чергу, що могла б конкурувати з іншими родичами, а лише представляють свого померлого предка у першій черзі (ст. 744, 754 Code Civil) [6]. Німецьке цивільне уложення

(параграф § 1924 BGB) відносить онуків до першої черги (першого класу) спадкоємців, проте за «принципом ступеня»: поки живі діти спадкодавця, вони «закривають» шлях до спадкування своїм власним дітям. Право онука виникає лише як «заміщення», а не як самостійна черга [5]. За законодавством Польщі (ст. 931 Kodeks cywilny), система спадкування за законом є класичною європейською: діти спадкодавця успадковують першими, а якщо дитина не дожила до відкриття спадщини, її частка переходить до онуків [7].

Тобто, у Польщі, Німеччині та Франції онуки хоч і належать до першої черги, проте не конкурують із живими батьками. Вони заступають місце батьків лише за їхньої відсутності, тим самим витісняючи представників другої черги.

Переміщення баби та діда у третю чергу суттєво погіршує їхнє становище. У більшості випадків баба та дід є непрацездатними особами, які з огляду на сучасне пенсійне забезпечення пересічних громадян, потребують підтримки. Натомість онуки зазвичай мають живих батьків-годувальників (спадкоємців першої черги). Проект закону віддає перевагу нащадкам, які вже опосередковано отримують майно через своїх батьків, замість соціального захисту старшого покоління. Онуки вже захищені законом: вони закликаються до спадкування у складі першої черги за правом представлення, якщо їхні батьки померли раніше за спадкодавця. Надання їм самостійного права у другій черзі при живих батьках створює аномальну ситуацію «подвійного шансу» для однієї гілки родини, позбавляючи майна інші лінії (братів/сестер). Натомість онуки зазвичай мають живих батьків-годувальників (спадкоємців першої черги).

Запропонована модель спадкування за законом, зокрема ініціатива щодо виокремлення онуків спадкодавця у самостійну другу чергу, є недостатньо обґрунтованою з огляду на таке:

- віддалення від європейських стандартів. Новела суперечить фундаментальному принципу спадкування за правом представлення, який є спільним для провідних правових систем ЄС;

- відмова від сталих вітчизняних правових традицій. Чинне законодавство пройшло перевірку часом, є ефективним і зрозумілим для правозастосування;

- невідповідність ментальності українського суспільства. Система черговості відображає усталені уявлення про родинну солідарність, де право онуків на спадщину традиційно є похідним від прав їхніх батьків;

- порушення принципу справедливості. Надання необґрунтованої переваги спадкоємцям одного ступеня споріднення перед іншими позбавляє старше покоління належного соціального захисту;

- створення правової невизначеності. Проект не встановлює чітких підстав для залучення онуків до спадкування за життя їхніх батьків. Це

порушує принцип черговості за ступенем споріднення та створює ризики суперечливої судової практики замість очікуваної передбачуваності;

– юридична фікція. Створюється ілюзія розширення прав, проте фактично лише змінюється пріоритетність осіб, які вже мають право на спадщину.

Запропонована модель спадкування онуками в окрему чергу є доктринально суперечливою та позбавленою об'єктивної соціальної чи правової потреби. З огляду на успішний досвід країн ЄС та історичний розвиток вітчизняного спадкового законодавства, збереження класичного механізму спадкування за правом представлення вбачається найбільш раціональним. Такий підхід не створює конкуренції норм, гарантує справедливий баланс інтересів спадкоємців та зрозумілість системи спадкування, а також мінімізує ризики безпідставного переходу відумерлої спадщини до територіальної громади.

Практична реалізація запропонованих змін може ускладнити процес правозастосування та негативно вплинути на єдність судової практики.

Література:

1. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 2 / Уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 1240 с.
2. Проект Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837_
3. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: підручник. К.: Прав. єдність, 2009. 264 с.
4. *Цивільний кодекс Галичини: пер. з нім. Мар'яна Мартинюка*, Олени Павлишинець. Івано-Франківськ: Вавилонська бібліотека, 2017. 272 с.
5. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/21693>.
6. Code Civil. Version applicable à compter du 24 avril 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/.
7. Kodeks cywilny. USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf>

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ІЗ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зозуля І. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

В умовах інтенсивної цифровізації суспільних відносин питання використання цифрових доказів поступово переходить із суто технічної площини у сферу фундаментальних правових проблем. У кримінальному судочинстві електронна інформація дедалі частіше відіграє визначальну роль, оскільки значна частина комунікацій, транзакцій та дій суб'єктів відбувається в цифровому середовищі. Відповідно, ефективність розслідування та судового розгляду прямо залежить від якості правового регулювання обігу таких даних.

Для України ця проблематика має особливе значення у зв'язку з реалізацією євроінтеграційного курсу. Гармонізація законодавства з правом Європейського Союзу передбачає не лише формальне запозичення норм, але й узгодження підходів до правотворчості, що визначають зміст і структуру правового регулювання. У сфері цифрових доказів це означає необхідність переходу від фрагментарних рішень до системного законодавчого підходу, здатного забезпечити як ефективність правозастосування, так і дотримання прав людини.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить загальні положення щодо доказування, однак не враховує повною мірою специфіку цифрової інформації. Норми Кримінального процесуального кодексу України не деталізують процедури отримання, фіксації та перевірки електронних даних, що створює підґрунтя для неоднакової практики їх використання [1]. У таких умовах значна частина питань фактично вирішується на рівні правозастосування, що знижує передбачуваність судових рішень і ускладнює забезпечення принципу правової визначеності.

На практиці це призводить до ситуацій, коли ідентичні за своєю природою цифрові докази можуть оцінюватися судами по-різному залежно від обставин їх отримання та представлення.

Особливості цифрових доказів зумовлюють необхідність їх окремого нормативного осмислення. На відміну від традиційних джерел доказової інформації, електронні дані можуть змінюватися без видимих ознак втручання, легко копіюватися та існувати у множинних версіях. Це

ускладнює встановлення їх автентичності та вимагає застосування спеціальних процедур перевірки [2]. Додаткову складність становлять так звані алгоритмічно сформовані дані – інформація, що генерується або обробляється із застосуванням програмних засобів. Як зазначається у наукових дослідженнях, такі дані характеризуються обмеженою прозорістю процесу їх формування, що потребує окремих підходів до оцінки їх достовірності та допустимості [3].

У праві Європейського Союзу питання цифрових доказів отримало більш системне нормативне врегулювання. Регламент (EU) 2022/263 запроваджує уніфіковані механізми отримання електронних доказів у межах транскордонної взаємодії, що сприяє підвищенню ефективності кримінальних розслідувань.

У праві Європейського Союзу питання цифрових доказів отримало більш системне нормативне врегулювання. Зокрема, Regulation (EU) 2023/1543 запроваджує механізми видачі європейських наказів про надання та збереження електронних доказів у межах транскордонної взаємодії, що сприяє підвищенню ефективності кримінальних розслідувань [4]. Додатково, Directive (EU) 2023/1544 визначає правила призначення уповноважених представників для отримання таких доказів [5]. Водночас Директива (EU) 2016/680 визначає вимоги до обробки персональних даних у правоохоронній діяльності, встановлюючи баланс між інтересами правосуддя та правами особи [6]. Загальний регламент про захист даних (GDPR) закріплює базові принципи обробки інформації, які мають враховуватися і при використанні цифрових доказів [7].

З огляду на це, правотворча діяльність в Україні повинна орієнтуватися на комплексне врахування зазначених стандартів. Водночас механічне перенесення норм ЄС у національне законодавство не може забезпечити належного результату. Необхідною є їх адаптація з урахуванням особливостей національної правової системи, інституційної спроможності держави та рівня розвитку правозастосовної практики.

Серед ключових проблем правотворчості у цій сфері слід відзначити відсутність системності у законодавчих змінах, що призводить до формування розрізнених норм без єдиної концепції їх застосування. Крім того, недостатньо ефективною залишається координація між суб'єктами законодавчої ініціативи, що ускладнює вироблення узгоджених підходів до регулювання цифрових доказів. У результаті виникають прогалини, які компенсуються судовою практикою, але не завжди забезпечують стабільність правозастосування.

Вирішення зазначених проблем потребує переходу до комплексного законодавчого підходу. Йдеться, зокрема, про доцільність системного оновлення кримінального процесуального законодавства або розробки

спеціальних норм, що визначатимуть особливості роботи з цифровими доказами. Такий підхід має включати чітке регулювання процедур їх отримання, збереження, аналізу та оцінки, а також встановлення гарантій захисту прав учасників кримінального провадження.

Важливим елементом правотворчих змін є також забезпечення їх практичної реалізації. Ефективність нових норм значною мірою залежить від рівня підготовки слідчих, прокурорів і суддів, а також від технічного забезпечення відповідних органів. Як підкреслюється у наукових дослідженнях, без належної матеріально-технічної бази та професійної підготовки навіть досконале законодавство не забезпечує очікуваного результату [8].

Гармонізація законодавства України у сфері використання цифрових доказів із правом Європейського Союзу не може розглядатися як формальне завдання нормативного зближення. Йдеться про значно ширший процес – формування нової моделі правового регулювання, здатної адекватно реагувати на цифровізацію суспільних відносин. Такий підхід передбачає поєднання якісних законодавчих змін із розвитком інституційної спроможності держави та узгодженням правозастосовної практики. Лише за цих умов можливе досягнення реальної ефективності кримінального судочинства та забезпечення відповідності національного права сучасним європейським стандартам.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Фоміна Т. Г., Рачинський О. О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. Т. 102. № 3. Ч. 2. С. 207–220. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.43>

3. Зозуля І. В. Алгоритмічно сформована інформація як доказ у судово-експертній практиці. *«Крайнівські читання». Проблеми теорії та практики судової експертизи. Інформація як доказ та знання в судовій експертизі: виклики і перспективи*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2025 р., м. Київ) / за заг. ред. Г. Папакіної. Київ: ТОВ «Наукове видавництво «Нова думка», 2026. С. 181–184.

4. Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj>

5. Directive (EU) 2023/1544 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/1544/oj>.

6. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27.04.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj>.

7. Regulation (EU) 2016/679 (GDPR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>.

8. Погорецький М. А. Цифрові (електронні) докази та цифрова (електронна) форма доказів: розмежування понять і його значення для кримінального процесуального доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Вип. 1. Ч. 3. С. 115–125. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.18>

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БЕЗПІЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН ДО ПРАВА ЄС

Кузнецов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Як відомо, Україна тривалий час прагне стати членом Європейського Союзу (ЄС) та працює над адаптацією свого законодавства з правом ЄС [13, с. 792]. Нашу увагу привернуло правове регулювання безпілотних повітряних суден (БПС) у законодавстві ЄС, яке за останні роки еволюціонувало від окремих заборон до певних кластерних обмежень, у центрі яких – не тип користувача сам по собі, а сфера використання та технічні характеристики дрону, доступ до повітряного простору та здатність держави забезпечити ідентифікацію оператора, контроль інцидентів і захист приватності. Для України ця проблематика надзвичайно важлива подвійно: по-перше, через швидке зростання цивільного і квазіцивільного ринку дронів; по-друге, через потребу врегулювати експлуатацію БПС після завершення російсько-української війни.

Як відомо, чинне українське законодавство вже містить певні правові засади регулювання цієї сфери: Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р., Авіаційні правила України від 11 травня 2018 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню» від 13 липня 2023 р. та ін. Проте ці нормативно-правові акти досі не створюють завершеної

системи правового регулювання експлуатації БПС. У ній бракує кодифікованого поділу на категорії ризику, повноцінної системи реєстрації операторів і дистанційних пілотів, цифрових геозон, окремого процесуального режиму для дронного спостереження правоохоронців тощо. Саме тому імплементація законодавства ЄС має відбуватися не як «технічний переклад» актів ЄС, а як побудова нової української системи правового регулювання цієї сфери. Саме з цією метою розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Повітряного кодексу України щодо посилення відповідальності за правопорушення в галузі цивільної авіації після припинення або скасування воєнного стану в Україні» від 5 серпня 2025 р. реєстр. № 13600 (законопроект № 13600) [9]. Тому надзвичайно актуальним є порівняння законопроекту № 13600 з нормативними актами ЄС із цієї проблематики (Регламентом (ЄС) 2019/947 Європейської комісії про правила та процедури експлуатації безпілотних літальних апаратів від 24 травня 2019 р., який застосовується з 31 грудня 2020 р. та мав за мету уніфікувати правила польотів для безпілотних літальних апаратів у спільному європейському небі [4] та Регламентом (ЄС) 2019/945 про безпілотні авіаційні системи та про операторів безпілотних авіаційних систем з третіх країн від 12 березня 2019 р., який набув чинності 1 липня 2019 р. (встановлює технічні стандарти для дронів) [3]. Порівнюючи європейські підходи та положення законопроекту № 13600, слід зупинитися на таких моментах.

По-перше, законопроект № 13600 впроваджує аналогічний до європейського принцип обов'язкової реєстрації дрону вагою 250 г. і більше. Вимога державного обліку в Національній поліції охоплює дрони вагою 0,25–20 кг, що використовуються не в комерційних цілях. Це збігається з європейським критерієм: 250 г – межа, за якої виникає чи зникає обов'язок реєстрації оператора залежно від наявності сенсорів та статусу “toy”. Таким чином, законопроект узгоджується із Регламентом (ЄС) 2019/947 в частині вагового порогу [8, с. 377]. Більше того, згадано, що проєкт орієнтований на норми Регламенту (ЄС) 2019/947, де ця межа міститься. Це свідчить, що законодавець свідомо прагне гармонізувати українські правила з європейськими [10; 4].

По-друге, у ЄС реєстрація стосується операторів, а національний законопроект вводить облік саме повітряних суден та їх власників у Національній поліції. На нашу думку, в цьому є певна відмінність. Європейська система централізована через авіаційні органи: наприклад, у кожній країні ЄС створено електронний портал, де оператор (фізична чи юридична особа) реєструється (формується ідентифікаційний номер оператора – Operator ID, який складається з коду країни та унікальної комбінації символів), його дані з національних реєстрів передаються до

центрального сховища Європейської агенції авіаційної безпеки (EASA), що дозволяє поліції будь-якої країни ЄС миттєво ідентифікувати власника дрона. Цей номер наноситься на БПС, і за ним можна визначити відповідальну особу. Законопроект № 13600 фактично теж вимагає подання даних про власника, але адмініструванням такої бази даних буде займатися Національна поліція. Такий варіант, на нашу думку, є проміжним етапом, а з часом є перспективним інший варіант – зробити адміністратором цієї бази даних Державну авіаційну службу України [8, с. 377].

Варто зазначити, що Регламент (ЄС) 2019/945 в ЄС встановлює технічні вимоги до дронів: поділ на класи (C0, C1, C2, C3, C4, C5, C6) залежно від ваги та характеристик, обов'язкове оснащення певних дронів системою ідентифікації та геообмеження (geo-fencing) тощо. З 2024 року в ЄС усі нові БПС класу C1, C2, C3 та масою понад 250 г повинні мати класифікаційний ярлик (CE-class) і функцію дистанційної електронної ідентифікації для передачі їх розташування та даних оператора правоохоронцям у режимі реального часу [8, с. 377]. Національний законопроект № 13600 не регулює технічні аспекти (це й зрозуміло, адже йдеться про зміни до кодексів). Але впровадження норм про обов'язкову ідентифікацію користувачів та документи на право польоту свідчить про напрямок, близький до європейського (де кожен політ у специфічній категорії теж вимагає дозволу). Повітряний кодекс України оперує поняттям «документи, що дають право виконувати польоти» [9] – деталі цих документів мають встановити Авіаційні правила України [12]. Ймовірно, це будуть посвідчення (сертифікати) дистанційних пілотів, дозволи на конкретні польоти тощо, за аналогією з європейськими нормами [3].

По-третє, щодо відповідальності: норми, які передбачені регламентами (ЄС) 2019/947 та (ЄС) 2019/945 не містять прямих санкцій, залишаючи питання відповідальності на розсуд держав-членів. Проте практика держав ЄС демонструє схожий підхід – адміністративні стягнення за порушення правил та кримінальні покарання за створення серйозної небезпеки. Наприклад, у Німеччині порушення правил повітряного руху безпілотниками може каратися значними штрафами згідно з Повітряним кодексом (Luftverkehrsgesetz) [1], а умисне створення небезпеки повітряному судну підпадає під ст. 315 КК Німеччини про небезпечне втручання, зокрема в повітряний рух [2]. Більшість країн ЄС ввели адміністративні штрафи за відсутність реєстрації оператора чи сертифіката пілота, а у разі заподіяння шкоди – застосовуються загальні норми кримінального права (приміром, необережне спричинення тілесних ушкоджень, вбивство з необережності, пошкодження майна тощо, залежно від наслідків) [6; 7]. Законопроект № 13600, як бачимо, вписується в цю європейську

парадигму: він встановлює штрафи за недотримання процедур (реєстрація, документи) і тюремне ув'язнення – за катастрофічні наслідки (травми, смерті) внаслідок експлуатації дрона [8, с. 378]. Таким чином, принцип пропорційності відповідальності, характерний для європейського права, тут дотримано [3; 4].

По-четверте, варто відзначити сферу охорони приватності та персональних даних: регламенти ЄС зобов'язують операторів дронів дотримуватися норм захисту даних у разі, якщо ведеться фото– чи відеозйомка. У законопроекті № 13600 прямі норми про приватність відсутні (вони більше стосуються КК України, наприклад, у контексті статті про незаконне збирання інформації, але це окреме питання). Проте встановлення вимог до ідентифікації користувачів і надання поліції права обліку дронів опосередковано сприяє забезпеченню права на приватність інших осіб, оскільки у разі неправомірної зйомки чи спостереження дроном можна буде встановити власника та притягнути його до відповідальності за чинними нормами (наприклад, за ст. 182 КК України – порушення недоторканності приватного життя). В ЄС несанкціоноване спостереження за особою за допомогою дрона також підпадає під загальні положення про захист приватного життя і персональних даних, хоча спеціального складу «злочин з використанням дрона» у кримінальних кодексах держав ЄС зазвичай немає – діють загальні норми законодавства щодо захисту приватності.

Регламент (ЄС) 2019/945 також вимагає, щоб дрони певних класів мали вбудовані технічні можливості, як-от geo-fencing (географічне обмеження) – тобто програмні межі, що не дають дрону залетіти в заборонені зони (навколо аеропортів, стратегічних об'єктів) [8, с. 378]. Хоча у законопроекті № 13600 це прямо не прописано, але у пояснювальній записці наголошувалося на необхідності вдосконалення контролю за дронами з урахуванням Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору», де передбачено порядок встановлення заборонених зон [11]. Таким чином, технічне та правове регулювання мають доповнювати одне одного: право – встановлювати відповідальність і вимоги, техніка – допомагати їх дотримуватися (наприклад, дрон із geo-fencing просто не злетить біля аеропорту, знижуючи ймовірність порушення).

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

– європейське правове регулювання БПС свідчить про те, що ефективна модель не зводиться ані до простого ліцензування, ані до суто поліцейської каральної реакції після певного порушення;

– європейське правове регулювання БПС складається з чотирьох взаємопов'язаних рівнів: технічна придатність апарата; ризик-орієнтована категорія операції; цифрова ідентифікація та просторовий контроль; процедурні гарантії проти незаконного спостереження;

– законопроект № 13600 зближує українське регулювання БПС з правом ЄС. Він враховує основні стандарти EASA: вагові категорії, необхідність реєстрації, дозвільні документи на польоти, диференційований підхід залежно від ризику [5]. Це відповідає взятим Україною зобов'язанням щодо імплементації європейських норм у сфері авіації згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р.

Література:

1. Bundesrepublik Deutschland. Luftverkehrsgesetz (LuftVG): § 58 Ordnungswidrigkeiten. *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/luftvg/_58.html (дата звернення: 23.04.2026).
2. Bundesrepublik Deutschland. Strafgesetzbuch (StGB): § 315 Gefährliche Eingriffe in den Bahn-, Schiffs- und Luftverkehr. *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_315.html (дата звернення: 23.04.2026).
3. Commission Delegated Regulation (EU) 2019/945 of 12 March 2019 on unmanned aircraft systems and on third-country operators of unmanned aircraft systems. *Official Journal of the European Union*. 2019. L 152 (11.06.2019). P. 1–40. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2019/945/oj (дата звернення: 23.04.2026).
4. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. *Official Journal of the European Union*. 2019. L 152 (11.06.2019). P. 45–71. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/947/oj (дата звернення: 23.04.2026).
5. European Union Aviation Safety Agency (EASA). Drones & Air Mobility. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones> (дата звернення: 23.04.2026).
6. France. Service-Public. Drone: Pilotage rules to be respected. URL: <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F34630?lang=en> (дата звернення: 23.04.2026).
7. Regulation (EU) 2018/1139 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2018 on common rules in the field of civil aviation and establishing a European Union Aviation Safety Agency, and amending Regulations (EC) № 2111/2005, (EC) № 1008/2008, (EU) № 996/2010, (EU) № 376/2014 and Directives 2014/30/EU and 2014/53/EU, and repealing Regulations (EC) № 552/2004 and (EC) № 216/2008, and Council Regulation (EEC) № 3922/91. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1139/oj/eng> (дата звернення: 23.04.2026).

8. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Правове регулювання використання безпілотних повітряних суден: окремі аспекти імплементації досвіду ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2026. Серія ПРАВО. Вип 93: частина 5. С. 373–380. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.48> (дата звернення: 23.04.2026).

9. Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення: 23.04.2026).

10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Повітряного кодексу України щодо посилення відповідальності за правопорушення в галузі цивільної авіації після припинення або скасування воєнного стану в Україні: проєкт Закону України від 5 серпня 2025 р. реєстр. № 13600. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56924> (дата звернення: 23.04.2026).

11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Повітряного кодексу України щодо посилення відповідальності за правопорушення в галузі цивільної авіації після припинення або скасування воєнного стану в Україні: Пояснювальна записка до проєкту Закону України реєстр. № 13600 від 05.08.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3019346> (дата звернення: 23.04.2026).

12. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України»: наказ Державіаслужби України, Міністерства оборони України від 11.05.2018 № 430/210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1056-18> (дата звернення: 23.04.2026).

13. Шакур В. І., Кузнецов В. В. Реформування національного кримінального законодавства з урахуванням європейського та воєнного досвіду України. *Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності*: монографія / за заг. ред. Стефанчука Р. О. та Кузнецової Н. С. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 783–796.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ ЯК СКЛADOVA ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Легеца Ю. О.

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Право на безпечне довкілля у сучасному праворозумінні виступає складним за змістом особистим немайновим правом, що забезпечує гарантовану державою можливість кожної людини проживати в такому навколишньому природному середовищі, яке не створює загрози її життю, здоров'ю та загальному добробуту. У науковій літературі воно також визначається як право на здорове чи сприятливе довкілля, що органічно пов'язане з фундаментальними правами людини, зокрема правом на життя, охорону здоров'я та достатній життєвий рівень. За своєю природою це право належить до числа природних і невідчужуваних прав, притаманних людині від народження, та має універсальний характер, поширюючись на всіх без винятку незалежно від громадянства чи інших ознак.

Як особисте немайнове право, право на безпечне довкілля не має економічного змісту і не підлягає грошовій оцінці, оскільки його об'єктом є нематеріальне благо – стан навколишнього природного середовища. У цьому аспекті воно є співвідносним із такими правами, як право на життя, честь, гідність та особисту недоторканність. Водночас його специфіка полягає у виразному колективному вимірі, адже якість довкілля впливає на невизначене коло осіб, включаючи як сучасне суспільство, так і майбутні покоління. Саме тому це право часто розглядається як одне з прав «третього покоління», що передбачає солідарну відповідальність держави, суспільства, бізнесу та окремої особи за його реалізацію.

Зміст права на безпечне довкілля полягає у можливості кожної особи вимагати від держави створення та підтримання такого стану довкілля, який не становить загрози для життя і здоров'я, що охоплює як запобігання забрудненню повітря, води та ґрунтів, так і забезпечення збереження природних екосистем, раціонального використання ресурсів та недопущення їх виснаження. Йдеться також про недопущення впливу небезпечних екологічних факторів, таких як токсичні речовини, радіація, шумове забруднення чи небезпечні відходи. Таким чином,

право на безпечне довкілля формує певний стандарт якості навколишнього середовища, необхідний для гідного існування людини.

Важливою ознакою цього права є поєднання негативних і позитивних обов'язків держави. З одного боку, держава повинна утримуватися від діяльності, що завдає шкоди довкіллю, а з іншого – активно впроваджувати ефективні механізми його охорони: встановлювати екологічні стандарти, здійснювати контроль за їх дотриманням, застосовувати заходи юридичної відповідальності до порушників, а також реалізовувати політику відновлення природного середовища. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово наголошується на обов'язку держав забезпечувати належний рівень захисту осіб від суттєвих екологічних ризиків [1].

Окремого значення набуває питання відшкодування шкоди, завданій порушенням цього права. Конституція України (ст. 50) гарантує право на компенсацію збитків, спричинених екологічними правопорушеннями. Водночас практична реалізація цієї гарантії ускладнюється низкою факторів, зокрема труднощами доведення причинно-наслідкового зв'язку між екологічним впливом і шкодою для здоров'я, а також недостатньою ефективністю механізмів притягнення до відповідальності забруднювачів, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення правових інструментів захисту, хоча саме право на відшкодування залишається невід'ємною складовою права на безпечне довкілля [2].

Отже, право на безпечне довкілля є багатомірною правовою категорією, яка охоплює як матеріальні, так і процедурні аспекти його реалізації. Воно забезпечує екологічну безпеку особи та суспільства, виступає передумовою реалізації інших прав і має фундаментальне значення для забезпечення сталого розвитку. Його визнання як особистого немайнового права підкреслює його особливу соціальну цінність, невідчужуваність та незалежність від економічних чинників.

У контексті післявоєнного відновлення України особливого значення набуває не лише наявність фінансових ресурсів чи міжнародної підтримки, а насамперед інституційна спроможність держави забезпечити їх ефективне, прозоре та правомірне використання. Саме тому нормативно-правові механізми реалізації політики відбудови мають спиратися на чітко визначену систему повноважень органів публічної влади, узгодженість між центральним і місцевим рівнями управління, а також дієві процедури контролю, моніторингу та відповідальності.

Інституційні спроможності України у цій сфері слід розглядати як сукупність організаційних, кадрових, правових та управлінських можливостей державних органів і органів місцевого самоврядування забезпечувати планування, координацію та практичну реалізацію

заходів із відновлення. Водночас ключовою передумовою ефективності такої діяльності є наявність сучасної нормативної бази, яка б не лише регламентувала порядок прийняття рішень, а й створювала правові гарантії прозорості, підзвітності та участі громадськості.

Особливу роль у цьому процесі відіграє гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу, оскільки післявоєнне відновлення має відбуватися не лише як фізична реконструкція зруйнованих об'єктів, а як інституційна модернізація держави. Саме через удосконалення нормативно-правових механізмів, цифровізацію процедур, зміцнення антикорупційних інструментів та підвищення професійної спроможності суб'єктів публічного адміністрування формується основа для результативного, справедливого й сталого відновлення України.

Література:

1. Сірант М. М. Правове регулювання діяльності органів публічної влади щодо забезпечення екологічної безпеки: монографія. Київ: Видавництво «Людмила», 2020. 424 с.
2. Коломоець Т. О., Колпаков В. К., Легеза Ю. О. Довкілля як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 302.

ФОРМА ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕРЕЗПОДІЛ СПАДЩИНИ В ПОЛОЖЕННЯХ ОНОВЛЕНОГО ЦК УКРАЇНИ

Лукаsevич-Крутник І. С.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

У сучасному українському цивільному праві питання форми договору залишається однією з найбільш дискусійних та багатоаспектних проблем теоретичного та прикладного характеру. Парадоксально, але незважаючи на те, що форма договору є традиційною категорією цивілістики, витоки якої сягають римського права, форма договору про перерозподіл спадщини в українському законодавстві характеризується недостатньою нормативною визначеністю. Цей феномен набуває особливого значення в контексті оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства в Україні.

У цивільному праві України форма договору традиційно розглядається як зовнішній вираз волі сторін, як спосіб фіксації їх

взаємної згоди на укладення договору. Для договору про перерозподіл спадщини питання форми набуває особливого значення, оскільки цей договір торкається одного з найбільш значущих та чутливих аспектів цивільних правовідносин – розподілу спадщини та матеріального забезпечення спадкоємців.

Єдина стаття 1280 Цивільного кодексу України, присвячена перерозподілу спадщини, не закріплює форму договору про перерозподіл спадщини [1]. Тому до договору про перерозподіл спадщини застосовуються загальні правила цивільного законодавства про форму укладення договорів.

Цивільний кодекс України встановлює основні вимоги до форм договорів, розрізняючи письмову та усну форми. Письмова форма, у свою чергу, поділяється на просту письмову форму та письмову форму з нотаріальним посвідченням. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом.

Керуючись статтею 206 Цивільного кодексу України, в якій закріплено положення, що усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, спадкоємці можуть укласти договір про перерозподіл рухомого майна (наприклад, речей побутового призначення та ін.).

Якщо ж спадкове майно перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (що станом на сьогодні складає 340 грн), крім договорів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, сторони договору про перерозподіл спадщини повинні укладати договір в письмовій формі.

Договір про перерозподіл спадщини вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами. У разі якщо зміст договору зафіксований у кількох документах, зміст такого правочину також може бути зафіксовано шляхом посилання в одному з цих документів на інші документи, якщо інше не передбачено законом. Договір вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Письмова форма договору про перерозподіл спадщини вважається дотриманою, якщо він підписаний його сторонами.

Якщо ж договір про перерозподіл спадщини стосується нерухомого майна або транспортних засобів, очевидно, він підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Нотаріальне посвідчення правочину здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право на вчинення такої нотаріальної дії, шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст правочину, посвідчувального напису.

Для посвідчення договору про перерозподіл нотаріусу подаються такі документи:

– документи, за якими встановлюються особи спадкоємців (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, національний паспорт іноземного громадянина, паспорт іноземного громадянина для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон тощо);

– реєстраційний номер облікової картки платника податків за даними Державного реєстру фізичних осіб-платників податків (для фізичних осіб);

– документи, які підтверджують родинні чи інші стосунки зі спадкодавцем;

– документи, які підтверджують право спадкодавця на майно, що буде предметом договору про перерозподіл спадкового майна;

– свідоцтво про смерть спадкодавця;

– якщо договір про поділ спадкового майна посвідчено за участю малолітніх та/або неповнолітніх осіб – згода батьків (або законних представників), дозвіл органів опіки та піклування [2].

Хоча законодавець не встановив обов'язковості нотаріального посвідчення для договорів про перерозподіл спадщини у всіх випадках, практика показує, що таке посвідчення є важливим. Найбільш очевидна причина важливості нотаріального посвідчення полягає у гарантуванні автентичності договору та запобіганні шахрайству. Нотаріус перевіряє особистості сторін за паспортами, встановлює їх дієздатність, отримує від них власноручні підписи та засвідчує печаткою та підписом факт, що цей підпис належить встановленій ним особі і одночасно посвідчує, що договір відповідає волі особи і вимогам законодавства. Таке посвідчення договору робить його практично невразливим для фальсифікацій. На противагу цьому, договори у простій письмовій формі часто оспоруються у судах на підставі того, що сторони заперечують авторство своїх підписів або стверджують, що вони були введені в обман щодо змісту договору. Крім того, нотаріус, як незалежна фахова особа, перевіряє справедливість перерозподілу спадщини, виступає медіатором при досягненні спадкоємцями компромісу щодо перерозподілу спадщини, що суттєво зменшує вірогідність судових спорів.

У більшості європейських країн (Франція, Німеччина, Австрія) нотаріальне посвідчення договорів про розподіл спадщини між спадкоємцями є обов'язковим або рекомендованим. На шляху євроінтеграції України розширення ролі нотаріату у спадкових справах відповідає кращим практикам європейських правопорядків.

Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне запропонувати закріпити у проєкті Цивільного кодексу України положення про договір про перерозподіл спадщини та його обов'язкове нотаріальне посвідчення. До речі, варто зазначити, що в проєкті оновленого Цивільного кодексу України стаття про перерозподіл спадщини сформульовано ідентично до чинної редакції за винятком окремих стилістичних правок (стаття 1778) [3]. Тому пропонуємо частину 1 статті 1778 проєкту Цивільного кодексу України «Перерозподіл спадщини»

доповнити положеннями про форму договору про перерозподіл спадщини такого змісту: «Договір про перерозподіл спадщини спадкоємці укладають у письмовій формі. Договір про перерозподіл спадщини підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню».

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Міністерство юстиції України. Посвідчення договорів про поділ спадкового майна між спадкоємцями. URL: <https://minjust.gov.ua/m/posvidchennya-dogovoriv-pro-podil-spadkovogo-mayna-mij-spadkoemtsyami>

3. Цивільний кодекс України: проєкт Закону України від 09 квітня 2026 року (реєстр. № 15150). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/48d8010ef5f0-448a-ab3b-26cdf8fad761>.

НОВІ ВИКЛИКИ У ПРОВЕДЕННІ МИТНОЇ РЕФОРМИ ТА ОНОВЛЕННІ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЄС ТА УКРАЇНІ

Монаєнко А. О.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Поточний 2026 рік є ключовим для реалізації Пакету митної реформи ЄС. Пріоритетними цілями митної реформи в ЄС є прийняття Митного кодексу Союзу в новій редакції; створення митного органу ЄС, який координуватиме управління ризиками на рівні ЄС, сприятиме більш уніфікованому застосуванню митних правил, контролюватиме митні операції по всьому ЄС; посилення вимог до митних даних для дистанційних продажів товарів; створення центру митних даних ЄС; скасування звільнення від сплати імпортного мита з посилок вартістю до 150 євро.

Щодо центру митних даних ЄС варто зазначити, що економічні оператори зможуть подавати митні дані та інформацію, пов'язану з товарами, через центр митних даних ЄС як єдине онлайн-середовище, яке створене для збору та аналізу даних і управління ризиками, що

замінить нинішню систему, де економічні оператори мають подавати окремі митні декларації кожному національному органу.

Митний орган ЄС виконуватиме свої завдання, використовуючи дані, надані через центр митних даних ЄС як нову ІТ-платформу рівня ЄС для взаємодії з митницею та посилення цілісності даних, простежуваності товарів та митного контролю.

Крім того, за новими митними правилами в ЄС товари у посилках вартістю менше 150 євро більше не звільнятимуться від сплати митного збору. Через центр митних даних ЄС цей митний збір буде адмініструватися. З 1 липня 2026 року фіксований митний збір у розмірі 3 євро справлятиметься з певної категорії товарів, що надходять до ЄС, містяться у невеликих посилках вартістю менше 150 євро і були придбані через цифрові платформи (маркетплейси). Запровадження вказаного митного збору є реакцією на відсутність митного оподаткування товарів у посилках, які потрапляють на ринок ЄС, що призводить до недобросовісної конкуренції серед різних продавців ЄС.

Україну також чекає чимало роботи в митній сфері у зв'язку із її вступом до ЄС та виконанням євроінтеграційних зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Необхідно буде розробити та прийняти Митний кодекс України в новій редакції, який повністю має імплементувати положення Митного кодексу ЄС, розробити відповідну підзаконну нормативно-правову базу, яка має деталізувати особливості застосування кожної статті нового Митного кодексу України.

Необхідно буде запровадити також чимало митних ІТ-систем, які вже працюють в ЄС, зокрема, автоматизовану систему експорту, систему оформлення імпорتنих декларацій тощо, аби забезпечити реальну спроможність митних органів застосовувати імплементовані до законодавства України положення Митного кодексу ЄС. Станом на сьогодні лише одна ІТ-система, зокрема, NCTS (електронна система для управління процедурою спільного транзиту товарів між країнами) пройшла в Україні перевірку і узгоджена із Європейською комісією.

Україні за рекомендаціями Європейської комісії необхідно буде ще наділити митні органи повноваженнями проведення оперативно-слідчих дій, досудового розслідування (щодо товарної контрабанди) з метою ефективної протидії шахрайству і контрабанді товарів, що потребуватиме також внесення відповідних змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства України. Необхідно також буде створити відповідні мобільні бригади для контролю кордонів України.

Головним же викликом для України залишається забезпечення сумісності своїх митних ІТ-систем із митними ІТ-системами ЄС, підготуватися до прямого застосування митного законодавства ЄС (навчання персоналу, належний переклад актів права ЄС) та забезпечити

інституційну спроможність митних органів (протидія митним правопорушенням, забезпечення дотримання митного законодавства).

ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОТВОРЧИЙ АСПЕКТ У СВІТЛІ ДИРЕКТИВИ 2012/29/ЄС

Пчеліна О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Захист прав потерпілих у кримінальному провадженні є однією зі складових елементів правової системи, що визначає рівень довіри громадян до органів правосуддя й ефективність боротьби з кримінальною протиправною діяльністю. В умовах реформування кримінального процесу та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами особливої актуальності набувають питання правотворчого забезпечення прав та інтересів потерпілих. Ба більше, стратегічний курс України на повноправне членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) зумовлює нагальну потребу в комплексній та системній гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами, зокрема у сфері кримінальної юстиції. У цьому контексті ключовим вектором модернізації кримінального процесуального законодавства виступає трансформація парадигми ставлення до потерпілого від кримінального правопорушення: перехід від сприйняття його переважно як джерела доказової інформації до визнання його центральною фігурою провадження, яка потребує посиленої охорони, захисту та відновлення порушених прав. Основоположним актом права ЄС, що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, є Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року [1]. З прийняттям цього акта, Україна отримала орієнтир для розвитку власної нормативної бази, спрямованої на забезпечення реального доступу потерпілих до правосуддя, належної підтримки та компенсації шкоди.

З огляду на європейську інтеграцію, імплементація положень Директиви 2012/29/EU в національне законодавство зумовлює необхідність переосмислення підходів до процесуального статусу потерпілого, розширення гарантій захисту та удосконалення механізмів

реалізації його прав. Науковий аналіз правотворчого аспекту в цьому контексті дозволяє виявити прогалини, розробити ефективні інструменти для забезпечення належної правової охорони та сприяти підвищенню стандартів захисту потерпілих відповідно до міжнародних зобов'язань України. Відповідно, імплементація положень цієї Директиви в норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) становить фундаментальне правотворче завдання, вирішення якого безпосередньо впливає на ефективність досудового розслідування та справедливість судового розгляду.

Концептуальна основа Директиви 2012/29/ЄС ґрунтується на визнанні того, що кримінальне правопорушення є не лише суспільно небезпечним діянням проти держави та суспільства, а й, насамперед, порушенням індивідуальних прав конкретної особи. Відповідно до статті 1 Директиви, держави-члени повинні забезпечити визнання жертв злочинів та ставлення до них з повагою, тактовністю та професіоналізмом, виключаючи будь-яку дискримінацію [1]. З точки зору вітчизняної кримінальної процесуальної доктрини та правотворчої практики, це вимагає суттєвого розширення обсягу прав потерпілого на етапі досудового розслідування. Наразі положення статті 55 КПК України [2] щодо визначення статусу потерпілого потребують концептуального узгодження з європейським підходом. Зокрема, європейський стандарт передбачає більш широке розуміння кола осіб, які можуть бути визнані жертвами, включаючи членів сім'ї особи, смерть якої була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням, і які зазнали шкоди внаслідок такої смерті [1]. Розширення кола осіб, що мають право на набуття процесуального статусу потерпілого, та чітка регламентація моменту набуття такого статусу (незалежно від формального подання заяви, а з моменту фактичного встановлення шкоди уповноваженими органами) є пріоритетним напрямком вдосконалення процесуальної форми.

Одним із найважливіших інститутів, передбачених Директивою (статті 3–7), є право потерпілого на отримання вичерпної інформації, що повинна надаватися з моменту першого контакту з компетентними органами у зрозумілій та доступній формі [1]. В умовах вітчизняного досудового розслідування реалізація цього права на практиці часто має фрагментарний характер. Відповідно, правотворчий аспект вимагає доповнення статті 56 КПК України імперативними нормами щодо обов'язку слідчого, дізнавача або прокурора під час першої комунікації з потерпілим надавати письмову (або в іншій зафіксованій формі) інформацію про: порядок подання заяви про злочин; процедури отримання медичної, психологічної та правової допомоги; умови відшкодування шкоди; механізми забезпечення безпеки (зокрема, застосування заходів безпеки відповідно до Закону України «Про

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»); порядок перекладу та залучення перекладача. Крім того, інституційного закріплення потребує механізм регулярного інформування потерпілого про рух кримінального провадження, стан досудового розслідування та прийняті ключові процесуальні рішення без необхідності подання ним додаткових клопотань, що сприятиме прозорості діяльності органів досудового розслідування.

Окремої уваги в контексті адаптації законодавства до Директиви 2012/29/ЄС заслуговує запровадження інституту індивідуального оцінювання потреб потерпілого (стаття 22 Директиви) [1]. Цей механізм спрямований на виявлення особливої вразливості особи до вторинної або повторної віктимізації, залякування чи помсти. У діючому КПК України відсутній системний підхід до оцінки індивідуальних ризиків та потреб кожного потерпілого, за винятком окремих норм щодо допиту малолітніх або неповнолітніх осіб (стаття 226 КПК України) та застосування заходів безпеки у загальному порядку. Правотворча пропозиція полягає у введенні до КПК України нової статті, яка б регламентувала порядок, суб'єктів та критерії проведення індивідуального оцінювання потреб потерпілого безпосередньо після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. За результатами такого оцінювання слідчий, дізнавач чи прокурор повинен мати процесуальні інструменти для застосування спеціальних заходів захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій, таких як: запобігання візуальному контакту між потерпілим та підозрюваним, проведення допиту в спеціально обладнаних приміщеннях (зокрема за методикою «зеленої кімнати»), залучення спеціалістів-психологів до проведення процесуальних дій, а також обмеження кількості допитів до суворо необхідного мінімуму.

Забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (стаття 16 Директиви) [1], залишається однією з найбільш проблемних сфер у вітчизняному судочинстві. Незважаючи на наявність інституту цивільного позову в кримінальному провадженні, реальне стягнення компенсації часто є неможливим через відсутність майна у обвинуваченого або невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Імплементация європейських стандартів вимагає не лише процесуальних змін, але й створення дієвого державного компенсаційного механізму. Хоча Україна ратифікувала Європейську конвенцію про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів [3], відповідний спеціальний закон досі не функціонує повною мірою. У контексті кримінального процесуального права доцільно розширити повноваження слідчого судді щодо накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову потерпілого, встановивши презумпцію необхідності застосування цього

заходу у провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, що супроводжувалися завданням майнової чи моральної шкоди. Також правотворчі зусилля мають бути спрямовані на створення законодавчих гарантій взаємодії органів досудового розслідування зі службами підтримки потерпілих (статті 8, 9 Директиви), які надаватимуть комплексну (психологічну, медичну, соціальну) допомогу незалежно від формального подання заяви про вчинення злочину та ходу кримінального провадження.

Отже, імплементація Директиви 2012/29/ЄС у кримінальне процесуальне законодавство України є не просто техніко-юридичним процесом узгодження норм, а вимагає глибинної зміни філософії кримінального судочинства. Реформування правового статусу потерпілого під час досудового розслідування та судового розгляду має базуватися на принципах поваги до людської гідності, мінімізації ризиків вторинної віктимізації, гарантування невідворотного відшкодування шкоди та забезпечення широкого доступу до інформації і служб підтримки. Розробка та прийняття відповідних змін до КПК України, зокрема в частині деталізації процедури першого контакту, запровадження обов'язкового індивідуального оцінювання вразливості потерпілих та посилення гарантій безпеки під час проведення слідчих (розшукових) дій, стане вагомим кроком на шляху до побудови європейської моделі кримінальної юстиції, орієнтованої на людину та захист її основоположних прав.

Література:

1. Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів і про заміну Рамкового рішення Ради 2001/220/ІОВ. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2012. L 315/57. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983. Рада Європи. *Офіційний вісник України*. 2005. № 23. Ст. 1313.

МІГРАЦІЙНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Токарчук О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Регулювання міграційних процесів, захист прав громадян, які перебувають за кордоном, та рееміграція осіб, що отримали тимчасовий захист в інших країнах, формують зміст такої складової соціально-демографічної безпеки, як міграційна, що потребує системного нормативного забезпечення в нинішніх умовах функціонування України.

Міграція має подвійний вплив на демографічну безпеку. З одного боку, активна еміграція призводить до втрати людського капіталу та відтоку високоосвічених і талановитих фахівців, що зумовлює скорочення населення країни. З іншого боку, імміграція сприяє компенсації нестачі робочої сили та уповільнює демографічний спад у країнах, що приймають мігрантів. Разом з тим слід зазначити, що в умовах війни Україна стикається не просто з «нестачею робочої сили», а з «дефіцитом кадрів» через мобілізацію та виїзд частини населення. Варто розуміти, що залучення мігрантів з інших культурних середовищ – це окремий виклик для національної ідентичності.

Так, відповідно до статистики Eurostat, у 2022 р. країни ЄС видали майже 3,7 мільйона нових дозволів на проживання, не враховуючи громадян України. Для порівняння, у 2021 р. цей показник становив 2,9 мільйона, а у 2019 р. – 3 мільйони. Також було подано 875 000 нових заяв на отримання притулку, не враховуючи заяви від українських громадян. Це на 52% більше, ніж у 2021 р., та на 38 % більше, ніж у 2019 р. Очікується, що ці показники продовжуватимуть зростати [1].

Для Європейського Союзу проблема міграції є надзвичайно актуальною і суперечливою. ЄС посилює спільну політику щодо надання притулку та захисту зовнішніх кордонів. Водночас у межах Євросоюзу формується усвідомлення потреби в легальній трудовій міграції для підтримки економіки та демографічної рівноваги.

Основні напрями європейської політики у цій сфері зумовлені такими чинниками:

1. ЄС бореться з незаконною міграцією та укладає угоди з іншими країнами про реадмісію (передавання з території запитуючої договірної держави та приймання на територію запитуваної держави громадян договірних держав, громадян третіх країн або осіб без громадянства на підставах і в порядку, визначених міжнародними угодами), тобто повернення нелегальних мігрантів;

2. ЄС активно сприяє залученню кваліфікованих фахівців з країн, що не входять до ЄС, через механізм «Блакитної карти» (Директива 2009/50/ЄС спрощує працевлаштування та проживання для висококваліфікованих працівників) [2].

Старіння населення Європи створює тиск на пенсійні системи. Люди в ЄС переїжджають зі Сходу на Захід, щоб заповнити вакансії. Водночас ситуація змінюється: зокрема, у Швеції сільськогосподарські працівники вже не приїжджають у попередніх масштабах з Болгарії, оскільки заробітна плата там стала менш привабливою; натомість зростає наплив працівників з В'єтнаму та Таїланду [1].

Міграція виступає як соціальний феномен економічного, соціального, культурного та демографічного характеру, а також як важливий чинник процесів етногенезу. Міграційні процеси в конкретний історичний період визначаються особливостями змін, що відбуваються в житті одного або кількох суспільств, і слугують показниками розвитку політичних, безпекових та етнокультурних обставин [3, с. 440].

Існує два протилежні підходи до визначення місця людини й держави у сучасному світі в контексті міграції:

1. глобалістський – відповідно до якого особистість та її права перебувають вище, ніж інтереси національної держави. Людина має право на вільну самореалізацію в будь-якій країні, а її внесок є цінним незалежно від місця проживання. Прибічники цього підходу підтримують необмежену міграційну мобільність, що сприяє формуванню єдиної світової цивілізаційної ідентичності, пріоритетної щодо національних і регіональних ідентичностей;

2. антиглобалістський – цей підхід, навпаки, виходить із пріоритету національної держави. Його прибічники вважають, що процвітання держави є важливішим за індивідуальні права та свободи, виступають проти транснаціональних процесів у різних сферах життя (політика, економіка, культура) та обстоюють ідею обмеження міграційної мобільності [4, с. 76].

Нормативно-правове регулювання міграційної сфери в Україні ґрунтується на низці ключових документів. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII визначає загрози національній безпеці як явища, що унеможливають або ускладнюють реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей.

Ці положення конкретизуються у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, яка ґрунтується на принципах стримування, стійкості та взаємодії. Стратегія воєнної безпеки України (Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021) акцентує увагу на загрозах державній незалежності та визначає захист суверенітету і територіальної цілісності як найважливішу функцію держави.

Водночас, відповідно до п. 63 Стратегії національної безпеки України, для захисту держави передбачено розвиток сектору безпеки і оборони, зокрема шляхом автоматизації процесів надання адміністративних послуг іноземцям та особам без громадянства, а також посилення міграційного контролю як на державному кордоні, так і всередині держави.

Таким чином, міграційна складова соціально-демографічної безпеки України в умовах сучасних викликів набуває особливого значення. Її ефективне забезпечення потребує удосконалення нормативно-правової бази, розвитку механізмів державного управління міграційними процесами та створення умов для повернення і повноцінної реалізації людського потенціалу в Україні. Очевидними є проблеми правового регулювання унормування міграційних процесів, що могло би стабілізувати кількісний і якісний показник людського капіталу. Прийнята Стратегія державної міграційної політики на період до 2025 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. Вона має на меті наблизити законодавство у цій сфері до міжнародних стандартів ЄС та забезпечити реалізацію положень Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII в частині врегулювання питання щодо реінтеграції громадян України; на законодавчому рівні визначити статус осіб, які тривалий час перебувають на території України з порушенням законодавства; здійснити поступову систематизацію національного імміграційного законодавства в рамках формування Міграційного кодексу України, яким будуть врегульовуватися всі питання міграції.

Література:

1. Migration to the EU: facts, not perceptions. United Nations Western Europe. URL: <https://unric.org/en/migration-to-the-eu-facts-not-perceptions/> (дата звернення: 14.04 2026 р.).

2. Directive – 2009/50 – EN – EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/dir/2009/50/oj/eng> (дата звернення: 14.04.2026).

3. Татомир Ю. І. Поняття міграційної безпеки у законодавстві та доктрині адміністративного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 439–444.

4. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 256 с.

НОВЕЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Устименко В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України,
директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Джабраїлов Р. А.

*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Розвиток міжнародної торгівлі засвідчує як одночасне поглиблення економічних зв'язків, конвергенцію ринків та пошук країнами світу спільних шляхів запобігання проявам протекціонізму, так і поширення недобросовісних практик з боку окремих держав та суб'єктів господарювання, що перебувають під їх юрисдикцією, спрямованих на створення вразливостей у економічних системах країн-партнерів, що набувають різних форм та масштабів.

Досить частими стають ситуації, коли ланцюги постачання певних товарів чи їх компонентів внаслідок монополізації їх виробництва стають знаряддям економічного тиску на відповідних торговельних партнерів, тим самим перетворюючи рівноправні економічні відносини на узалеженні зв'язки, де переговорна сила сторін вочевидь є асиметричною. Особливо, це простежується у поставках критично важливих технологій (*critical technology*), насамперед, тих, що забезпечують сталий зелений та цифровий переходи, новітніх матеріалів (*advanced materials*), критичної сировини (*critical raw materials*) тощо.

Означені та інші фактори ризику періодично оцінюються Європейською Комісією та стають предметом сценарного прогнозування, що дозволяє у повній мірі використати можливості механізму управління ризиками. Моделювання розвитку економічних відносин за різних варіантів комбінування чинників, у тому числі правових, дозволяє віднайти дієві методи та засоби досягнення мети політики Європейського Союзу (далі – ЄС), яка полягає у створенні безпечного середовища для розвитку промисловості та бізнесу.

У результаті створюються передумови для забезпечення економічної стійкості, спираючись на ідейно-ціннісні орієнтири та засадничі елементи концепції «відкритої стратегічної автономії» (часом вживається синонімічна словосполучка «стратегічна автономія») та «технологічного суверенітету», які увійшли у чинну методологію формування механізму проактивного реагування ЄС на зовнішні та внутрішні загрози.

Для України є вкрай важливим врахування досвіду ЄС щодо розбудови сучасної системи правових засобів та розширення функцій вже наявних інструментів реалізації економічної політики, у тому числі за напрямом економічної безпеки.

Щорічний звіт про єдиний ринок і конкурентоспроможність за 2026 рік, підготовлений Європейською Комісією, засвідчив сучасний світовий тренд у розширенні можливостей існуючих правових засобів з метою підвищення надійності ланцюгів постачання. Зокрема, у розділі 4 «Підвищення безпеки та зменшення залежностей», висновується, що основні торговельні партнери дедалі частіше впроваджують заходи для підвищення стійкості своїх ланцюгів постачання, відповідний огляд яких наведено у додатку 3 до цього Звіту. Насамперед, Європейська Комісія стверджує, що результати аналітичного огляду переконують у поглибленні тенденцій до більш активного використання промислової та торговельної політики для посилення стійкості ланцюгів постачання із використанням переваг та можливостей публічних закупівель та механізму обумовленості інтегрованого у прямі іноземні інвестиції з акцентом на ключові стратегічні сектори та преференційний доступ для національних суб'єктів [1, с. 13].

З огляду на вказане, обґрунтованими виглядають законодавчі пропозиції Європейської Комісії щодо інтеграції у законодавство у сфері публічних закупівель вимог щодо походження з ЄС та низьковуглецевого вмісту у таких галузях економіки, як-то енергоємні галузі промисловості, виробництво технологій з нульовим рівнем викидів та автомобільна промисловість, а також впровадження механізму обумовленості прямих іноземних інвестицій у вигляді критерію доданої вартості таких інвестицій, що знайшли вияв у проекті Регламенту Європейського Парламенту та Ради про встановлення системи заходів щодо прискорення розвитку промислових потужностей та декарбонізації у стратегічних секторах, а також про внесення змін до

Регламентів (ЄС) 2018/1724, (ЄС) 2024/1735 та (ЄС) 2024/3110 (скорочена назва – Industrial Accelerator Act, яка надалі вживатиметься у тексті цієї статті) [2]. Не менш важливо відзначити і те, що застосування критеріїв, пов'язаних із походженням з ЄС та низьковуглецевого вмісту у означених галузях економіки є обов'язковим у разі використання і інших засобів правового впливу, які передбачають фінансові інтервенції за рахунок бюджетних коштів, наприклад, таких як державна допомога. До речі, такий підхід, пропонується у Industrial Accelerator Act, вже отримав закріплення у Регламенті (ЄС) 2024/1735 щодо інтеграції критеріїв сталості та стійкості до різних форм державного втручання, включаючи публічні закупівлі, державну допомогу, аукціони з розгортання відновлюваних джерел енергії.

Вбачається, що новації, пропонує Industrial Accelerator Act, значно модернізують існуючу модель правового забезпечення промислового розвитку, оскільки впроваджуються проактивні методи запобігання ризикам із паралельним переходом від добровільних екологічних та кліматичних стандартів до обов'язкових показників, які сукупно стають вимірюваними індикаторами досягнення цілей економічної політики ЄС.

У зв'язку з цим слід визнати виправданим та раціональним врахування перспективних форм та методів формування політики ЄС у сфері економічної безпеки та її практичної реалізації у процесі вдосконалення національного законодавства як невід'ємного етапу адаптації до права ЄС.

Література:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The 2026 Annual Single Market and Competitiveness Report. COM(2026) 46 final. 30.01.2026. *Eur-lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2026:46:FIN> (дата звернення: 23.04.2026).
2. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework of measures for the acceleration of industrial capacity and decarbonisation in strategic sectors and amending Regulations (EU) 2018/1724, (EU) 2024/1735 and (EU) 2024/3110. 04.03.2026. COM(2026) 100 final. *European Commission website*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/document/download/9bc8eb85-4d43-4025-be7b-c86b9f3648ec_en?filename=Proposal%20establishing%20measures%20for%20industrial%20capacity%20and%20decarbonisation%20in%20strategic%20sectors%20.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Федотова Г. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри психології та суспільно-гуманітарних наук
Міжнародного європейського університету
м. Київ, Україна*

Європейська інтеграція – це не лише копіювання директив, а й зміна філософії самого Кримінального кодексу України (КК): від «державоцентризму» (захисту державних інтересів) до «людиноцентризму» (захисту прав людини). Важливим орієнтиром для правотворця є Rule of Law Checklist Венеційської комісії, згідно з яким кримінальний закон повинен відповідати критерію юридичної визначеності (legal certainty). Це означає, що реформування КК має бути спрямоване на усунення колізій та занадто широкої судової дискреції, що відповідає вимогам статті 2 Договору про ЄС [1]. Євроінтеграція вимагає створення передбачуваного та системного законодавства.

Важливим складником верховенства права є принцип юридичної визначеності. У контексті євроінтеграції це вимагає від українського законодавця відмови від практики «фрагментарних» змін до КК України. За останні роки до Кодексу було внесено сотні правок, що створює ситуацію «законодавчого хаосу». Європейський стандарт вимагає, щоб кримінальний закон був стабільним.

Проблема полягає в тому, що Кримінальний кодекс досі містить оціночні поняття, які допускають занадто широке тлумачення. Такі терміни як «тяжкі наслідки», «істотна шкода» або «публічні заклики» у деяких статтях КК мають бути максимально конкретизовані. Законодавство вимагає дотримання принципу верховенства права, тому норма кримінального права має бути передбачуваною, а покарання – пропорційним. Кримінально-правова норма потребує такої чіткості, аби людина могла усвідомлювати наслідки своєї поведінки.

Перш за все, має бути дотримано принципу пропорційності: держава наділена правом карати, але санкція не повинна бути надмірною. У статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказано: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2]. Європейська правова традиція базується на принципі, що кримінальне покарання – це *ultima ratio*, тобто крайній засіб впливу, який держава застосовує лише тоді, коли адміністративні чи цивільні заходи є неефективними.

В Україні ж спостерігається тенденція до «гіперкриміналізації» – введення кримінальної відповідальності за діяння, які не несуть високої суспільної небезпеки. Євроінтеграційний вектор вимагає декриміналізації низки економічних та службових проступків, переводячи їх у площину адміністративної відповідальності. Це дозволить розвантажити кримінально-виконавчу систему та зосередити ресурси правоохоронців на боротьбі з транснаціональною злочинністю, кіберзлочинністю та корупцією, що є пріоритетами ЄС.

Визначальним чинником цього процесу має залишатися принцип верховенства права, який вимагає докорінного переосмислення мети покарання та меж державного втручання. Яскравим підтвердженням такої трансформації є імплементація правових позицій ЄСПЛ, викладених у справі «Петухов проти України (№ 2)» (2019 рік) щодо довічного ув'язнення [3]. Це рішення вказало, що відсутність реальної перспективи звільнення («права на надію») порушує права людини, отже, є прямим вектором для реформи системи покарань.

Справа «Петухов проти України (№ 2)» стала справжнім «юридичним землетрусом» для української кримінально-виконавчої системи. Вона не просто вказала на недолік, а визнала наявність системної проблеми, що суперечить європейським цінностям. Згідно з позицією ЄСПЛ, позбавлення волі без можливості перегляду вироку прирівнюється до нелюдського поводження. Людина повинна мати «світло в кінці тунелю» – юридично визначений шанс довести своє виправлення і вийти на волю.

У 2022 році, виконуючи рішення ЄСПЛ, Україна ухвалила Закон № 2690-IX [4], який дозволяє довічникам просити про заміну довічного ув'язнення на строкове (від 15 до 20 років) після відбуття 15 років покарання. Це демонструє відхід від суто репресивної моделі правосуддя.

Реформування кримінального права також неможливе без врахування принципу «рівності зброї» (equality of arms), який суттєво вплине на процесуальне право. Кримінальне (матеріальне) право визначає, що є злочином і яке покарання наступає. Проте без процесуального права ці норми не діють. Без належної процедури «рівності зброї» будь-яке рішення українського суду може бути заблоковане в ЄС, оскільки європейські країни відмовлять у видачі злочинців (за ордером ЕАВ) через ризик порушення права на справедливий суд. У справах щодо європейського ордера на арешт українське право має гарантувати доступ до матеріалів справи, недопустимість незаконних доказів та право на захист. Вектор реформування має враховувати і вимоги Директив ЄС щодо боротьби з тероризмом, відмивання коштів та екологічними злочинами [5; 6; 7].

Отже, гармонізація українського кримінального права із європейськими стандартами – це шлях до побудови системи, де каральна функція держави обмежена правами людини, а кримінальний закон є передбачуваним, справедливим та гуманним

Література:

1. Договір про Європейський Союз (консолідована версія): міжнародний документ від 07.02.1992 р. *Офіційний вісник ЄС*. 2012. С. 326. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 22.04.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 р. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 22.04.2026).

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» від 15 червня 2019 р., заява № 41216/13. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 22.04.2026).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2690-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 2. Ст. 5.

5. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. *Official Journal of the European Union*. 2024. L. 1203.

6. Directive (EU) 2024/1640 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by the Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. *Official Journal of the European Union*. 2024. L 1640.

7. Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA. *Official Journal of the European Union*. 2017. L. 88.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УСТАНОВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Щербина В. С.

*доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,*

Заслужений юрист України,

*професор кафедри економічного права
та економічного судочинства*

Навчально-наукового інституту права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Однією з організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права ч. 1 ст. 83 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) поряд з товариствами називає установи. При цьому з редакції ч. 1 ст. 83 важко зрозуміти, чи йдеться про форму установи в множині, чи в однині. Цей недолік усунуто розробниками проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [2] (далі – проект ЦК України), ч. 1 ст. 93 якого викладена в зміненій редакції: «Юридичну особу приватного права створюють у формі товариства або установи».

Норми чинного ЦК України досить поверхнево регулюють порядок створення та діяльності установ, як юридичних осіб приватного права, встановлюючи в ч. 3 ст. 83, що установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом. Установа, як юридична особа приватного права, створюється, як встановлено ч. 3 ст. 87 ЦК України, на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також і в заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками).

Невизначеність форми (виду) установчого акта в чинному ЦК України викликала включення примірного переліку установчих актів до ч. 4 ст. 97 проекту ЦК України, до яких віднесені договір, меморандум, протокол, заповіт, розпорядчий акт тощо. У зв'язку з цим у проекті ЦК України доцільно більш чітко визначити, чи є заповіт самостійним видом установчого акта відповідно до ч. 4 ст. 97, чи установчий акт включається до заповіту, як це встановлено ч. 3 ст. 88 ЦК України і передбачено ч. 3 ст. 98 проекту ЦК України.

Зазначимо, що загалом чинне законодавство недостатньо чітко проводить розмежування між установами як юридичними особами приватного права і установами як юридичними особами публічного права.

Очевидно, що удаваний універсалізм установи як організаційно-правової форми зазначених юридичних осіб не дає змоги побачити різницю між ними, а тому в обох випадках ця організаційно-правова форма потребує удосконалення, а, можливо, і поділу на кілька форм.

Наприклад, що може бути спільного, крім існуючої організаційно-правової форми, у Державної установи «Дослідне сільськогосподарське виробництво Інституту фізіології рослин і генетики Національної академії наук України, основним видом діяльності якої є вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур [3], Державною установою «Місцеві дороги Херсонщини» з основним видом діяльності «Будівництво доріг і автострад» [4] і Державною установою «Київський слідчий ізолятор», яка здійснює діяльність у сфері юстиції та правосуддя [5], і чи дає відповідь їхня організаційно-правова форма на питання щодо особливостей правового статусу цих суб'єктів?

Аналіз положень чинного законодавства дає підстави стверджувати про істотну різницю між установами-юридичними особами публічного права і установами-юридичними особами приватного права, у тому числі щодо порядку їх створення.

Попри те, що ч. 2 ст. 81 ЦК України чітко визначає перелік осіб та органів, чиїми розпорядчими актами створюється юридична особа публічного права – це Президент України, орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування, на практиці цей припис не завжди виконується.

Наприклад, Державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», створена відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 року № 199-р «Про утворення державної установи «Офіс з просування експорту України» [6], при тому, що Кабінет Міністрів лише тепер пропонується додати до наведеного вище переліку засновників установи ч. 2 ст. 188 проекту ЦК України. Згодом під новою назвою ця установа була передана до сфери управління Господарсько-фінансового департаменту Секретаріату Кабінету Міністрів України, і наразі діє на підставі Положення про Державну устанovu «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», затвердженого директором Господарсько-фінансового департаменту Секретаріату Кабінету Міністрів України [7].

Державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» згідно з п. 3 Положення про неї є юридичною особою публічного права, до складу наглядової ради якої входять шість осіб (по два представники від Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки,

довкілля та сільського господарства та Міністерства цифрової трансформації України).

Частиною 3 ст. 13 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [8] встановлено заборону закріплення (передачі) майна за юридичними особами на праві господарського відання або на праві оперативного управління (закон не робить винятків для окремих видів чи організаційно-правових форм юридичних осіб. – В.Щ.), проте п. 43 Положення всупереч цій забороні встановлює, що майно установи є державною власністю і закріплюється за нею на праві оперативного управління.

Іншим прикладом установи за участю держави може слугувати Національна установа розвитку (далі – НУР), створена відповідно до Закону України «Про Національну установу розвитку» [9] (далі – Закон про НУР). До речі, ні чинний ЦК України, ні проект ЦК України не передбачають створення юридичної особи законом, що є прогалиною в законодавстві.

НУР є юридичною особою приватного права, єдиним учасником якої на початковому етапі її існування є Кабінет Міністрів України.

Законом про НУР та її Статутом [9] встановлено, що учасниками Національної установи розвитку, крім держави, можуть бути міжнародні та іноземні організації, у тому числі організації міжнародного співробітництва або розвитку (включаючи банки та установи розвитку), інші юридичні особи, крім іноземних організацій держав, що здійснюють збройну агресію проти України. При цьому мінімальний розмір частки держави в статутному капіталі установи не може становити менше 51 відсотка.

Таким чином, можна стверджувати, що корпоративний характер НУР, структура її органів управління (загальні збори, наглядова рада з незалежними членами та представниками держави, правління), належність майна на праві власності, наявність в кожного учасника Національної установи розвитку кількості голосів, пропорційної до розміру його частки у статутному капіталі Національної установи розвитку тощо, передбачені Законом про НУР та її Статутом, більшою мірою роблять її подібною до товариства, ніж до установи, хоч Національній установі розвитку забороняється розподіляти отримані доходи (прибутки) або їх частини серед учасників, працівників Національної установи розвитку (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління Національної установи розвитку та інших пов'язаних із ними осіб, що є однією з визначальних ознак установи, як організаційно-правової форми юридичних осіб приватного права, передбаченою ЦК України.

Очевидно цим пояснюється те, що згідно з ч. 2 ст. 1 Закону про НУР Національна установа розвитку визначена як фінансова установа з особливим статусом.

Особливий статус НУР, на наш погляд, знаходить свій вияв і в тому, що згідно з п. 8 Розділу VII Статуту в разі виходу учасника з Установи вартість частки такого учасника йому не виплачується, а зараховується до доходу Установи. З цим положенням Статуту, відсутнім у Законі про НУР, важко погодитися, оскільки згідно з ч. 4 ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. На користь визнання наведеного положення п. 8 Розділу VII Статуту протиправним свідчить норма ст. 92 Конституції України, згідно з якою правовий режим власності визначається виключно законами України (п. 7 ч. 1 ст. 92).

Спільною ознакою обох установ – Державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» і Національної установи розвитку є те, що всупереч визначенню установи як організації, засновники якої не беруть участі в управлінні нею (абз. 1 ч. 3 ст. 83 ЦК України, абз. 1 ч. 3 ст. 93 проекту ЦК України), і Положення про Державну установу «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», і Статут Національної установи розвитку передбачають участь представників засновників в управлінні цими установами (виконання Господарсько-фінансовим департаментом функцій управління з Державною установою «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» і участь представників держави в Наглядній раді НУР).

З урахуванням цього обидва документи (Положення і Статут) доцільно привести в відповідність до вимог ЦК України.

Видається, що проблемою, яка потребує законодавчого вирішення є питання щодо того, яким чином (в якому законі) має бути визначено правовий статус установи-юридичної особи публічного права: чи це має бути окремий закон про зазначені установи, чи для цього достатньо норм ЦК України, як кодексу приватного права.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Реєстраційний № 14394 від 22.01.2026 р. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18](https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18) (дата звернення: 11.04.2026).

3. Державна установа «Дослідне сільськогосподарське виробництво Інституту фізіології рослин і генетики Національної академії наук України». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/03534334/ (дата звернення: 11.04.2026).

4. Державна установа «Місцеві дороги Херсонщини». URL: <https://youcontrol.com.ua/search/?q=державна+установа+> (дата звернення: 11.04.2026).

5. Державна установа «Київський слідчий ізолятор». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/08563694/ (дата звернення: 11.04.2026).

6. Про утворення державної установи «Офіс з просування експорту»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 р. № 199-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2018-p#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

7. Про затвердження Положення про Державну установу «Офіс з розвитку підприємництва та експорту»: Наказ директор Господарсько-фінансового департаменту Секретаріату Кабінету Міністрів України від 19.02.2026 р. № 38. URL: <https://epo.org.ua/downloads/docs/polozhennya.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

8. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

9. Про Національну установу розвитку: Закон України від 08.10.2025 р. № 4622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4622-20#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ЗАСІБ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Борисенко А. О.

доктор філософії у сфері права,

*доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

У сучасних умовах розвитку публічного управління категорія публічних послуг посідає центральне місце у системі адміністративно-правового забезпечення життєдіяльності населених пунктів. Саме через механізм надання публічних послуг відбувається практична реалізація функцій держави та місцевого самоврядування, забезпечується повсякденне задоволення базових потреб населення, створюються умови для сталого функціонування територіальних громад, а також формується реальний зміст взаємодії людини і публічної влади. Якщо традиційно адміністративне право пов'язувалося переважно з організацією владного впливу, контролем, наглядом і примусовими механізмами, то сучасна адміністративно-правова доктрина дедалі

більше акцентує увагу на сервісній природі публічної адміністрації. У такому контексті публічні послуги постають не периферійним, а системоутворюючим елементом адміністративно-правового регулювання [1].

Питання публічних послуг набуває особливої ваги саме на рівні населених пунктів, оскільки тут найвиразніше виявляється зв'язок між правовими приписами, організаційною діяльністю органів публічної влади та конкретними соціальними потребами людини. Життєдіяльність населеного пункту являє собою складний багаторівневий процес, що охоплює функціонування житлово-комунальної, транспортної, соціальної, освітньої, медичної, реєстраційної, дозвільної, інформаційної та інших сфер. Відповідно, адміністративно-правове забезпечення життєдіяльності населених пунктів не може зводитися лише до встановлення повноважень органів влади чи порядку прийняття управлінських рішень. Його сутність розкривається через створення такого правового та організаційного середовища, в якому особа може реально отримати якісні, доступні, своєчасні й правомірні публічні послуги.

Публічні послуги у найбільш загальному розумінні, як обґрунтовує Є. О. Легеза, слід розглядати як результат реалізації публічно-владних повноважень уповноваженими суб'єктами, спрямований на задоволення потреб фізичних та юридичних осіб у межах установлених законом процедур [2]. Їх природа є комплексною: з одного боку, вони пов'язані з публічним інтересом, оскільки організуються і надаються в межах виконання завдань держави та місцевого самоврядування; з іншого боку, вони орієнтовані на індивідуалізований результат для конкретної особи чи спільноти. Саме ця подвійність робить категорію публічних послуг ключовою для сучасного адміністративного права, яке поєднує публічний характер владної діяльності з необхідністю її спрямування на людину, її права та законні інтереси.

Поняття життєдіяльності населених пунктів також потребує теоретичного уточнення. Його не слід зводити лише до фізичного існування інфраструктури чи підтримання мінімальних умов проживання. Життєдіяльність населеного пункту охоплює весь комплекс суспільних відносин, завдяки яким забезпечується належне функціонування територіальної спільноти: від реєстрації місця проживання та доступу до адміністративних сервісів до забезпечення благоустрою, санітарного порядку, місцевої мобільності, отримання освітніх, культурних та соціальних послуг. Тобто йдеться про постійне відтворення умов, необхідних для повноцінного життя людини в межах певної території. Саме тому публічні послуги слід розглядати не як окремих сегмент публічного управління, а як один із головних

інструментів адміністративно-правового забезпечення життєдіяльності населених пунктів.

Адміністративно-правовий вимір публічних послуг полягає насамперед у тому, що їх надання завжди відбувається у певній правовій формі, в межах визначеної компетенції та з дотриманням установлених процедур. Публічна послуга не є довільною діяльністю органу чи посадової особи. Вона здійснюється на підставі адміністративно-правових норм, які визначають суб'єкта надання послуги, підстави звернення за нею, перелік необхідних документів, строки розгляду, порядок ухвалення рішення, можливість оскарження та відповідальність за порушення прав заявника. Саме через адміністративно-правову регламентацію послуга набуває юридичної визначеності, стає передбачуваною для особи і підконтрольною для суспільства.

У цьому аспекті публічні послуги можуть бути розглянуті як одна з форм зовнішнього прояву діяльності публічної адміністрації. Якщо внутрішньоорганізаційні акти, координація, планування чи контроль забезпечують функціонування апарату публічного управління, то публічні послуги становлять ту сферу, де результат діяльності влади безпосередньо сприймається населенням. Саме тому якість публічних послуг є не лише індикатором ефективності адміністративної системи, а й показником рівня правової державності, демократичності управління та реального змісту принципу верховенства права на місцевому рівні [3].

Особливе значення публічних послуг для життєдіяльності населених пунктів зумовлене також тим, що саме вони формують повсякденний адміністративно-правовий простір існування особи. Для більшості людей взаємодія з публічною владою відбувається не через участь у формуванні державної політики чи через судовий захист, а саме через отримання різних послуг: реєстрацію актів цивільного стану, оформлення паспортних документів, реєстрацію місця проживання, дозвільні процедури у сфері будівництва, доступ до освітніх, комунальних, соціальних та інших сервісів. У цьому сенсі публічні послуги виступають найбільш наближеною до людини формою реалізації адміністративного права.

Література:

1. Легеза Ю., Тильчик В. Забезпечення електронного доступу до розгляду та вирішення спорів, пов'язаних із наданням публічних послуг у сфері соціального захисту, в порядку адміністративного судочинства України. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Том 2. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.69>.

2. Легеза Є. Основні теоретичні положення концепції публічних послуг в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 81–85

3. Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80>.

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ СУДОВОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВИ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Кравчук Д. В.

*PhD, асистент кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала низку складних і дискусійних питань сучасного міжнародного права, серед яких особливе місце посідає питання судового імунітету держави у справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України. У класичному розумінні цей інститут передбачає заборону притягнення іноземної держави до суду іншої держави без її згоди, що тривалий час розглядалося як безумовна гарантія стабільності міждержавних відносин [1].

Таким чином, згідно ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право», пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі в справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову та звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України [2].

Відповідно до положень ст. 5 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 02.12.2004 р., держава користується імунітетом, щодо себе та своєї власності, від юрисдикції судів іншої держави з урахуванням положень цієї Конвенції.

Окрім того, згідно ст. 7 зазначеної вище Конвенції, держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді у суді іншої держави по відношенню до будь-якого питання або справи, якщо вона явно висловила згоду на здійснення цим судом юрисдикції щодо такого питання або справи у силу: а) міжнародної угоди; б) письмового договору; або с) заяви у суді або письмового повідомлення у рамках конкретного розгляду.

Водночас сучасні виклики, пов'язані з масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, зумовлюють переосмислення меж імунітету держави. Судова практика України в умовах триваючої агресії російської федерації демонструє тенденцію до обмеження імунітету держави-агресора з огляду на необхідність забезпечення ефективного судового захисту прав потерпілих осіб.

Таким чином, відповідно до правового висновку, викладеного у постанові КЦС ВС від 14.04.2022 р. у справі №308/9708/19 щодо судового імунітету рф у справах про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором, Верховний Суд дійшов висновку, що рф, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилалися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі – громадянину України. Верховний Суд виходив із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки, віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом.

Як наслідок, починаючи з 2014 року, немає необхідності в направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням рф збройної агресії проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А з 24 лютого 2022 р. таке надсилання неможливе ще й з огляду на розірвання дипломатичних відносин України з рф [3].

Зокрема, листом №72/11-612/1-81401 від 13.10.2022 р. «Щодо припинення дії міжнародного договору» Міністерство закордонних справ України повідомило про розірвання дипломатичних відносин, що були встановлені Протоколом про встановлення дипломатичних відносин між Україною та російською федерацією від 14.02.1992 р. з 24.02.2022 р. [4].

А також згідно з листом Міністерства юстиції України «Щодо забезпечення виконання міжнародних договорів України у період воєнного стану» №25814/12.1.1/32-22 від 21.03.2022 р., з урахуванням норм звичаєвого права щодо припинення застосування міжнародних договорів державами у період військового конфлікту між ними, рекомендується не здійснювати будь-яке листування, що стосується співробітництва з установами російської федерації на підставі міжнародних договорів України з питань міжнародно-правових відносин та правового співробітництва у цивільних справах та у галузі міжнародного приватного права.

Окрім того, у постановвах від 18.05.2022 р. у справах № 428/11673/19 та №760/17232/20-ц КЦС ВС розширив правові висновки, згідно яких підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5; 6].

Також судовий імунітет російської федерації не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004). Підтримання імунітету російської федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом.

Таким чином, судовий імунітет російської федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення російською федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням російською федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що звертаючись із позовом до російської федерації позивач не потребує згоди компетентних органів держави російської федерації на розгляд справи у судах України або наявності міжнародної угоди між Україною та російською федерацією з цього питання.

Окрім того, слід констатувати, що в умовах збройної агресії російської федерації проти України класичне розуміння судового імунітету держави зазнає суттєвої трансформації. Сформована практика українських судів, зокрема правові висновки Верховного Суду, свідчать про відхід від абсолютного імунітету держави на користь його обмеженого застосування у справах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої актами агресії.

Такий підхід ґрунтується на пріоритеті забезпечення ефективного судового захисту прав людини, принципах справедливості та відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння.

Невизнання за державою-агресором права посилалися на судовий імунітет у відповідній категорії справ є логічним наслідком грубого порушення нею суверенітету іншої держави та норм *jus cogens*.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 02.12.2004 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU04277>
2. Закон України «Про міжнародне приватне право» (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text_

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду №308/9708/19 від 14.04.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>

4. Лист МЗС України від 13.10.2022 р. № 72/11-612/1-81401. Щодо припинення дії міжнародного договору. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8140321-22#Text>

5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду № 428/11673/19 від 18.05.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>

6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду №760/17232/20-ц від 18.05.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ДО ACQUIS ЄС

Красіліч Н. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Адаптація природоохоронного законодавства України до законодавства ЄС, як один із ключових напрямів євроінтеграції, закріплений в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [1], являє собою складний і тривалий процес, який супроводжується низкою системних проблем. Національне законодавство часто має іншу структуру, принципи та термінологію, ніж право ЄС (*acquis communautaire*). Це ускладнює гармонізацію та потребує глибокого реформування, а не просто перекладу норм.

Однією з проблем адаптації є фрагментарний характер законодавства України з охорони біорізноманіття. Норми, що регулюють відповідні відносини, містяться у значній кількості актів різної юридичної сили. Насамперед правове регулювання охорони біорізноманіття здійснюється через низку законів: про природно-заповідний фонд, про тваринний світ, про рослинний світ, про екологічну мережу України та інші., що зумовлює їхню несистемність і в окремих випадках колізійність. В більшості випадків кожен з цих актів регулює окремий компонент біорізноманіття і не формує єдиної інтегрованої системи охорони і як наслідок це зумовлює відсутність комплексного підходу,

який є базовим у праві ЄС (ecosystem-based approach). Відсутність кодифікованого акту з охорони довкілля ускладнює процес узгодження природоохоронного законодавства з вимогами *acquis* ЄС, зокрема із положеннями Директиви 2009/147/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 30 листопада 2009 р. про охорону диких птахів (Birds Directive) [2] та Директиві 92/43/ЄЕС Ради від 21 травня 1992 р. про збереження природних оселищ та дикої фауни і флори (Habitats Directive) [3], оскільки Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає конкретні зобов'язання щодо імплементації актів *acquis* у сфері біорізноманіття, включаючи ці директиви ЄС щодо охорони природних оселищ і диких видів флори та фауни.

Зазначені акти формують основу функціонування екологічної мережі Natura 2000, яка є інструментом збереження біорізноманіття на території ЄС. Важливою особливістю цієї системи є інтеграція охоронних заходів із соціально-економічним розвитком територій [4]. В українському контексті аналогом Natura 2000 виступає Смарагдова мережа, що створюється відповідно до положень Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі [5]. На жаль, до сьогоднішнього дня не прийнятий закон про Смарагдову мережу України, але в Плані законопроектної роботи Верховної Ради України на 2026 рік передбачений розгляд проекту Закону про території Смарагдової мережі у III кварталі 2026 р. [6]. Слід зазначити, що раніше цей законопроект вже повертали на доопрацювання і процес фактично «завис» на рівні комітетів, та навіть через кілька років після його реєстрації у ВР закон не був прийнятий, попри його євро інтеграційне значення.

Основними напрямками адаптації законодавства України у сфері охорони біорізноманіття до *acquis* ЄС є: імплементація Birds Directive та Habitats Directive; підготовка до переходу від Смарагдової мережі до Natura 2000, врахування Регламенту ЄС 2024/1991 про відновлення природи. Крім того, екосистемний підхід щодо охорони біорізноманіття закріплений також в Рамковій водній директиві та Стратегії ЄС з біорізноманіття до 2030 року, суть якої полягає: в управлінні не окремими видами, а екосистемами (оселищами, біотопами, ландшафтами); врахуванні взаємозв'язків між компонентами природи; інтеграції моніторингу, оцінки і політики.

Останні зміни у законодавстві України у сфері охорони біорізноманіття пов'язані з двома ключовими процесами: прямим оновленням природоохоронного законодавства та адаптація до права ЄС (*acquis* ЄС). Так, Законом «Про внесення змін до Закону «Про природно-заповідний фонд України» [6] класифікацію територій та об'єктів ПЗФ (введені категорії «мікологічні заказники», «мікологічні пам'ятки природи»), юридично закріплені гриби як окремий об'єкт охорони,

уточнено режими охорони і використання природоохоронних територій, передбачені передумови для розширення площі заповідних територій). Хоча ці зміни і не є прямою імплементацією Habitats Directive, але відображають її ключові принципи та готують правову базу до переходу до екосистемного підходу ЄС та інтеграції в Natura 2000, тобто переходу від моделі «охорони окремих видів» до «охорони всієї екосистеми».

Певні позитивні зміни щодо охорони біорізноманіття відбулися і в лісовому законодавстві. Зокрема процедура створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах (далі – охоронні зони), їх розмір (площу) та конфігурацію (форму), а також режим ведення лісового господарства в межах таких охоронних зон передбачені Порядком створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2023р. № 499 [8]. Крім того, у 2025 р. підготовлений проєкт змін до даного Порядку щодо зміни правил лісовпорядкування, які стосуються рубок, електронного обліку деревини, нові правила обліку мисливських тварин і їх видобування. Отже, суть запропонованих змін полягає у запровадженні екосистемного підходу до управління лісами, виділення охоронних зон для рідкісних видів і оселищ, цифровізації контролю використання ресурсів, удосконаленні моніторингу стану біорізноманіття [9].

Важливі аспекти охорони біорізноманіття містить також прийнятий у жовтні 2024 р. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики». Оскільки зміна клімату є ключовою причиною втрати біорізноманіття, цей закон прямо впливає на природоохоронну політику. Важливими аспектами охорони біорізноманіття є: встановлення цілі кліматичної нейтральності до 2050 р., визначення адаптації до змін клімату як обов'язкового напрямку державної політики, а також передбачення розробки стратегії адаптації.

Прикладом адаптації екосистемного підходу, значною мірою з підходами ЄС, може слугувати Порядок здійснення моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття [10], хоча це не і не пряма імплементація однієї конкретної директиви, а радше комплексне наближення до європейської моделі. В даному нормативному акті закріплена ключова риса екосистемного підходу – об'єктами моніторингу є не тільки види флори і фауни, а й екосистеми (природні середовища існування, оселища, біотопи, угіддя), а також елементи ландшафту. В цілому Порядок можна вважати прикладом впровадження екосистемного підходу в національне законодавство, оскільки він охоплює екосистеми (оселища, ландшафти), працює на різних рівнях (національному, регіональному, локальному), інтегрує дані і політику, орієнтований на збереження і відновлення, а також водночас є

гармонізованим із підходами ЄС, хоча не є прямою транспозицією однієї директиви.

Прикладом фрагментарної (інструментальної) адаптації до *acquis* ЄС Інструкція про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, оскільки вона орієнтована лише на природно-заповідний фонд і не охоплює ширші екологічні зв'язки. Крім того, у праві ЄС кадастрові дані прямо використовуються в оцінці впливу на довкілля та стратегічній екологічній оцінці, тоді як в Інструкція не встановлює такого зв'язку і не є частиною процедурного механізму. Тому цей нормативний акт доцільно віднести до актів допоміжної (інструментальної) документації або до актів «інституційно-інформаційного наближення», тому Інструкція є елементом інфраструктурної адаптації, але не нормативної транспозиції *acquis* ЄС [11].

Таким чином, Україна вже імплементувала окремі елементи *acquis*, зокрема: зокрема розвиток природно-заповідного фонду, впровадження оцінки впливу, створення передумов для екологічних мереж. Разом з тим, адаптація законодавства України у сфері охорони біорізноманіття до *acquis* ЄС перебуває ще на етапі структурного становлення, характеризується фрагментарністю, процедурною неповнотою та інституційною слабкістю, і потребує переходу від формального запозичення норм до системної, функціонально орієнтованої імплементации європейської моделі екологічних мереж та управління біорізноманіттям. Попри імплементацию окремих елементів, орієнтованих на вимоги *Habitats Directive* та *Birds Directive*, українська модель зберігає концептуальну прив'язаність до ізольованої територіальної охорони, тоді як підхід ЄС базується на функціонуванні екологічних мереж, зокрема *Natura 2000*. Ключовим викликом адаптації є не подальше розширення нормативної бази, а забезпечення її внутрішньої узгодженості, процедурної дієвості та інституційної спроможності, що дозволить трансформувати формальну євроінтеграцію у реальний механізм збереження біорізноманіття. Лише за цих умов адаптація набуде функціонального характеру і забезпечить ефективне збереження біорізноманіття відповідно до європейських стандартів.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014 р.
2. Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/1992/43/contents?view=plain>.

3. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/1992/43/contents?view=plain>.

4. European Commission. Natura 2000 and biodiversity policy. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity_en.

5. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention), 1979. URL: <https://jncc.gov.uk/our-work/bern-convention/>.

6. Постанова Верховної Ради України від 10.02.2026р. №4774-IX. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2026 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4774-IX#Text>.

7. Закон «Про внесення змін до Закону «Про природно-заповідний фонд України».

8. Порядок створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-%D0%BF#Text>.

9. Повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах». URL: <https://forest.gov.ua/regulatoryna-diyalnist/proekti-regulatoryornih-aktiv/>.

10. Порядок здійснення моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2025-%D0%BF?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%89#Text_

11. Інструкція про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів Україною 20.09.2024 № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1724-24?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%89#Text>.

ПОЯВА ТА РОЗВИТОК МОДЕЛІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Сеник Т. Б.

*доктор філософії у галузі права (PhD),
старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Розвиток української держави та права сприяє поглибленому аналізу процесу становлення моделі судового розгляду в сучасній Україні, оскільки основні особливості моделей судового розгляду у кримінальному провадженні розвивалися на різних історичних етапах у кожному суспільстві. Тому доцільно розпочати аналіз моделі судового розгляду у кримінально-процесуальному праві з історії його становлення на теренах України, адже це дозволить нам реконструювати еволюцію та розвиток протягом багатьох століть в українському кримінально-процесуальному праві.

Виникнення та розвиток державності на території України, починаючи з її найпримітивніших форм, суспільство зіткнулося з важким вибором: по-перше, чи продовжувати розвиток звичаєвого права з неподільністю кримінального та цивільного процесу з ознаками інквізиційної моделі судового розгляду, чи по-друге, продовжувати розвиток змагальної моделі судового розгляду, заснованого на спорі між двома рівноправними сторонами перед компетентним судовим органом та/або іншим уповноваженим органом, у якому першочергове значення має здатність сторін не лише надати переконливі об'єктивні докази, а й емоційно переконати суд у своїй правоті.

Для різностороннього дослідження правової природи, ролі і значення моделі судового розгляду, слід розпочати вивчення першого нормативного акту запровадженого на теренах України Руської Правди, адже там відображені перші згадки про модель судового розгляду у Київській Русі.

Варто відмітити, що саме Руська Правда встановлювала основні правила судочинства, якими повинні були керуватися учасники кримінального провадження, однак важко стверджувати про процесуальні права чи правила судочинства, адже судову владу поєднував сам великий князь київський або призначені ним судді, якими могли бути боярські тиуни або намісники.

Слід звернути увагу, що кримінальні справи відносно злочинів проти княжої влади включали елементи інквізиційної моделі судового розгляду, адже вину особу можна було визначити за допомогою таких методів, як метод з розпеченим залізом або водою, окрім того, князівська

влада відіграла важливу роль у регулюванні суспільних відносин без можливості заперечення чи оскарження. Окрім того, першому письмовому правовому зводі Київської Русі у Статуті Великого князя Ярослава написано: «Убогого не можна помилувати, тому що зло має бути відплачене злом, а тому суддям належить вникати в суть справи, оскільки мають право осудити без слідства і без тортур. Будь-який справедливий вирок людина не скоро сприйме, хай не осудять неповинного, не убивають. Тортури осуджений хай приймає як дар, що не страчений. А тому судить із страхом Божим і скоро зрозумієте обмовника ближнього свого. Наклепи-бо також проливають кров людську: наклеп учинить наклепнику, бо лукавив на ближнього свого. Адже написано: проливаючи кров людську за кров винуватця, хай проллється кров обмовника. Вивідайте у винуватця все достовірно, але спершу довідайтеся про життя наклепника. Сказано-бо: не приймай свідчень брехні, і не сідай з іншими, щоб усунути правду. Належить підсудного перевірити, яке його життя і яка життєва мораль, засвідчена слідством». Це засвідчує здійснення уповноваженими особами заходів, які спрямовані судом на «вивідання» та «віднайдення», тобто ідентифікування певної інформації чи певних людей [1].

З урахуванням вимог «суддям належить вникати в судовий розгляд» стає очевидним, що «вивідання» та «віднайдення» мають бути проведеними до моменту вирішення судом судового розгляду до оголошення процесуального рішення чи слова. Модель судового розгляду у кримінальному провадженні багата в чому залежала від того, чи була затримана особа, яка вчинила кримінальне правопорушення на місці злочину (наприклад, ст. 18 Просторова редакція Руської Правди, «якщо кого-небудь будуть обвинувачувати в вбивстві через підозру, то нехай приведе сім свідків, які спростують це обвинувачення в вбивстві») [2, с. 137].

У зв'язку із цим виникає питання про існування інших моделей судового розгляду в Київській Русі, адже у Руській Правді також були присутні змагальні риси судової моделі, по-перше, активна участь рівноправних сторін – позивача (державний обвинувач) та відповідача. Позивач (державний обвинувач) сам був потерпілим від злочину, він ініціював процес та активно брав участь у пошуках злочинця та у пошуку свідків, а адвокатами захисту були родичі та друзі сторін. Посиланням на зародження змагальної судової моделі міститься у ст. 2 Короткої Руської Правди, де зазначено: «Якщо хто-небудь буде побитий до крові або до синяків, щось не шукати цій людині свідків; якщо ж на ньому не буде ніяких слідів (побоїв), то нехай прийдуть свідки; якщо ж не може (привести свідків)...»; по-друге, здійснювалися особливі форми змагальності під час досудового розслідування щодо підтвердження відомостей відносно вчинення кримінального правопорушення,

зокрема, стаття 66 Просторова редакція Руської Правди «на свідчення холопа не посилаються, але якщо не буде вільної людини (в якості свідка), то при необхідності (можна) посилатися на боярського тиуна, а на іншого не посилатися» та стаття 85 Просторова редакція Руської Правди «Всі ці розгляди вирішуються показами свідків із числа вільних (людей)...». Тобто, вище зазначені норми підтверджують змагальність між учасниками провадження, що зумовлює собою досягнення істини під час розгляду, яке було актуальне в той час, адже доказові функції покладалося на сторону, яка хотіла досягнути справедливості; по-третє, методом вирішення спорів була клятва або божественний суд (судова дуель). Судові докази включали свідчення очевидців, свідків (свідків доброї репутації підозрюваного), зовнішні ознаки, речові докази та власні свідчення обвинуваченого.

Зважаючи на викладене, доцільно зазначити щодо започаткування моделі судового розгляду у Руській Правді, адже під час судового розгляду суд виконував функції посередника в судовому процесу, а сторони характеризувалися активною участю, оскільки вони повинні були довести вчинення злочину і надати суду докази, щодо правдивості своїх слів чи вчинків інших. У разі неможливості підтвердження своїх слів, сторонам необхідно було залучити свідків, або здійснити дослідження щодо речових доказів за місцем їх знаходження. Тож, за часів Київської Русі кримінальне судочинство мало інквізиційну обвинувально-змагальну модель судового розгляду. Провадження ініціював потерпілий, який виступав у ролі обвинувача під час судового розгляду. Суперечка між сторонами мала по суті формальний характер. Однак кримінальний процес того часу мав певні слідчі ознаки, оскільки у справах про злочини проти княжої влади застосовувалися інквізиційні методи.

Література:

1. Правда Руська. Статут Великого Князя Ярослава. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 17.04.2026)
2. Київська Русь: пам'ятки права (X–XIII ст.): тексти, переклади, коментарі: навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв. Харків: Право, 2020. С. 224.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПРАВІ ЄС

Сіщук Л. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач лабораторії корпоративного права
імені академіка Володимира Луця*

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака*

*Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Цифровізація всіх економічних процесів у межах внутрішнього ринку Європейського Союзу зумовила трансформацію підходів до правового регулювання корпоративних відносин. У сучасних умовах корпоративне право ЄС виходить за межі традиційних механізмів створення та діяльності компаній, орієнтуючись на запровадження цифрових інструментів у процес корпоративного управління та організацію корпоративних процедур, що включає й впровадження електронних форм взаємодії між учасниками корпоративних відносин та надання гарантій законності і прозорості здійснення їх прав у цифровому середовищі.

Директива (ЄС) 2017/1132 Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів права компаній заклала фундамент для розвитку корпоративного права та управління в компаніях відповідно до нових тенденцій цифрового функціонування внутрішнього ринку ЄС. Хоча первинна редакція цієї Директиви мала кодифікаційний характер і не вводила нових правових інструментів, вона об'єднує попередні акти ЄС, забезпечуючи уніфіковану модель правового регулювання щодо створення та діяльності компаній всіх держав – членів ЄС. У Директиві сформовано координацію національних положень щодо створення товариств з обмеженою відповідальністю, визнання їх недійсними, вимоги до розкриття інформації щодо діяльності цих товариств, вимоги до підтримки, збільшення або зменшення їхнього капіталу, а також вимоги до злиття та поділу товариств з обмеженою відповідальністю, в тому числі транскордонних злиттів товариств. У контексті цифровізації вказаних процедур важливим стало закріплення вимог щодо функціонування та взаємодії національних реєстрів, обов'язковості розкриття інформації через офіційні електронні джерела, а також процедур оприлюднення відомостей про товариства, у тому числі у процесах злиття, поділу та транскордонного злиття.

Подальший розвиток підходів до цифровізації корпоративних процедур було забезпечено шляхом внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 через прийняття Директиви (ЄС) 2019/1151 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 щодо використання цифрових інструментів та процесів у корпоративному праві, яка безпосередньо спрямована на впровадження цифрових інструментів у сферу корпоративного права. Європейська Комісія ще у своєму Повідомленні «Стратегія єдиного цифрового ринку для Європи» наголосила на ролі державних адміністрацій на допомозі товариствам легко розпочати свою діяльність, працювати онлайн та розширюватися за кордон. Тому зазначена Директива доповнила норми щодо обов'язковості забезпечення можливості онлайн-процедур створення компаній, реєстрації філій, а також подання документів в електронній формі без необхідності фізичної присутності заявників. Зокрема, держави-члени повинні надавати конкретну інформацію про онлайн-процедури, передбачені цією Директивою, та зразки установчих документів («шаблони») на відповідних веб-сайтах. При цьому держави-члени повинні допомагати особам та надавати інформацію щодо подання документів для створення товариств та реєстрації філій, а також викладу повноважень та відповідальності адміністративних, управлінських та наглядових органів компаній.

Окрім того, щоб забезпечити захист усіх осіб, які взаємодіють з компаніями або філіями, та запобігти шахрайській або іншій зловживальній поведінці, Директивою (ЄС) 2019/1151 запроваджено положення, згідно яких компетентні органи держав-членів мають мати можливість перевірити, чи особи, яку буде призначено директором, не заборонено виконувати обов'язки директора. Для покращення доступності до інформації про компанію передбачено, що більше інформації має бути доступним безкоштовно в усіх державах-членах. Така інформація повинна включати статус компанії та інформацію про її філії в інших державах-членах, а також інформацію про осіб, які, як орган, або як члени будь-якого такого органу, уповноважені представляти компанію. Крім того, ціна отримання копії всіх або частини документів та інформації, розкритих компанією, будь то паперовими чи електронними засобами, не повинна перевищувати адміністративні витрати на це, включаючи витрати на розробку та ведення реєстрів.

У консолідованій версії Директиви (ЄС) 2017/1132 зазначені зміни відображені, зокрема, у положеннях щодо функціонування системи взаємопов'язаних реєстрів, що забезпечує автоматизований обмін інформацією між національними реєстрами держав-членів, а також закріплено обов'язок держав-членів забезпечити доступ до інформації

про компаній через електронні засоби, включаючи використання Європейського порталу електронного правосуддя як єдиного цифрового інтерфейсу доступу до даних. У ст. 22 Директиви (ЄС) 2017/1132 передбачено створення Європейської центральної платформи (далі – платформи) і систему взаємозв'язку реєстрів, що складається з реєстрів держав-членів, власне платформи та порталу, що слугує європейською електронною точкою доступу. При цьому держави-члени забезпечують сумісність своїх реєстрів у системі взаємозв'язку реєстрів через платформу, що створює передумови для ефективного функціонування єдиного цифрового корпоративного простору.

Наступним правовим актом у контексті цифровізації корпоративних процедур та удосконалення Директиви (ЄС) 2017/1132 стала Директива (ЄС) 2019/2121 Європейського Парламенту та Ради від 27 листопада 2019 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 щодо транскордонних перетворень, злиттів та поділів. Директива (ЄС) 2019/2121 не тільки гармонізує правила здійснення транскордонних перетворень, злиттів та поділів, але й інтегрує цифрові інструменти у їх здійснення, зокрема через стандартизацію вимог до спільних проєктів умов перетворень, злиттів та поділів, електронного розкриття інформації та взаємодії компетентних органів. Ключовим елементом такої цифровізації виступило запровадження процедурного контролю законності транскордонних операцій через механізм попередніх сертифікатів, що видаються компетентними органами із використанням системи взаємозв'язку реєстрів. Це забезпечує автоматизований обмін інформацією, підвищує рівень правової визначеності та сприяє ефективному функціонуванню внутрішнього ринку ЄС. При цьому Директива (ЄС) 2019/2121 встановлює додаткові гарантії захисту для учасників, кредиторів та працівників товариств через доступ до проєктів умов транскордонних операцій, що відображає дотримання принципів законності, прозорості та захисту прав учасників корпоративних відносин під час здійснення транскордонних перетворень, злиттів та поділів.

У площині цифровізації корпоративних процедур як об'єкта правового регулювання особливе значення має Директива (ЄС) 2017/828 Європейського Парламенту та Ради від 17 травня 2017 року про внесення змін до Директиви 2007/36/ЄС щодо заохочення довгострокової участі акціонерів. На відміну від попередніх директив, Директива (ЄС) 2017/828 спрямована на цифровізацію корпоративного управління через удосконалення механізмів взаємодії між компанією, акціонерами та представниками. Зокрема, положення розкривають умови спрощення ідентифікації акціонерів в цифровому середовищі, забезпечення ефективної передачі інформації та створення умов для реалізації прав акціонерів у контексті використання електронних засобів комунікації та

прийняття рішення, що прямо пов'язано із регулюванням цифрових корпоративних процедур. Важливим аспектом у цьому напрямку є повідомлення про загальні збори, порядок денний та результати голосування, що можливо передати у електронній формі та забезпечити у такий спосіб дистанційну участь та реалізацію корпоративних прав, що трансформує модель корпоративного управління в товариствах на прозору та технологічну взаємодію між усіма учасниками корпоративних відносин.

Логічне продовження відображення цифровізації корпоративних процедур варто розглянути у положеннях Директиви Європейського Парламенту та Ради 2004/109/ЄС від 15 грудня 2004 року про гармонізацію вимог до прозорості щодо інформації про емітентів, цінні папери яких допущені до торгівлі на регульованому ринку, та про внесення змін до Директиви 2001/34/ЄС. У чинній редакції цієї Директиви розкрито детальні вимоги до електронного розкриття регульованої інформації, включаючи періодичну фінансову звітність та поточну інформацію про емітентів, через електронні засоби її поширення та зберігання в межах офіційно призначених механізмів, що функціонують як національні цифрові сховища відповідних даних.

Не менш важливе значення має й Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. У даному акті розкрито окремі процедури через встановлення правового режиму електронної ідентифікації та довірчих послуг, включаючи електронні підписи, електронні печатки, електронну доставку тощо. У такий спосіб Регламент (ЄС) № 910/2014 забезпечує взаємне визнання національних засобів електронної ідентифікації між державами-членами, що створює передумови для здійснення юридично важливих дій у межах корпоративного управління в цифровому середовищі без територіальних обмежень. Це означає, що всі важливі корпоративні процедури, які виникають з моменту необхідності створення товариства до прийняття рішень в межах компанії та укладення правочинів поза її межами, можуть здійснюватися в електронній формі з належним рівнем безпеки та автентичності.

Завершальним елементом формування цілісної моделі цифровізації корпоративного управління у праві ЄС є Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, що скасовує Директиву 95/46/ЄС, що розкриває правила обробки персональних даних у всіх сферах, і сфера корпоративного права та управління не є виключенням. У вказаному Регламенті визначено вимоги до того, як компанія повинна збирати,

використовувати та зберігати дані учасників, директорів, працівників та клієнтів, забезпечуючи принципи законності, прозорості та безпеки. У даному контексті всі дані осіб, починаючи з моменту онлайн-реєстрації товариства до електронного голосування чи укладення договорів мають здійснюватися з урахуванням захисту персональних даних, зокрема через впровадження підходів «захист даних за замовчуванням» та «захист даних на етапі проєктування».

Таким чином, аналіз директив та регламентів ЄС дозволяє зробити висновок щодо наявності цілісної системи правового регулювання цифровізації корпоративних процедур. При цьому цифровізація виступає не тільки інструментом спрощення корпоративних процедур, але й є комплексним об'єктом правового регулювання, що поєднує технологічні рішення з правовими механізмами контролю, захисту прав учасників та забезпечення балансу інтересів у цьому сегменті відносин.

Література:

1. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law (codification). ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/1132/oj>.

2. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law (codification) (Text with EEA relevance). ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/1132/2022-08-12>.

3. Directive (EU) 2019/1151 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards the use of digital tools and processes in company law (Text with EEA relevance). ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1151/oj>.

4. Directive (EU) 2019/2121 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards cross-border conversions, mergers and divisions. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/2121/2019-12-12>.

5. Directive (EU) 2017/828 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Directive 2007/36/EC as regards the encouragement of long-term shareholder engagement. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/828/oj>.

6. Directive 2004/109/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2004/109/2024-01-09>.

7. Regulation (EU) 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for

electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2014/910/2024-10-18>.

8. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04>.

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ПАЦІЄНТА

Сорока О. Я.

*кандидат наук державного управління, доцент,
доцент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Федосенко Н. В.

*асистент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Хомут У. В.

*асистент кафедри судової медицини,
медичного та фармацевтичного права
Івано-Франківського національного медичного університету
м. Івано-Франківськ, Україна*

Процес євроінтеграції України вимагає не лише формального копіювання норм Європейського Союзу, а й глибокої гармонізації національного законодавства з правовими стандартами Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Однією з найбільш гострих та законодавчо неврегульованих сфер залишається право пацієнта на автономію, зокрема в контексті відмови від лікування, що підтримує життя.

Правові критерії розмежування понять «пасивна евтаназія» та «відмова від лікування, що підтримує життя», базуються на тонкій межі між правом пацієнта на прийняття рішення щодо відмови від лікування (ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону

здоров'я» та п. 4 ст. 284 Цивільного кодексу України) [1, 2] та обов'язком медичного працівника надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в невідкладному стані (ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та п. 5 ст. 284 Цивільного кодексу України) [1; 2]. Незважаючи на зовнішню схожість результату – настання смерті пацієнта – ці два поняття мають принципово різну правову природу, яка ґрунтується на концепціях автономії волі та меж професійної відповідальності лікаря. Колізія в регулюванні між Цивільним кодексом України [2] та Основами законодавства України про охорони здоров'я [1] зумовлює висновок, що у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю виникає гострий конфлікт між публічним інтересом, який полягає в обов'язку лікаря надавати медичну допомогу в повному обсязі без згоди пацієнта, та приватним інтересом самого пацієнта на автономію. За існуючої правової невизначеності медичні працівники змушені діяти безальтернативно на користь збереження життя, що фактично детермінує пріоритет професійного обов'язку над правом особи на самовизначення.

Сучасна медико-правова доктрина базується на переході від патерналістської моделі до партнерських взаємовідносин, де юридична компетентність лікаря є гарантом дотримання прав людини. Проте відсутність чітких процедурних алгоритмів відмови від лікування створює ризики як для прав людини, так і для професійної захищеності лікарів. Фундаментом для формування таких алгоритмів є синергія двох засадничих актів: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) [3] та Конвенції про права людини та біомедицину (Конвенція Ов'єдо) [4]. Якщо Європейська конвенція з прав людини через практику ЄСПЛ (зокрема статті 2 та 8) встановлює баланс між обов'язком держави захищати життя та правом на приватність, то Конвенція Ов'єдо прямо закріплює принцип добровільної згоди та право пацієнта бути поінформованим про наслідки відмови від втручання.

Для розв'язання цієї проблеми критично важливим є імплементація стандартів, сформованих у практиці ЄСПЛ:

1. Справа «Прітті проти Сполученого Королівства» (2002 рік) [5]: право на самовизначення. Заявниця, що страждала на невиліковну хворобу, домагалася права на асистоване самогубство. ЄСПЛ постановив, що хоча стаття 2 Конвенції не гарантує «права на смерть», спосіб, у який особа проводить останні миті свого життя, є частиною права на повагу до приватного життя (стаття 8). Цей прецедент заклав основу для визнання права пацієнта заздалегідь відмовлятися від життєзабезпечувального лікування, що згодом було закріплено у законодавстві Великої Британії (Mental Capacity Act, 2005) [7].

2. Справа «Арская проти України» (2013 рік) [6]: процедурні гарантії. Син заявниці помер після відмови від лікування пневмонії та туберкульозу. Суд визнав, що пацієнт має право відмовитися від терапії, але держава зобов'язана забезпечити сувору процедуру перевірки такої відмови. У невідкладних випадках проста фіксація слів пацієнта в журналі є недостатньою. Суд визначив, що законна процедура має бути колегіальною, включати оцінку психічного стану пацієнта та детальне інформування про наслідки.

Питання об'єктивної оцінки спроможності пацієнта приймати рішення про відмову від лікування, корелює з принципами правової визначеності, закладеними в європейських стандартах. Для адаптації українського законодавства до європейських стандартів необхідно розробити та впровадити алгоритм, який би чітко регламентував порядок документального оформлення таких рішень пацієнта. Такий алгоритм повинен передбачати колегіальність прийняття рішення, обов'язкове залучення психіатра та надання пацієнту вичерпної інформації про наслідки його вибору для забезпечення балансу між правом на самовизначення та обов'язком лікаря захищати життя.

Обґрунтування та розробка алгоритму оцінки компетентності пацієнта у прийнятті рішення в невідкладних станах є важливим кроком для мінімізації помилок у медичній практиці та забезпечення балансу між реалізацією автономії пацієнта та професійним обов'язком лікаря.

Література:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 23.03.2026).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 23.03.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.03.2026).

4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення: 23.03.2026).

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 року у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Pretty v. the UK).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text (дата звернення: 23.03.2026).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 5 грудня 2013 року у справі «Арская проти України» (Arskaya v. Ukraine). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-170553%22> (дата звернення: 23.03.2026).

7. Mental Capacity Act 2005. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/9/contents> (дата звернення: 23.03.2026).

ВИЗНАЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Хорольський Р. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних та точних наук
Американ Юніверситі Київ
м. Київ, Україна*

Академічна свобода має основоположне значення для сфери освіти. Вона відкриває перелік засадничих цінностей Європейського простору вищої освіти [1, с. 1], визнається «невід’ємною складовою якісного навчання, викладання та досліджень у вищій освіті, а також демократії» [2, с. 1], а для університетів є «джерелом життєвої сили» [3, с. 2].

Законодавче регулювання інституту академічної свободи значною мірою визначає структуру та зміст правового регулювання всієї освітньої сфери, а також обсяг і ефективність правового захисту учасників освітнього процесу.

У законодавство України термін «академічна свобода» було запроваджено у вересні 2014 року з набранням чинності нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [4], якою вперше було закріплено законодавчу дефініцію терміну та започатковано його використання в освітньому законодавстві.

У новій редакції Закону України «Про освіту» [5], що набрала чинності в 2017 році, було сформульовано дещо відмінну дефініцію академічної свободи (п. 2 ч. 1 ст. 1) і встановлено, що «підзаконні нормативно-правові акти не можуть звужувати зміст і обсяг ... визначених законом ... академічних свобод учасників освітнього процесу» (абз. 1 ч. 2 ст. 2).

Таким чином, наразі українське законодавство містить дві дуже подібні дефініції терміну «академічна свобода»:

а) «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом» (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону «Про освіту»);

б) «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону «Про вищу освіту»).

Аналіз дефініцій свідчить, що вони мають однакову структуру, яка включає п'ять елементів:

1) коло осіб, які користуються академічною свободою (*ratione personae*), – учасники освітнього процесу;

2) сутнісні ознаки (осердя) академічної свободи – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу;

3) предметна сфера (*ratione materiae*), охоплена академічною свободою, – педагогічна, науково-педагогічна, наукова, інноваційна діяльність;

4) перелік принципів, на яких здійснюється академічна свобода;

5) загальне застереження про здійснення (реалізацію) самостійності та незалежності з урахуванням обмежень, установлених законом.

Текстуальні відмінності між дефініціями полягають у різному формулюванні четвертого елемента (зміст і обсяг принципів, на яких здійснюється академічна свобода) та п'ятого елемента (логічне місце формули «з урахуванням обмежень, встановлених законом» у структурі дефініції). Проте наявна і прихована відмінність у першому елементі, зумовлена різним визначенням понять «учасники освітнього процесу» (ч. 1 ст. 52 Закону «Про освіту» та ч. 1 ст. 52 Закону «Про вищу освіту») та «освітній процес» (п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону «Про освіту» та ч. 1 ст. 47 Закону «Про вищу освіту»).

Аналіз чинного законодавчого регулювання терміна «академічна свобода» дозволяє порушити низку дискусійних питань.

По-перше, чи виправданим є існування відмінних визначень академічної свободи в загальному та спеціальному законах. Йдеться про доцільність встановлення відмінних стандартів для різних рівнів освіти та ризик дискримінації. Якщо така відмінність є доцільною, то якими міркуваннями вона виправдовується, за якими критеріями та як саме має

бути реалізована в законодавстві, включаючи розмежування сфер застосування відповідних дефініцій.

По-друге, із дефініцій не зрозуміло, якою є юридична природа поняття академічної свободи. На перший погляд вона постає як суб'єктивне право учасників освітнього процесу. Обидва закони вживають таке формулювання як «право на академічну свободу» педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників (ч. 1 ст. 54 Закону «Про освіту» та п. 1 ч. 1 ст. 57 Закону «Про вищу освіту»). Водночас у спеціальних законах, що регулюють дошкільну, середню та професійну освіту, фігурують «академічні свободи» (у множині) педагогічних працівників (наприклад, ч. 5 ст. 39 Закону України «Про професійну освіту» [6]).

Разом з тим академічну свободу можна зрозуміти і як засаду (принцип) державної політики у сфері освіти: у ч. 1 ст. 6 Закону «Про освіту» вона перелічена серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності, а в п. 5 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» визначено, що формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом, зокрема, розвитку академічної свободи учасників освітнього процесу.

По-третє, обидві дефініції мають суттєві недоліки:

а) зведення сфери застосування академічної свободи лише до педагогічної, науково-педагогічної, наукової та інноваційної діяльності звужує можливості здобувачів освіти користуватися академічною свободою (оскільки навчання не включене до визначення);

б) використання категорій «самостійність» і «незалежність» не узгоджується з підходами до формулювання основних прав і свобод людини (зокрема, в Конституції України та Європейській конвенції про права людини), що ускладнює їх тлумачення і правовий захист;

в) формулювання «здійснюється на принципах свободи слова...» є некоректним, оскільки йдеться не про «принципи», а про основні права та свободи людини, що закріплені в Конституції та законах України і міжнародних договорах і мають усталений нормативний зміст та судову інтерпретацію;

г) включення до дефініції застереження «[та реалізується] з урахуванням обмежень, встановлених законом» є концептуально невдалим, оскільки академічна свобода розвивалася як засіб захисту академічної діяльності від втручання передусім з боку держави. Академічна свобода покликана виступати гарантією захисту академічної діяльності від кон'юнктурних змін в поточному законодавстві, що спричинені політичною боротьбою.

По-четверте, привертає увагу відмінність визначення академічної свободи в українському законі від визначення академічної свободи, наданого в Римському комюніке Міністерської конференції ЄПВО у

2020 р., як «свободи академічних працівників і студентів займатися дослідженнями, викладанням, навчанням і комунікацією в суспільстві без остраху репресій» [7, с. 6].

Оскільки Україна є кандидатом на вступ до ЄС, доцільним є наближення національного законодавства до стандартів, що формуються в ЄС. При цьому необхідно врахувати напрацювання, що були здійснені в межах ініціативи Європейського Парламенту щодо моніторингу стану дотримання академічної свободи в державах – членах ЄС [8].

Удосконалення визначення академічної свободи в законодавстві України має ґрунтуватися на таких засадах:

1) відмова від спроб вичерпного опису в дефініції всіх елементів її змісту на користь комплексного регулювання як правового інституту в освітньому законодавстві;

2) закріплення в дефініції лише сутнісних елементів поняття академічної свободи як свободи академічної діяльності без неправомірного втручання;

3) урахування судової практики ЄСПЛ та Суду Справедливості ЄС щодо захисту академічної свободи;

4) узгодження з системою основних прав і свобод, визначених в Конституції України, які можуть виконувати функцію її захисту, – з урахуванням досвіду держав – членів ЄС з цього питання.

Отже, чинне законодавче визначення академічної свободи в Україні потребує системного перегляду з метою забезпечення її розуміння як суб'єктивного права та інституційної гарантії захисту академічної діяльності від неправомірного втручання відповідно до стандартів права прав людини та Європейського простору вищої освіти. Це дозволить забезпечити реальний, а не декларативний характер академічної свободи в Україні.

Література:

1. Paris Communiqué. Paris, 25 May 2018. 28 p. URL: <https://www.minedu.sk/data/att/97a/31193.cf802b.pdf> (дата звернення: 24.04.2026).

2. Римське комюніке. Додаток 1. Заява щодо академічної свободи. Рим, 19 листопада 2020 р. URL: https://www.in-global.eu/wp-content/uploads/2024/03/Rome_Ministerial_Communique_Annex_I_UA.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

3. Велика хартія університетів 2020 = Magna Charta Universitatum 2020. 12 березня 2020 р. 5 с. URL: <https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu2020> (дата звернення: 24.04.2026).

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 24.04.2026).

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.04.2026).

6. Про професійну освіту: Закон України від 21.08.2025 р. № 4574-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text> (дата звернення: 24.04.2026).

7. Римське комюніке. Рим, 19 листопада 2020 р. 12 с. URL: https://www.in-global.eu/wpcontent/uploads/2024/03/Rome_Ministerial_Communique_UA.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

8. European Parliament Forum for Academic Freedom (STOA – Panel for the Future of Science and Technology). URL: <https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/ep-academic-freedom> (дата звернення: 24.04.2026).

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Букреєва В. В.

*аспірантка кафедри цивільного,
господарського та трудового права*

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Слід наголосити, що право на доступ до інформації про стан використання природних ресурсів у сучасному праворозумінні має відносний характер, що означає, що воно не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням, зумовленим необхідністю захисту національної безпеки, державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. Подібна позиція знаходить своє підтвердження у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Sdružení Jihočeské Matky (Співдружність матерів Південної Чехії) проти Чеської Республіки» (заява № 19101/03, рішення від 10 липня 2006 року) [1, с. 107–125].

Предметом розгляду у цій справі стала відмова органів державної влади надати екологічній громадській організації доступ до документів і планів атомної електростанції в місті Темелін. У зазначеному рішенні Європейський суд з прав людини вперше застосував положення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод до

ситуації, коли органи влади відмовили у доступі до адміністративних документів, хоча й не встановив факту її порушення.

Суд підкреслив, що положення статті 10 Конвенції не можуть тлумачитися як такі, що гарантують необмежений доступ до будь-якої інформації, зокрема до технічних аспектів функціонування об'єктів підвищеної небезпеки. Зокрема, було зазначено, що на відміну від інформації щодо впливу атомної електростанції на довкілля, технічна документація не належить до категорії відомостей, які становлять безумовний суспільний інтерес [1, с. 107–125]. Таким чином, у цьому випадку відмова стосувалася не екологічної інформації як такої, а спеціалізованих технічних даних, пов'язаних із функціонуванням атомної електростанції.

Водночас зазначене рішення має важливе значення для розвитку правозастосовної практики, оскільки в ньому чітко визнано можливість застосування статті 10 Конвенції у випадках відмови у доступі до адміністративних або публічних документів. Суд також наголосив, що право на доступ до такої інформації може бути обмежене відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції, що передбачає необхідність дотримання трьох ключових критеріїв: законності обмеження, наявності легітимної мети та його необхідності у демократичному суспільстві. Це рішення, у свою чергу, розширило можливості громадян, журналістів і громадських організацій у реалізації права на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес [1, с. 123–125; 2, с. 91–97].

Суб'єктний склад правовідносин у сфері забезпечення доступу до інформації про стан використання природних ресурсів є багаторівневим. Передусім до нього належать запитувачі інформації, до яких відносяться фізичні особи, юридичні особи, а також об'єднання громадян без статусу юридичної особи, за винятком суб'єктів владних повноважень [3, с. 45].

Водночас міжнародно-правові стандарти розширюють це коло, вводячи категорію «зацікавлена громадськість». Відповідно до частини п'ятої статті 2 Орхуської конвенції, під цим поняттям розуміється громадськість, на яку впливає або може вплинути процес прийняття рішень у сфері довкілля, або яка має інтерес у такому процесі; при цьому неурядові організації, що здійснюють діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища та відповідають вимогам національного законодавства, презюмуються такими, що мають відповідну зацікавленість [4].

Питання наявності достатньої зацікавленості та факту порушення прав визначаються відповідно до норм національного законодавства з урахуванням мети забезпечення широкого доступу громадськості до правосуддя. Зокрема, для цілей застосування відповідних положень Орхуської конвенції достатнім є факт діяльності неурядової організації

у сфері охорони довкілля, що відповідає встановленим вимогам. Така організація має право заявляти про порушення своїх прав та інтересів.

Крім того, положення пункту 2 статті 9 Орхуської конвенції не виключають можливості застосування процедур адміністративного перегляду рішень і не впливають на вимоги щодо попереднього проходження таких процедур перед зверненням до суду, якщо це передбачено національним законодавством. Водночас пункт 3 цієї статті гарантує представникам громадськості доступ до адміністративних або судових процедур оскарження дій чи бездіяльності як державних органів, так і приватних осіб, які порушують норми екологічного законодавства [4].

Важливо також, що відповідно до пункту 4 статті 9 Орхуської конвенції зазначені процедури мають бути ефективними, справедливими, неупередженими, своєчасними та не пов'язаними з надмірними фінансовими витратами. Рішення, ухвалені в межах таких процедур, повинні оформлюватися у письмовій формі, а громадськість має право на доступ до судових рішень та, за можливості, до рішень інших компетентних органів [4].

Таким чином, Орхуська конвенція формує комплексний механізм забезпечення реалізації екологічних прав, включаючи право на доступ до інформації, участь у прийнятті рішень та право на ефективні засоби правового захисту. Зокрема, стаття 9 Конвенції гарантує зацікавленій громадськості можливість судового та адміністративного оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що порушують право на доступ до інформації або участь у вирішенні екологічно значущих питань.

Література:

1. *Справа Sdružení Jihočeské Matky'*. Співдружність матерів Південної Чехії проти Чеської Республіки. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації 10 липня 2006 року № 19101/03 / За заг. редакцією Шевченко Т.С., Розкладай І.Є. К.: Москаленко О.М., 2014. 200 с.

2. Стрелець Т.О. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах із забезпечення доступу до екологічної інформації. *«Судовий захист природного довкілля та екологічних прав»*: матеріали Міжнародного судового форуму (м. Київ, 7 листопада 2019 року). Київ, 2019. С. 91–97

3. Кадникова Г.В. Правовий режим доступу до публічної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 267 с.

4. Орхуська конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Гурба В. В.

*аспірант кафедри цивільного, господарського та трудового права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

У сучасних умовах розвитку України як правової та демократичної держави особливого значення набуває трансформація системи публічного управління у напрямі формування сервісно орієнтованої моделі діяльності органів виконавчої влади. Така модель передбачає переорієнтацію функцій держави з переважно владно-розпорядчих на публічно-сервісні, що відповідає європейським стандартам належного врядування та забезпечення прав і свобод людини. Однією з ключових складових цієї трансформації є вдосконалення адміністративно-правового регулювання надання публічних послуг, зокрема у сфері захисту довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Правова основа надання адміністративних послуг в Україні характеризується значною кількістю нормативно-правових актів різного рівня – від законів до підзаконних і відомчих актів, що регламентують порядок діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Водночас у сфері екології та природних ресурсів ця нормативна база має складний, багаторівневий і міжгалузевий характер, що обумовлено специфікою відповідних правовідносин, їх зв'язком із екологічною безпекою, природокористуванням та реалізацією екологічних прав громадян.

Ефективність державної політики у сфері надання публічних послуг безпосередньо залежить від якості нормативно-правового забезпечення, яке повинно відповідати принципам доступності, прозорості, ефективності та орієнтованості на потреби громадян. У цьому контексті особливого значення набуває формування цілісної, узгодженої та сучасної правової бази, здатної забезпечити належне функціонування системи публічного адміністрування у сфері довкілля та природних ресурсів.

Проблематика адміністративних послуг, їх правової природи, організаційних засад надання та механізмів удосконалення неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Значний внесок у розвиток відповідної тематики зробили В. Б. Авер'янов, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук, К. К. Афанасьєв, В. Л. Грохольський, І. П. Голосніченко, Р. А. Калюжний, С. Ф. Константинов, Є. О. Легеза та інші науковці. У їх працях сформовано теоретичні засади інституту адміністративних

послуг, визначено їх місце у системі публічного управління, а також окреслено напрями реформування відповідної сфери.

Разом із тим, незважаючи на наявність значного наукового доробку, питання адміністративно-правового регулювання надання публічних послуг саме у сфері захисту довкілля та природних ресурсів не отримало належного комплексного висвітлення. Особливості цієї сфери, пов'язані з поєднанням екологічних, господарських і адміністративних аспектів, потребують окремого наукового осмислення, зокрема в умовах євроінтеграційних процесів, цифровізації публічних послуг та підвищення ролі екологічної безпеки.

У зв'язку з цим актуальність дослідження зумовлюється необхідністю системного аналізу правової основи надання публічних послуг у сфері довкілля та природних ресурсів, виявлення її недоліків і визначення напрямів удосконалення.

Метою цього дослідження є розкриття адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері захисту довкілля та природних ресурсів України. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначення системи нормативно-правових актів, що регулюють відповідні правовідносини; здійснення їх класифікації; аналіз особливостей правового статусу суб'єктів надання публічних послуг у зазначеній сфері; а також виявлення проблем правового регулювання та окреслення перспектив його вдосконалення.

Адміністративно-правова політика у сфері екології та використання природних ресурсів є важливою складовою загальної адміністративної реформи в Україні, спрямованої на модернізацію системи публічного управління та утвердження сервісної моделі діяльності органів влади. Одним із концептуальних документів, що заклав підґрунтя для розвитку інституту адміністративних послуг, стала Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. Саме цей акт започаткував новий підхід до розуміння змісту діяльності суб'єктів публічної адміністрації, орієнтований не лише на здійснення владно-управлінських функцій, а й на задоволення потреб фізичних та юридичних осіб шляхом надання публічних послуг.

Зазначена Концепція передбачила, що публічні послуги можуть надаватися не лише органами виконавчої влади, а й органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають у сфері їх управління, а також іншими суб'єктами, уповноваженими на виконання відповідних функцій. У цьому контексті важливим є те, що адміністративна послуга була виокремлена як самостійний різновид публічних послуг, пов'язаний із реалізацією владних повноважень та спрямований на створення належних умов для реалізації прав, свобод і законних інтересів особи.

Особливе значення Концепції полягає в тому, що вона вперше на нормативному рівні акцентувала увагу на адміністративній послугі як окремому інституті публічного адміністрування. Це мало істотний вплив на подальший розвиток правового регулювання у відповідній сфері та стало важливим кроком на шляху до формування в Україні засад громадянського суспільства. Виокремлення адміністративної послуги як специфічної форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації сприяло переосмисленню ролі держави у відносинах із людиною, переходу від суто владного впливу до сервісного підходу та утвердженню принципу орієнтації діяльності влади на потреби особи.

Крім того, важливою новелою стало закріплення положення, відповідно до якого адміністративні послуги можуть надаватися не лише державними органами, державними підприємствами чи установами, а й іншими суб'єктами, які виконують делеговані державою повноваження. Такий підхід засвідчив розширення кола учасників публічно-сервісної діяльності та став підґрунтям для формування сучасної моделі публічного управління, у межах якої поєднуються державні, муніципальні та делеговані механізми реалізації публічних функцій.

У сфері екології та використання природних ресурсів значення зазначених положень є особливо вагомим, оскільки саме тут адміністративні послуги пов'язані з реалізацією екологічних прав громадян, забезпеченням раціонального природокористування, видачею дозвільних документів, погоджень, висновків та інших адміністративних актів. Отже, Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади стала важливим етапом становлення адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері захисту довкілля та використання природних ресурсів [1].

Правове регулювання надання адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів ґрунтується на диференціації об'єкта правового регулювання. Такий підхід зумовлений особливостями правового режиму окремих видів природних ресурсів, а також розмежуванням компетенції між суб'єктами публічної адміністрації залежно від їх значення та характеру використання. У національному екологічному законодавстві природні ресурси традиційно поділяються на природні ресурси загальнодержавного та місцевого значення, що має принципове значення для визначення порядку надання адміністративних послуг у відповідній сфері.

Зокрема, відповідно до статті 39 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до природних ресурсів загальнодержавного значення належать: територіальні та внутрішні морські води; природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; атмосферне повітря; підземні води; поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території

більш як однієї області; лісові ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; дикі тварини, що перебувають у стані природної волі, а також інші об'єкти тваринного світу в межах територіальних і внутрішніх морських вод, водойм, розташованих на території більш як однієї області, державних мисливських угідь, лісів державного значення, а також види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України; корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Такий законодавчий поділ має не лише природоресурсне, а й адміністративно-правове значення, оскільки саме він визначає коло уповноважених суб'єктів, які здійснюють управлінські, дозвільні, погоджувальні та контрольні функції у відповідній сфері. Віднесення природного ресурсу до категорії загальнодержавного значення зумовлює, що адміністративні послуги, пов'язані з його використанням, охороною чи відтворенням, надаються переважно центральними органами виконавчої влади або їх територіальними органами. Натомість щодо природних ресурсів місцевого значення значно ширшою є роль органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

Отже, диференціація природних ресурсів за критерієм їх загальнодержавного або місцевого значення є однією з ключових засад побудови системи адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів, оскільки саме через такий підхід забезпечується належне розмежування компетенцій, упорядкування дозвільних процедур та ефективна реалізація екологічної функції держави [2].

В умовах воєнного стану реформування законодавства у сфері охорони довкілля набуває особливої актуальності, оскільки збройна агресія спричиняє значні екологічні втрати, руйнування природних екосистем та забруднення навколишнього природного середовища. У цих умовах держава змушена поєднувати забезпечення екологічної безпеки з потребами оборони, відновлення інфраструктури та підтримання життєдіяльності населення.

Одним із ключових напрямів реформування є адаптація екологічного законодавства до кризових умов, що передбачає спрощення окремих адміністративних процедур, зокрема у сфері будівництва, відновлення об'єктів критичної інфраструктури та поводження з відходами руйнувань. Водночас такі спрощення мають здійснюватися із збереженням базових екологічних стандартів та недопущенням істотного погіршення стану довкілля [3].

Суттєве значення має також розвиток правових механізмів фіксації та оцінки шкоди, завданої довкіллю внаслідок воєнних дій, що є необхідним для подальшого притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності та відшкодування збитків. У

цьому контексті вдосконалюється нормативна база щодо екологічного моніторингу, збору доказів та ведення відповідних реєстрів.

Крім того, реформування законодавства спрямоване на гармонізацію з правом Європейського Союзу, що передбачає імплементацію екологічних директив, посилення інституційної спроможності органів публічної влади та розвиток цифрових інструментів у сфері надання екологічних адміністративних послуг, що створює передумови для післявоєнного «зеленого» відновлення України та забезпечення сталого розвитку.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. С. 376.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

3. Баско А. В. Реалізація органами місцевого самоврядування державної політики у сфері належного функціонування та захисту критичної інфраструктури. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 59–65 https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2024/10.pdf.

КОНТРОЛЬ У СФЕРІ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ

Каснер О. О.

*аспірант кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

У сучасних умовах, з урахуванням новітніх викликів та нагальної потреби українського суспільства у відновленні житлового фонду, адміністративних будівель і об'єктів інфраструктури, зруйнованих або пошкоджених унаслідок збройної агресії російської федерації, будівельна сфера набуває нових якісних характеристик розвитку. У цьому контексті особливого значення набуває адміністративно-правовий механізм контролю у сфері капітального будівництва в Україні. Актуальність його дослідження посилюється тим, що здійснення господарської діяльності у цій галузі супроводжується

зростанням кількості правопорушень, серед яких поширеними є порушення технологічних вимог, недотримання стандартів якості, незаконне використання фінансових і матеріальних ресурсів, завищення вартості робіт, корупційні зловживання, порушення містобудівного законодавства та випадки самочинного будівництва [1].

Наукове забезпечення виступає ключовим чинником удосконалення адміністративно-правового механізму контролю у сфері капітального будівництва. Водночас слід зазначити, що проблематика правового регулювання будівельних відносин досліджується у межах різних галузей права, зокрема цивільного, господарського, екологічного та кримінального. Однак провідне місце у цій сфері належить саме адміністративно-правовим дослідженням, що обумовлено значною роллю адміністративного законодавства у регулюванні будівельної діяльності та управлінською природою більшості проблем цієї галузі. Важливо, щоб результати наукових досліджень мали прикладний характер і впроваджувалися у діяльність органів державної влади, суб'єктів господарювання будівельної сфери, а також використовувалися у практиці забезпечення якості та безпеки будівництва [2].

Варто наголосити, що питання запобігання правопорушенням у будівництві, а також особливості адміністративно-правового регулювання цієї сфери, її стан і тенденції розвитку досліджувалися значною кількістю українських учених-адміністративістів. Кожен із них зробив вагомий внесок у формування наукового підґрунтя цієї проблематики. Разом із тим, активне наукове опрацювання правового регулювання будівельної діяльності розпочалося лише наприкінці ХХ століття, тоді як раніше дослідження мали переважно загальний характер. Упродовж останніх десятиліть спостерігається тенденція до поглиблення спеціалізації наукових досліджень, що зосереджуються на адміністративних процедурах, питаннях адміністративної відповідальності, адміністративного судочинства та інших аспектах регулювання будівельної діяльності. Саме подальша спеціалізація наукового пошуку, на нашу думку, має стати ключовим напрямом розвитку відповідної галузі знань, що сприятиме формуванню сучасної нормативної бази у сфері контролю в будівництві [3].

Наукові напрацювання таких учених, як О. В. Кузьменко [4], О. І. Миколенко [5], О. С. Лагода [6], С. Ф. Денисюк та інших, з урахуванням специфіки будівельної галузі, можуть бути використані як теоретична основа для дослідження адміністративно-правового механізму контролю у сфері капітального будівництва. Крім того, доцільним є звернення до праць, присвячених адміністративно-правовим процедурам у діяльності інших суб'єктів господарювання, зокрема товариств з обмеженою відповідальністю (наприклад,

дослідження Н. В. Галіциної [7]), що мають опосередкований зв'язок із відповідним механізмом. Їх спеціалізований характер дозволяє використовувати як отримані результати, так і методологічні підходи.

Окремо слід звернути увагу на те, що будівельна діяльність належить до сфер підвищеної безпеки, що зумовлено використанням складної техніки, виконанням робіт на висоті, ризиками обвалів та іншими небезпечними факторами. У зв'язку з цим охорона праці є невід'ємною складовою системи контролю у сфері капітального будівництва. Вона включає комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки працівників, зокрема планування робіт, належну підготовку персоналу, проведення інструктажів, оцінку професійних ризиків, забезпечення засобами індивідуального захисту, дотримання вимог пожежної безпеки та розроблення алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях.

Література:

1. Буга В. В. Наукове забезпечення запобігання правопорушенням у сфері будівництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 38–46. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/5.pdf.
2. Буга В. В. Наукове забезпечення запобігання правопорушенням у сфері будівництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 38–46. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/5.pdf.
3. Буга В. В. Наукове забезпечення запобігання правопорушенням у сфері будівництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 38–46. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/5.pdf.
4. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 404 с.
5. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
6. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 187 с.
7. Коломоєць Т. О., Галіцина Н. В. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності товариств з обмеженою відповідальністю в Україні. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. 290 с.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Якимець С. С.

*аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Важливим орієнтиром, який сьогодні відстоює український народ, перебуваючи у стані повномасштабної війни з російською федерацією, є політичний курс на євроінтеграцію, збереження територіальної цілісності та утвердження України як суверенної та демократичної держави, захист прав і свобод кожного громадянина, зокрема через забезпечення справедливого та незалежного правосуддя, що гарантовано Конституцією України.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначає сферу юстиції у нерозривному зв'язку із засадами верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Зокрема, стаття 14 цієї Угоди закріплює, що у цій сфер надається особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема, що спрямоване на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією [1].

Тож розвиток України в напрямі європейської інтеграції передбачає створення дієвого механізму участі інститутів громадянського суспільства й окремих громадян в управлінні публічними справами, зокрема у сфері функціонування судової влади [2, с. 43]. Адже концепція партисипативної (учасницької) демократії справляє вагомий вплив на розвиток сучасної судової влади [2, с. 44]. Це надає особливої актуальності удосконаленню національного законодавства України щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, у тому числі через суд присяжних. Інститут суду присяжних є одним із найяскравіших індикаторів демократизму правової системи, тому його розбудова в Україні не може відбуватися ізольовано від світового досвіду. Тож слід погодитися, що аналіз зарубіжного досвіду функціонування різних моделей суду присяжних, оцінка наслідків результатів відповідних реформ, ризиків, що можуть їх супроводжувати, є важливими для розробки оптимальної форми участі громадськості у правосудді в Україні [3, с. 4].

Правова карта світу вирізняється значним розмаїттям юридичних традицій, що сформувалися під впливом унікальних історичних, культурних та релігійних чинників. Багатоманітність правових систем зумовлює не лише відмінності у джерелах права та судочинстві, а й відображає різні підходи до розуміння справедливості, прав людини та ролі держави в житті суспільства тощо. Тому застосування порівняльно-правового аналізу різних моделей суду присяжних, що функціонують у різних зарубіжних юрисдикціях, дозволяє не тільки глибше зрозуміти природу інституту суду присяжних, а й виокремити механізми, які найкраще адаптуються до вітчизняних правових реалій, у тому числі умов воєнного стану та під час повоєнного відновлення України.

Такий аналіз засвідчує багатоманітність підходів до організації суду присяжних та водночас відсутність універсальної моделі, яка могла б однаковою мірою ефективно застосовуватися в усіх правових системах.

Разом із цим розуміння моделі суду присяжних дозволяє не просто запозичувати абстрактну ідею народного представництва, а конструювати конкретний механізм функціонування правосуддя. Практичне значення певної моделі суду присяжних, яка визначається за низкою параметрів (порядок відбору кандидатів у присяжні, кількісний склад, процедура ухвалення рішення тощо), полягає у її здатності адаптуватися до правової системи і правової культури конкретного суспільства, що робить концепцію суду присяжних життєздатною юридичною структурою.

Інститут суду присяжних нормативно закріплений в законодавстві низки зарубіжних країн. Приміром, континентальна модель такого суду впроваджена в Австрії, Бельгії, Данії, Італії, Німеччині, Франції, Швеції та інших державах. Зазначена модель визнана продуктом правової культури континентальної Європи, де пріоритет кодифікації та активної участі держави в судовому процесі витіснив суто змагальну автономію сторін.

Зокрема, французький зразок поєднує професійний та громадський компоненти суду присяжних для розгляду тяжких кримінальних справ. Такий суд (має назву «*cour d'assises*») розглядає справи про злочини, за які передбачено покарання від десяти років позбавлення волі до довічного ув'язнення, а сам суд складається з трьох професійних суддів та шести присяжних – громадян, які обрані за процедурою жеребкуванням [4, с. 36].

Разом із цим виокремлення континентальної моделі суду присяжних, що є традиційним, все частіше піддається критичному переосмисленню у розрізі її характеристики в країнах романо-германської правової сім'ї.

Проте на наш погляд, традиційна класифікація на англо-американську та континентальну моделі суду присяжних залишається теоретично обґрунтованою та практично цінною з огляду на історичну

сталість ідеї народного представництва, її рецепції та адаптації європейськими країнами.

Дійсно, процесуальна форма залучення так званого «непрофесійного елемента» («lay judges») до здійснення правосуддя у зазначених моделях різняться, але соціальна сутність інституту суду присяжних та його функціональне призначення залишаються ідентичними для обох моделей.

Крім цього, класифікація (нехай й умовна) зазначених моделей суду присяжних відображає дихотомію і зв'язок основних правових систем, фундаментальні відмінності та спільності між типами судового процесу, що для порівняльного права слугує дієвим методологічним інструментом аналізу існуючих моделей, у тому числі їхніх гібридних форм.

Сьогодні відмічаються глобальні тенденції демократизації правосуддя.

Все більше країн розглядають можливість запровадження інституту присяжних, незважаючи на розширення юридичної професії і переваги фаховості суддів. Привабливість ідеї народного представництва у здійсненні правосуддя лежить у системі суспільних цінностей, яка опосередковує баланс між державою і громадою. Проте будь-який вибір моделі має залишатися чутливим до історії, політичної і правової культури конкретної держави. У цьому контексті для України особливого значення набуває врахування як позитивного міжнародного досвіду, так і національної правової специфіки.

На цей час ведеться активна законопроектна робота в напрямку удосконалення правового регулювання інституту суду присяжних в Україні. Безумовно це сприятиме посиленню демократичності судочинства та легітимності рішень через безпосередню участь громадян, формуванню додаткової системи стримувань і противаг, зменшенню ризику упередженості професійних суддів, зрештою – наближенню національного законодавства до європейських підходів і стандартів у сфері правосуддя.

Законодавче удосконалення інституту суду присяжних в Україні створюватиме умови зростанню довіри громадян до судової влади, підвищенню рівня прозорості та об'єктивності судового розгляду, зміцненню демократичних принципів функціонування судочинства.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text_

2. Ковальчук В. Участь громадян у здійсненні правосуддя та легітиматії судової влади: вітчизняний та європейський досвід. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. С. 41–58.

3. Концепція удосконалення моделі суду присяжних в Україні. 63 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33638.pdf>

4. Белова О. І., Бумага К. Ю. Суд присяжних: досвід іноземних держав та перспективи розвитку в Україні. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2023. Т. 2, № 3. С. 30–44.

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції*

м. Київ, 28 квітня 2026 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 12.06.2026 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 8,83. Наклад 100. Замовлення № 046-0626.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.